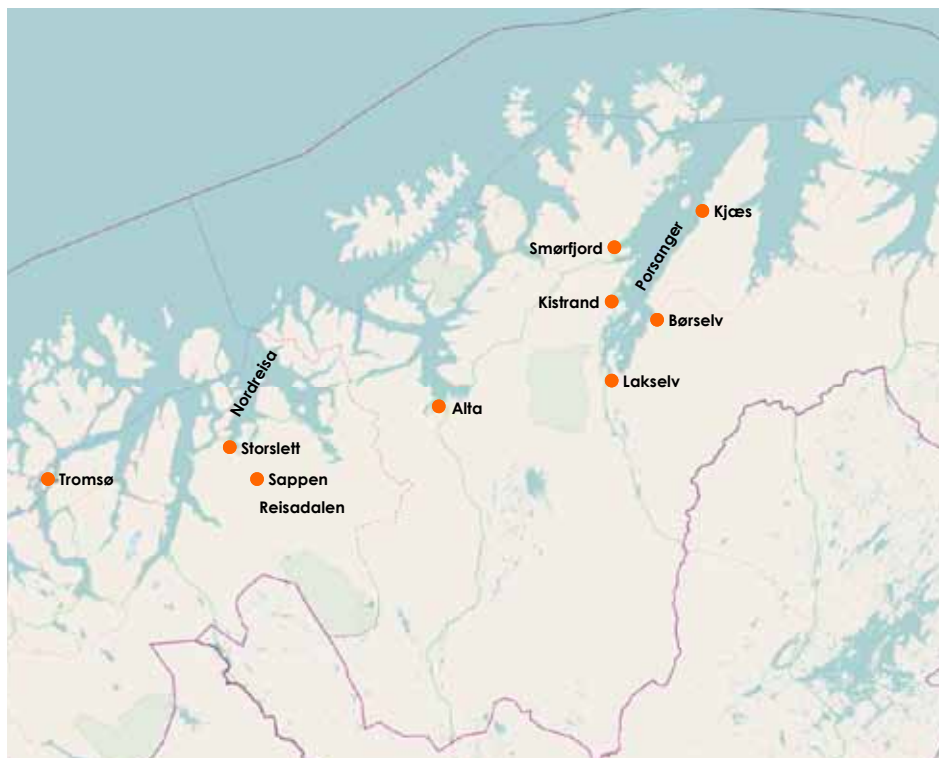

ARKIVDOKUMENTENE FORTELLER TO KOMMUNER – TO TYPER MINORITETSPOLITIKK

KAISA JOHANNA MALINIEMI

ABM-UTVIKLING

POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

POST@ABM-UTVIKLING.NO
WWW.ABM-UTVIKLING.NO

TRYKK: AIT OTTA AS

ISN 1503-5972 (TRYKT UTG.)
ISN 1504-9167 (ONLINE)
ISBN 978-82-8105-084-6

FORSIDEBILDE: BARN I SAMISKE
DRAKTER FORAN EN SKOLE I
KISTRAND 1933. FOTOGRAF
UKJENT. NORGES BRANNKASSE
ARKIV. TROMSØ MUSEUMS
FOTOARKIV.

ABM-UTVIKLING 2010

INNHold

FORORD.....	4	4.6 FRA FORNORSKING TIL USYNLIGHET: MINORITETENE I ARKIVET 1933-1966.....	80
1. INNLEDNING	8	5. SKJERVØY SOKNEPRESTEMBETES ARKIV – SAMER OG KVENER I NORDREISA SOKN.....	82
1.1 ARKIVMATERIALE SOM FORTELLINGER	8	5.1 PRESTENS FORHOLD TIL FORNORSKING, NYKOMMERE OG LÆSTADIANISME: KOPIBØKER 1875-1920.....	82
1.2 BEGREPENE «ARKIV» OG «DOKUMENT».....	9	5.2 STRENGE FORNORSKINGSLINJER: KONFIRMASJONSINSTRUX 1882	87
1.3 INNSYN I OFFENTLIG ARKIVMATERIALE	11	5.3 ETNISKE FORHOLD I BREVJOURNALER 1898-1948	90
2. KISTRAND (PORSANGER) – EN FATTIG, MEN SPRÅKRIK KOMMUNE.....	14	5.4 USYNLIGE MINORITETER: KORRESPONDANSE OG SAKSDOKUMENTER 1947-1962.....	92
2.1 SKOLEN OG ETNISKE MINORITETER.....	15	5.5 VEIEN MOT MANGFOLDIGHET: NYERE ARKIVMATERIALE.....	94
2.2 KOMMUNELEDELSE OG MINORITETER.....	22	6. LENSMANNEN I SKJERVØY – KATEGORISERING, ETTERFORSKNINGSSAKER OG ETNISKE MINORITETER I NORDREISA.....	98
2.3 KATEGORISERING OG MINORITETSSPRÅKLIGE	31	6.1 KATEGORISERING OG ETTERFORSKNINGS- PROTOKOLLER 1891-1920.....	98
3. NORDREISA – EN KOMMUNE MED STRENG SPRÅKPOLITIKK	46	6.2 ETNONYMET «KVEN» SOM SELV- IDENTIFIKASJON I LENSMANNENS ARKIV.....	102
3.1 SKOLEN OG ETNISKE MINORITETER.....	46	6.3 ETNISK RELATERTE FORBRYTELSE.....	104
3.2 SAGBRUK OG GJENREISNING I FORMANNSKAPETS ARKIV.....	52	6.4 FINSKE ETTERLYSTE I JUSTISPROTOKOLLER..	105
3.3 KATEGORISERING OG HJEMSTAVNSRETT I FATTIGSTYRETS ARKIV	57	7. KONKLUSJON: TAUSE STEMME VAR IKKE TAUSE..	108
4. KISTRAND SOKNEPRESTEMBETES ARKIV – KIRKEN, SAMER OG KVENER	64	KILDER OG LITTERATUR	112
4.1 KIRKENS HOLDNINGER MOT NORDLIGE MINORITETER: KOPIBØKER 1819-1934.....	65		
4.2 KIRKENS BEKYMRINGER OVER KVENER OG LÆSTADIANISME: BREVJOURNALENE 1843-1950	72		
4.3 DOKUMENTER KNYTTET TIL TOLKNING PÅ KVENSKE 1900-1950.....	74		
4.4 ETNISKE FORHOLD I KIRKENS KALLSBØKER....	77		
4.5 BISPEVISITAS I KISTRAND 1930: SPIONASJE ELLER INSPEKSJON?.....	78		

FORORD

Prosjektet «Minoriteter i offentlige arkiver – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver», har hatt som mål å undersøke minoritetenes møte med myndighetene i to lokalsamfunn i Nordreisa og Kistrand, og hvordan dette møtet nedfeller seg i skriftlige dokumenter i kommunenes arkiver spesielt.

ABM-utvikling har finansiert prosjektet, som er gjennomført av Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP) med Kaisa Maliniemi som prosjektleder og forsker. Maliniemi har også forfattet rapporten.

For ABM-utvikling er det viktig å støtte prosjekter som kan gi ny forståelse av arkiv som dokumentasjon og primærkilder, og som åpner nye perspektiver på arkivene som aktive samfunnsinstitusjoner. Dette prosjektet utdyper vår forståelse av hva arkiv er og kan brukes til.

Prosjektet er interessant ut fra et demokrati-perspektiv. Undersøkelsene har gitt nye kunnskaper om lokalforvaltningen i et flerkulturelt og flerspråklig samfunn; i en periode der vi ellers har lite kunnskaper om kontakten mellom minoritetene og myndigheter. Blant annet viser under-

søkelsen at personer med tilhørighet til kulturelle og språklige minoriteter i noen grad kunne kommunisere med myndighetene på sitt eget språk.

På denne måten får tause grupper stemmer, slik det oppsummeres i rapportens siste kapittel.

Tidligere ukjente kvenske dokumenter, som er funnet gjennom systematiske undersøkelser av arkivene i Nordreisa og Kistrand, gir ny og verdifull kunnskap om det kvenske språket. Dette viser også at kommunale arkiv kan være en kilde til spåksosiologiske undersøkelser og til kunnskap om utviklingen av minoritetsspråk og bruken av disse. Funnene av de kvenske dokumentene fra 1867 og framover, kan betegnes som både viktige og oppsiktvekkende.

I tillegg har prosjektet en interessant teoretisk side. Arkiv og arkivdokumenter som fortelling (narrasjon) om makt og avmakt, majoritet og minoritet er et viktig perspektiv i rapporten. I disse analysene knytter forfatteren an til post-moderne og samfunnsorientert arkivteori, og rapporten er i så måte et sjeldent teoretisk bidrag i den norske arkivverden.

Et viktig resultat av prosjektet er at det har synliggjort behovet for endring av regelverk og rutiner for innsyn i kommunale arkiver. Forfatteren har støtt på, og redegjør for, store og ubegrunnede hindringer i arbeidet med å identifisere og utnytte kildemateriale med stor relevans for undersøkelsene.

Denne publikasjonen er en kortversjon av den fullstendige rapporten fra prosjektet: «Hva arkivene skjulte. En undersøkelse av kvensk og samisk i offentlige arkiver i Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865- 1948». Den fullstendige rapporten utgis av ABM-media as.

ABM-utvikling vil særlig takke Landslaget for lokal- og privatarkiv og prosjektleder Kaisa Maliniemi for en interessant og viktig rapport!

Oslo

Stein Slyngstad
direktør

Bjørn Bering
avdelingsdirektør

Forord fra Landslaget for lokal- og privatarkiv

Landslaget for lokal- og privatarkiv satte i gang prosjektet «Minoriteter i offentlige arkiver – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver» i 2006. Undersøkelsen er basert på forprosjektet «Nasjonal minoritetskultur i offentlige arkiver, kartlegging av kilder relatert til kvener i Nordreisa og Porsanger». Utgangspunktet for forprosjektet var å kartlegge omfanget av arkivmateriale relatert til etniske minoriteter. Det har ikke tidligere vært gjennomført systematiske undersøkelser av nasjonale minoriteter i offentlige arkiver i Norge. Prosjektet er unikt fordi det bringer ny og nyttig kunnskap om minoriteter og deres møte med offentlige institusjoner ut til samfunnets forskjellige områder, som arkiver, kunnskaps- og kulturinstitusjoner, minoritetsgrupper, politikere, kommuner og enkeltmennesker. Dette prosjektet er også unikt fordi det internasjonalt heller ikke er blitt gjennomført slike arkivfaglige undersøkelser der en teoretisk ramme, spesielt knyttet til minoriteter, er anvendt i prosjektet.

Dokumentene fra de to undersøkte kommunene viser at fornorskingens strenghet, og hvordan den rammet forskjellige folkegrupper, har variert fra kommune til kommune. I Nordreisa ble det drevet streng språkpolitikk der det ikke ble gjort noen forskjell mellom samer og kvener. I Kistrand, derimot, var det flere smutthull i den nasjonale språkpolitikken og i hvordan den ble iverksatt i kommunen. Kistrand kommunes arkiv inneholder en stor mengde samisk- og kvenskspråklige dokumenter. I formannskapet, fattigstyret, skolestyret og forlikskommisjonens arkiver har forfatteren funnet over 230 kvenskspråklige og over 120 samiskspråklige

dokumenter fra perioden 1867-1911. Dette er virkelig en sensasjon og totalt uventet, da Kaisa Maliniemi ikke er den første som går gjennom dette arkivet. Arkivet var allerede et ordnet og katalogisert arkiv, men i katalogene blir det ikke nevnt at arkivet inneholder minoritetsspråklige dokumenter. En del historikere har også gått gjennom materialet, og i Kistrand/Porsanger bygdebøker er heller ikke denne kulturskatten nevnt. Kanskje har forskerne ikke forstått verken samisk eller kvensk og har dermed ikke ansett dokumentene som relevante eller viktige. På denne måten har arkivansatte og forskere deltatt ubevisst i det som kan kalles «institusjonalisert forglemmelse».

Dokumentene viser at minoritetene i noen grad kunne delta i kommuneforvaltningen i Kistrand på sitt eget språk. I noen tilfelle fikk samer og kvenner svar på sine henvendelser på sitt eget språk. Dette viser at kommunale embetsmenn kunne samisk og kvensk på 1800-tallet. Minoritetene har også deltatt i dokumentproduksjon i Kistrand. Likevel kommer det fram i arkivet at minoritetsspråklige dokumenter er marginalisert innenfor arkivet. Arkivbeskrivelser og tilgjengeliggjøring underkommuniserer det språklige og etniske mangfoldet i samfunnet som arkivene skal gjenspeile. Nyere arkivteori har også problematisert arkivenes objektivitet og maktforhold, samtidig som den vil knytte arkivet nærmere samfunnets øvrige strukturer.

Undersøkelsen viser at samene og kvenene ikke var så tause og usynlige som man forventet. De har vært aktivt med lokalt på fellesskapets forskjellige områder. Kvenene, og delvis også samene, har på sitt eget språk både skapt og vært

med å behandle saker i forskjellige forvaltningsorganer i kommunen. I tillegg viser også andre dokumenter minoritetenes stemmer i dokumenter skapt av representanter fra hovedkulturen. Det er behov for å øke tilgang, bruk, synliggjøring og kontekstualisering av arkivdokumenter i arkivinstitusjoner. Man bør da være bevisst på minoritetenes deltagelse i disse funksjonene, påpeker forfatteren. Dette kan hjelpe arkiver til å bryte tausheten knyttet til minoriteter og marginale grupper. Med spesielle kunnskaper om minoriteter i arkiver, kan vi gjenopprette stemmer for folkegrupper som er blitt gjort stemmeløse. Undersøkelsen viser også at vi trenger flere arkivundersøkelser i kommunale arkiver. Da vil vi få svar på om dokumentene fra Kistrand er enestående. Videre vil språkforskere nå kunne studere et rikt og hittil ukjent materiale på kvensk.

Uten at vi visste det på forhånd, ble også undersøkelsen en studie i hvordan forskerinnsyn i kommunale arkiver behandles i departementene, og i hvordan spørsmål angående minoriteter kan bli utsatt for særbehandling. LLP har som resultat av dette anmodet om en endring av forskriftene til forvaltningsloven som regulerer dette, så alle offentlige arkivinstitusjoner kan få samme fullmakt som Riksarkivaren.

Slik det er nå opplever våre medlemsinstitusjoner at forskere må gi opp å bruke kommunalt materiale, fordi tilgangen via de enkelte fagdepartementer blir så tidkrevende og uforutsigbar. Dette føles urimelig overfor institusjonene som har en viktig oppgave med å gjøre arkivene tilgjengelige. Hensyntagen til taushetspliktreglene i forvaltningsloven er en viktig del av denne jobben. Dessuten er det institusjonene som kjenner

materialet konkret og kan vurdere det i henhold til regelverket.

Prosjektet har vært finansiert av ABM-utvikling, Norsk kulturråd, Troms fylkeskommune, Nordreisa kommune, Statsarkivet i Tromsø, IKA Troms, IKA Finnmark og LLP. Vi takker for støtten som gjorde prosjektet mulig. En særlig takk til ABM-utvikling som har stått for mesteparten av finansieringen og utgivelsen av denne kortversjonen i form av et ABM-skrift som utgis både på norsk, kvensk og samisk. Den fullstendige rapporten, Hva arkivene skjulte. En undersøkelse av kvensk og samisk i offentlige arkiver i Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865 – 1948, utgis av ABM-media as.

LLP vil takke prosjektleder Kaisa Maliniemi for banebrytende arbeid innen minoritetsforskning og arkivteori i Norge. Prosjektet har underveis blitt omtalt og har blant annet begynt å vekke interesse blant kvener og samer. Internasjonalt har det også vakt oppsikt. Det ble presentert på et internasjonalt seminar i Perth i Australia i 2008, og forfatteren fikk publisert en artikkel i Archival Science i 2009. Vi vil rette stor takk til prosjektets referanse- og styringsgrupper som har vist engasjement og har gitt gode innspill. Styringsgruppa har bestått av leder for Landslaget for privat- og lokalarkiv (LLP) Marit Hosar (2006-07), Ellen Røsjø (2007-09) og Karin Gjelsten (2010), leder for Interkommunalt arkiv Troms (IKAT) Hilde Elvine Bjørnå, leder for Interkommunalt arkiv Finnmark (IKAF) Marion Sørensen og statsarkivar i Tromsø Solbjørg Fossheim. Referansegruppa har bestått av Bjørg Evjen fra Universitetet i Tromsø, Terje Aronsen fra Kvensk institutt, Øystein Steinlien leder av Samisk arkiv, Hilde

Holmesland fra ABM-utvikling, statsarkivar i Stavanger Sigve Gramstad og fra LLP Harald Lindbach fram til sommeren 2008, og deretter Ellen Røsjø.

I tillegg vil vi takke de timeengasjerte Katri Somby, Nancy Porsanger Anti, Elena Rosnes og Terje Aronsen for oversettelser fra og til samisk og kvensk og Gudmund Valderhaug for kommentarer til den arkivteoretiske delen. Ellen Røsjø har lest korrektur.

For Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP)

Karin Gjelsten
leder

Ellen Røsjø
prosjektansvarlig

INNLEDNING

Rägingi!

*Kistrandin Fatikassasta
Marja Aronsdatter pitä
sätta. 18. m. Jauhoja
Lemjovesä 8/12.69
Hans Mikkelsen
m:p:P
Rodemestari¹*

1.1 Arkivmateriale som fortellinger

Landslaget for lokal- og privatarkiv satte i gang prosjektet «Minoriteter i offentlige arkiver – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver» i 2006. Prosjektets formål er å bringe kunnskap om minoriteter og deres møte med offentlige institusjoner ut til samfunnets ulike områder, som arkiver, kunnskaps- og kulturin-

stitusjoner, minoritetsgrupper, politikere, kommuner og enkeltmennesker. Jeg har prøvd å finne svar på spørsmålet om hvordan maktulighetene mellom ulike institusjoner og myndigheter som danner arkiv, arkivskapere, og minoritetsbefolkning har manifestert seg i arkivdanning i Norge. Arkivdanning kan oppfattes som produksjon av arkiv. Arkiv og arkivdanning kan hevdes å være maktytringer. Arkivet inneholder ikke bare dokumenter, men det er selv et primært historisk dokument. Denne rapporten er en kortere versjon av hovedrapporten, og inneholder hovedpunkter fra undersøkelsen.

I undersøkelsen har jeg studert arkivmateriale knyttet til kvener og samer og deres møte med offentlige institusjoner i to kommuner i Norge: Nordreisa i Troms og Porsanger i Finnmark i perioden 1865 til 1948. Porsanger het Kistrand fram til 1964. Kvenene og samene er en stor del av befolkningen i Nordreisa og Porsanger. Dermed kan man anta at det finnes spor etter dem i arkiver, spesielt i kommunale arkivdokumenter, etter som de har vært aktører i fellesskapet til tross for

1 Kistrand kommune, lnr 27. Fattigstyre, 1869. Norsk overs. Kaisa Maliniemi: Regning! Marja Aronsdatter må få 18. m. mel fra Kistrand fattigkasse. Lakselv 8/12.69. Hans Mikkelsen. m:p:P. Rodemester.

sin marginale posisjon. Undersøkelsen min har bygget på forestillingen om at offentlige arkiver, til tross for at de er maktens arkiver, vil inneholde spor etter marginaliserte og undertrykte grupper som kan avsløres gjennom en form for dekonstruksjon av teksten i dokumentene.

Kvenene og samene ble fra 1860-tallet utsatt for en streng minoritetspolitikk av den norske staten. Før den tid hadde staten vært tolererende overfor sine nordlige minoriteter. Assimileringspolitikken var den rådende politikken i store deler av Europa og Nord-Amerika fra midten av 1800-tallet til første del av 1900-tallet. I Norge varte assimilasjonen litt lenger enn i de fleste europeiske land. Den varte offisielt helt til andre verdenskrig, men i praksis ble assimilasjonen drevet enda lenger.² Knut Einar Eriksen og Einar Niemi definerer assimileringsspolitikk som en fornorskingspolitikk der «[m]ajoritetsbefolkning forsøker ved hjelp av storsamfunnets institusjoner å minske nasjonale minoriteters identitetsfølelse og samhold og forsøker å overføre minoritetsmedlemmenes identitets- og samholdsfølelse til å gjelde overfor majoritetsbefolkningen og storsamfunnet.»³ Assimilering kan oppfattes som en prosess der individ eller grupper skifter ut sin kultur, sitt språk og sin levemåte. Den kan være frivillig eller et resultat av oppmuntring, politisk press og tvang.⁴ Selv om fornorskingsmål var å assimilere minoriteter på samfunnets forskjellige områder, ble fornorskingsarbeidet mest synlig i skolen.

For å analysere relasjoner mellom arkiv og minoriteter trenger man en arkivteoretisk ramme

tilpasset slike undersøkelser. En slik ramme er ikke blitt laget tidligere i Norge. Nøkkelordene i undersøkelsen vil være «arkiv», «makt», «minoritet/majoritet» og «fortellinger (narrasjon)»; temaer som også er blitt problematisert innenfor postmoderne arkivteorier eller samfunnsorienterte arkivteorier i de siste årene. Moderne arkivteorier vil sammen med postkolonial forskning utgjøre grunnlaget for begrepsbruk og hovedmetode.

Det finnes masse informasjon om minoriteter i arkivdokumenter ettersom flere av dokumentene er knyttet til fornorskning og språkpolitikk både på lokalt og statlig nivå. Disse dokumentene kan sees som fortellinger. Jeg har lest dokumenter både «along the archival grain» og «against the archival grain» eller «langs hårene» og «mot hårene». Gjennom denne metoden har jeg avslørt både hovedkulturens og minoritetskulturens perspektiver i dokumenter. For eksempel i skolestyrets arkiv kan vi finne foreldrenes, lærernes, skoledirektørens, de forskjellige forvaltningsorganenes og statens perspektiver i dokumenter.

1.2 Begrepene «arkiv» og «dokument»

Alle har en oppfatning av hva et arkiv⁵ er. De fleste forestiller seg arkivet som en bygning der man bevarer gamle dokumenter, som man henter fram etter behov. Opprinnelig kommer termen «arkiv» fra det greske ordet *arkheion* som betyr huset eller oppholdsstedet til den øverste magistraten, *archon*, som hadde beslutningsrett i oldtidas greske samfunn. Disse personene utøvte

2 Holmesland 2006: 10.

3 Eriksen & Niemi 1981: 22.

4 St. meld. Nr. 15: 3.

5 Arkivlova 2001 (1992) definerer arkiv som «dokument som vert til som lekk i ei verksemd». Arkivlova med forskrifter 2001 (1992): 7.

politisk makt og hadde derved også rett til å lage og representere loven. Deres private hjem var et arkiv der man samlet offisielle dokumenter. De var først og fremst dokumentenes beskyttere og hadde makt og rett til å tolke arkiver.⁶ Arkivet er ikke lenger et sted der man direkte utøver makt, men maktens elementer finner man fortsatt der. Arkivet kan defineres som et administrativt redskap samtidig som det er et administrativt produkt.⁷

Arkivlova med forskrifter ((1992) 2001) definerer arkiv som «dokument som vert til som lekk i ei verksemd».⁸ Denne definisjonen er vid, og den omfatter alle typer dokumenter. Den er også for smal fordi den ikke definerer begrepene «dokument» og «arkiv» nærmere. Den tar heller ikke hensyn til at dokumentene skal samles, ordnes eller systematiseres på noen måte for at de skal kunne kalles «arkiv». Dette er bevisst fra arkivlovens side på grunn av at den vil omfatte alt fra enkelt dokumenter til store velorganiserte arkiver innenfor begrepet «arkiv».⁹

Ivar Fønnes tar i *Arkivhåndboken for offentlig forvaltning* utgangspunkt i lovens arkivbegrep, men gjør et klarere skille mellom begrepene «arkivdokument» eller «arkivmateriale» og «arkiv». Ifølge ham er arkivdokumenter dokumenter som «mottas eller produseres som ledd i den virksomhet et organ utøver», mens arkivet blir oppfattet som de arkivdokumenter «som til enhver tid er samlet som resultat av organets virksomhet». Ifølge Fønnes kan disse definisjonene

benyttes innenfor rammen av lovens arkivdefinisjon, hvis man tar i betraktning at lovens bestemmelser gjelder både arkiv, arkivmateriale og arkivdokumenter enkeltvis.¹⁰

Både definisjonen i *Arkivlova med forskrifter* og Fønnes' definisjon handler først og fremst om dokumenter. Ifølge nordisk arkivterminologi NAT (2003) omfatter begrepet «arkiv» tre områder: enkeltarkiv knyttet til dokumenter, arkiv som bygning og arkiv som institusjon og arkivdepot. Enkeltarkiver er dokumenter som er blitt skapt som resultat av saksbehandling av personer eller organisasjoner, og som blir bevart på grunn av sin informasjonsverdi. Som bygning fungerer arkivet som et sted der man både oppbevarer dokumenter og gjør dokumentene tilgjengelig for publikum. Arkivet som institusjon omfatter arkivvirksomheter der man samler, ordner, oppbevarer og tilgjengeliggjør dokumenter i arkivinstitusjoner.¹¹

Arkivet handler først og fremst om dokumenter. Men hva er et dokument innenfor arkivfaget? *Arkivlova* definerer dokumentet som «ei logisk avgrensa informasjonsmengd som er lagra på eit medium for seinare lesing, lyding, framsyning eller overføring».¹² Denne definisjonen er vid, og motstrider den vanlige oppfatningen av arkivdokumenter som blir sett som skriftlig produsert arkivmateriale. Samtidig åpner denne definisjonen dørrer for andre typer materiale som lydbånd, videofilmer, fotografier, disketter, osv. Det vil si at begrepet «dokument» har tilpasset seg moderne medier og teknologi og omfatter alle typer infor-

6 Derrida 1996: 2.

7 Valderhaug 2002: 325.

8 *Arkivlova med forskrifter* 2001 (1992): 7.

9 Fønnes 2000: 43.

10 Fønnes 2000: 43-44.

11 NAT – Nordisk arkivterminologi 2003: 8.

12 *Arkivlova med forskrifter* 2001 (1992): 7.

masjon.¹³ Til tross for at denne definisjonen er vid, kan man spørre om den vil omfatte nedtegnelser som tradisjonelt ikke er blitt regnet som arkivdokumenter produsert av urfolksgrupper eller minoriteter. Disse folkegruppene har nemlig hatt egne måter å nedtegne og dokumentere historiske og kulturelle hendelser på som er annerledes enn i de vestlige kulturer.

Ifølge nederlenderen Theo Thomassen er et dokument en prosesstilknyttet informasjon der informasjonen både er utviklet av og knyttet til en arbeidsprosess.¹⁴ Et dokument er altså resultat av en prosess. Dokumentene har ikke oppstått av seg selv, men virker gjennom flere forhold: gjennom menneskene som har skapt dem, gjennom aktører som har behandlet dem, gjennom arkivarer som har samlet og arkivert dem og gjennom forskere som bruker dem for å konstruere fortida vår.¹⁵ Disse forholdene er relevante i arkivfaglige undersøkelser, men de ekskluderer flere typer dokumentasjon som andre vil regne som arkiv.

I arkivmiljøene i Canada, Australia og USA har oppfatningen av begrepene «arkiv» og «dokument» flyttet seg fra den tradisjonelle forestillingen i en mer flytende retning. I de nye teoriene vil man ikke knytte begrepet «arkiv» til institutionaliserte bygninger eller samlinger av forskjellig informasjon, men arkivet blir ansett for å være sammensatt av kontekstuelle organiske bevis.¹⁶ Etter nye retninger i arkivvitenskapen blir alle slags nedtegnelser fra tatoveringer til symboler trykt i skinn, stoff og belter inkludert innen

begrepet «arkiv», fordi disse blir sett som elementer av en kulturell produksjon som uttrykker det kollektive minne, tradisjoner og fellesidentitet. Det vil si at alle former av minner som har blitt skilt ut fra personlig, individuell hukommelse og overført til et annet sted, blir inkludert i denne nyere forståelsen av begrepet «arkiv».

1.3 Innsyn i offentlig arkivmateriale

Det kommunale arkivmateriale blir forvaltet av kommunearkiver, mens Arkivverket (Riksarkivet og statsarkivene) har ansvar for det statlige materialet. Før jeg begynte undersøkelsen, trengte jeg innsyn i en del arkivmateriale yngre enn 60 år. Uten at jeg visste det i forkant, ble spørsmålet om innsyn et av de viktigste punktene i denne undersøkelsen. I innsynssøknadsprosessen kom det fram svakheter og forskjeller mellom moderne arkivinstitusjoner i Norge. Arkivverket har delegert fullmakt til å gi innsyn og dermed en problemfri søknadsordning. Behandlingstiden er relativt kort, noe som gjør at det er lettere å få innsyn i materiale i statsarkiver enn i kommunearkiver. I kommunearkiver, derimot, har ikke kommunen eller institusjonen myndighet til å gi forskere innsyn. Søknader om innsyn må stiles til det respektive fagdepartementet. Kommunene vet ofte ikke hvem som skal behandle søknadene. I flere tilfeller har rådmannen i kommuner gitt innsyn uten at de har myndighet til å gjøre det. Kommunearkivinstitusjoner sender slike søknader til respektive departementer, men opplever at saksbehandlingen tar så lang tid at forskere og mastergradsstudenter velger å ikke bruke taushetsbelagt kommunalt materiale.

Spørsmålet om innsyn ble enda mer interes-

¹³ Fonnes 2000: 41.

¹⁴ Thomassen 2001: 374.

¹⁵ Harris 2002: 65.

¹⁶ Bastian 2008: 52.

Menn fra Børselv behandler fisk. Samuli Paulaharju reiste i kvenske bosetningsområder i 1926, 1927 og 1934. I Kistrand var Palulaharju i 1926. Fotograf: Samuli Paulaharju 1926. Kvensk institutts fotosamling.

sant på grunn av at denne undersøkelsen handler om minoriteter i offentlige arkiver. For mange av departementene viste dette punktet seg å være vanskelig, fordi flere ikke visste hvem som har ansvar for kommunalt arkivmateriale som blir brukt i forskningsprosjekter knyttet til samer og kvener. På denne måten skilte de minoritetene fra landets øvrige befolkning. En del saksbehandlere i departementene antok at ansvaret ligger i det departementet som har ansvar for minoriteter, det vil si Same- og minoritetspolitisk avdeling i Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Justis- og politidepartementet var et unntak, de forstod at det var problematisk å gi innsyn i arkiver som de ikke visste hva inneholder, samtidig som de ikke betraktet det faktum at prosjektet handler om minoriteter som problematisk. Jeg fikk innsyn i forlikskommisjonens arkiv etter en relativt kort behandlingstid. Både Kommunal- og regionaldepartementet, Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Kunnskapsdepartementet ga avslag på innsynssøknader og begrunnet avslagene forskjellig. Departementenes behandling av innsynssøknadene viser at prosjekter knyttet til kvener og samer ikke blir behandlet på lik linje med prosjekter knyttet til majoritetsbefolkningen. En av grunnene til dette var antagelig at flere av departementene ikke visste hvordan de skulle forholde seg til de nordligste minoriteter og trolig var redd for å gjøre feil. Dermed utøvet de ubevisst etnisk forskjellsbehandling.

LLP har i brev til Justisdepartementet 30. januar 2008 bedt om en endring av forskriften til forvaltningsloven som regulerer innsyn i kommunalt arkivmateriale. Saken er ikke ferdig behandlet i departementet. Ifølge regelverket skal nemlig

kommunene/kommunale arkivinstitusjoner sende innsynssøknadene fra forskere og mastergradstudenter til det departementet som har ansvar for de enkelte forvaltningsenheter i kommunen. Likevel kom det fram i undersøkelsen at departementene i noen tilfeller heller ikke visste hvordan innsynssøknadsordningen fungerer. Samtidig tok søknadsprosessen unødvendig lang tid. Innsynssøknadsavslagene og tiden som behandlingen av søknadene tok, hadde direkte påvirkning på prosjektet slik at jeg måtte begrense undersøkelsesperioden fram til 1948.

KISTRAND (PORSANGER)

– EN FATTIG, MEN SPRÅKRIK KOMMUNE

De fleste venter at man finner autentisk, originalt og enestående kildemateriale i arkiver som de kan stole på, samtidig som de antar at de vet hva de kommer til å finne. På denne måten er arkivdokumentene gjennomsluktige. Dokumentene uttrykker stemmer fra dem som har skapt dokumentene, som byråkrater, kommuneansatte og andre arkivskapere. Minoriteter og marginale grupper vil også være til stede fordi mange av dokumentene forteller om dem på en eller annen måte. Arkivene er likevel ikke så pålitelige som vi antar. For å avsløre andre stemmer i arkivdokumenter, må man lese dokumenter både ovenfra og nedenfra. Kistrand kommunearkiv inneholder flere statlige instruksjoner, regelverk, rapporter og beretninger knyttet til minoriteter som må leses «langs hårene». Samtidig må vi også analysere dokumentene nedenfra eller «mot hårene». På denne måten får vi minoritetenes og marginale gruppers *egne* syn fram i offentlige dokumenter.

Materialet fra Kistrand kommunearkiv blir oppbevart både i Statsarkivet i Tromsø og i Laks-

elv i Porsanger kommune. Dette arkivet er et av de få arkiver i Finnmark som ble berget fra brenningen av Finnmark under evakueringen i 1944–45. En snarrådig person hadde forstått at arkivet er enestående, og hadde flyttet det til klokketårnet i Kistrand kirke høsten 1944. Kistrand kirke var en av de få bygningene som ikke ble brent i kommunen. Fra kirken ble arkivet flyttet til kapellet i Skoganvarre før det ble sendt til herredshuset. En tilfeldighet reddet arkivet da det ble brakt til det nye rådhuset etter at ungdomsklubben overtok herredshuset. Arkivet ble glemt i rådhuskjelleren og holdt på å bli ødelagt. Statsarkivet i Tromsø fikk den største delen av materialet fra Porsanger kommune i 1988 etter at flere personer i Porsanger hadde skjønnet verdien av dette «glemte» arkivet og ville at arkivet skulle bli berget. Arkivet var i dårlig forfatning etter flere år i gamle pappesker i et ulåst kjellerrom.¹ En del av materialet ble igjen i Lakselv.

¹ Jakobsen 1988

2.1 Skole og etniske minoriteter

Skolestyrets arkiv i Kistrand kommune, oppbevart ved Statsarkivet i Tromsø, inneholder korrespondanse og saksdokumenter fra perioden 1882-1918. En stor del av det bevarte materialet utgjøres av dagbøker og korrespondanse. Blant dokumentene i korrespondansearkivet finnes det skriftlig kontakt mellom skolestyre og lærere, men lite materiale om kontakt mellom skole og foreldre. Rundt århundreskiftet kommer kontakten mellom skolen og foresatte mer fram i arkivet. Før den tid skrev læreren foresattes uttalelse i forsømmelseslister. Administrativt materiale mellom skolestyre og kommune, samt skolekasseregnskap finner man i forbindelse med formannskapets arkiv.

Etniske og språklige forhold i saksdokumenter

I skolestyrets arkiv i Kistrand finnes flere forskjellige dokumenter der samene og kvenene blir nevnt på en eller annen måte. De fleste er knyttet til fornorsking og språkpolitikk. Flere av disse dokumentene handler om skolebøker, lærerannonser og forskjellige lister og skjemaer. I skolestyrets sakspapirmapper finnes spesielt mange inventarlistene der det blir beskrevet hvilket løst materiale og gjenstander hver skole inneholdt. I tillegg inneholder skolestyrets arkiv utallige forsømmelseslister der foreldrene forteller grunnen til at barna deres ikke har møtt på skolen. Noen av disse forsømmelseslistene er skrevet på samisk.

I en av de forsømmelseslistene klager en lærer over at på grunn av språkproblemer har han ikke fått grundig utfylte forsømmesskjemaer tilbake fra foreldrene i Smørfjord skolekrets. Det ser ut til at i Smørfjord krets, som hovedsakelig var samiskspråklig, møter lærerne mest utfordringer

med språket. I 1909 vil en av lærerne gi opp sin krets, på grunn av de dårlige arbeidsforholdene forårsaket av språket.² Kvenene var mer innstilt på å godta undervisningen i skoleverket.³ Dette kommer fram også i arkivmaterialet fra 1898, fordi en av lærerne ønsker å få post i Børselv. Han begrunner sitt ønske ved å skrive at «Börsværingerne ikke staar der som mine Modstandere paa Gründ af Språget».⁴

Blant saksdokumenter i skolestyrets arkiv finnes det et dokument som kan fortelle noe om hvordan språkpolitikken ble praktisert i Kistrand på 1880- og 90-tallet. Brevet er fra sokneprest Ihle og sendt til lærer Larsen. Han ser det som viktig at man bruker lærebøker med dobbelt tekst enten på kvensk eller samisk. Ifølge ham vil lærebøker på barnets eget morsmål fremme barnets tilegnelse av kristendommens sannheter og framheve barnets framgang i det norske språket. Dobbelte tekstbøker har en ordbok, noe som gjør barnets arbeid hjemme mer sikkert og selvstendig, samtidig som misforståelser blir forebygget. Ifølge soknepresten vil bøker med dobbelt tekst også knytte foreldre nærmere til skolen fordi de får kjennskap til norsk og skolens undervisning, og dermed kan de lettere hjelpe barna med hjemmelekser. Etter at han har beskrevet disse grunnene ber han alle lærere i Kistrand å gi tilbakemeldinger om mangel på lærebøker med dobbelt tekst har virket hemmende på barnas framgang i norsk eller om barna av kvensk eller samisk herkomst, som har

2 Lnr. 48, skolestyret 1909. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

3 Petterson 1994: 131.

4 Lnr. 42, skolestyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Veiarbeid på 1920-tallet. Lokal arbeidskraft ble brukt i veiarbeid i Kistrand. Fotograf: Samuli Paulaharju 1926. Kvensk institutts fotosamling.

anvendt bøker med dobbelt språktekst, har gjort framgang i norsk.⁵

Med dette brevet viser soknepresten tolererende holdninger overfor samer og kvener. Han oppfatter, som de fleste embetsmenn på denne tiden, fornorskingen som viktig. Han oppfatter

imidlertid opplysningsarbeidet som enda viktigere enn språklæringen. På slutten av brevet står det en oppsiktsvekkende kommentar som viser at språkpolitikk ble utøvet forskjellig fra kommune til kommune. Han skriver at «Jeg skal minde om at Instruxen av 12de Oktober 1880 ikke maa gjen-

⁵ Lnr. 1, skolestyret 1881-1888. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

nomføres med for stor Strengthed».⁶ Instruksen fra 1880 kan sees som den endelige formaliseringen av språkpolitikken i Norge.

Interessant i Ihles råd til lærere i Kistrand om ikke å følge språkinstruksen med strenghet er at han sender anbefaling om Finnefondstillegg⁷ til Tromsø stiftsdireksjon der han skriver at:

I Anledning af Skrivelse fra Hammerfest Prosti af 15de d. M. Angaaende Finnefonstilleg for Lærerne P. Larsen og O. Thommasen skal man herved tillade sig at udtale, at nevnte Lærere – saavidt man har kunnet kontrollere altid bestræbe sig for at efterleve Instruxen af 12de Oktober 1880.⁸

For meg ser det ut til at språkinstruksen lokalt ble fulgt etter prestens instruksjoner, samtidig som han kunne sende motstridende informasjon til sentrale myndigheter. Dette tilfellet viser at fornorskingens og språkpolitikkenes strenghet kunne ha lokale variasjoner basert på hvordan lokale embetsmenn forholdt seg til dem.

Blant saksdokumentene finnes ingen dokumenter på kvensk eller samisk. En av grunnene til dette kan være skolelovene av 1889 som gjorde det obligatorisk med tilsynsutvalg i skolekretsene. På landet var tilsynsutvalget sammensatt av tre medlem-

mer valgt av kretsmøtene og en representant fra skolestyret. Tilsynsutvalget fikk en viss makt; det fikk blant annet i oppgave å føre tilsynet med skolen, gi uttalelser og opplysninger og virke for god skolesøkning og orden i skolene.⁹ Kommunikasjonen mellom skolekretsene og skolestyret foregikk enten gjennom brevveksling eller muntlig. Språket i skolestyrets arkiv har uten tvil vært norsk.

I 1902 ble Finmarkens skoledistrikt skilt ut fra skoledirektøren i Tromsø. Dermed fikk Finnmark som amt sin første egne skoledirektør, Bernt Thomassen. Grunnen til at han ble sett som en god kandidat til stillingen, var hans syn på fornorskingspolitikk.¹⁰ Målet hans var å skape et norskspråklig Finnmark. Kistrand kommunearkiv inneholder flere statlige instruksjoner som skoledirektøren sendte til kommunen. Statlige instruksjoner er også fortellinger om staten selv. Instruksjoner forteller om organisert kunnskap, nye kategorier i forhold til minoriteter og bestemmelser om hva de offentlige myndigheter og statlige ansatte bør vite.¹¹

I Kistrand skolestyres arkiv finner man to dokumenter som gjelder læreransettelser i Lakselv skoleinternat sendt av Bernt Thomassen høsten 1916. I det første dokumentet skriver skoledirektøren at stillingsannonsene ikke bør innholde beskrivelser om hvor ønskelig språkkunnskaper i kvensk eller samisk var, fordi han hadde erfaringer fra hvordan dette fungerer i praksis. Han skriver:

Det vil bli opfattet som en betingelse for at bli

6 Lnr. 1, skolestyret 1881-1888. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

7 Stortinget opprettet budsjettprogrammet kalt Finnefondet i 1851 for å fremme undervisningen blant samiske folk i overgangsdistriktene. Etter den store vandringen fra Finland til Norge på 1860-tallet, bestemte Stortinget seg for å inkludere også de kvenske barna i dette programmet.

8 Lnr. 230, Finnefondet – Korrespondanse, inkl. Karakterlister 1884-1885. Tromsø stiftsdireksjon. Statsarkivet i Tromsø.

9 Masdalen 1987: 112-113.

10 Eriksen & Niemi 1981: 61.

11 Stoler 2002: 104.

ansat, eller en nødvendighet at kunne sprogene. Lærere med sådan sprogkundskap vil søke, enten der står noget eller intet om sprogkundskap. Men lærere uten en sådan vil holde sig borte. De vil ialfald forstå saken således, at læreren ikke godt kan klare sig uten kundskap i kvænsk eller lappisk.¹²

Dette punktet ser Thomassen som viktig fordi saken gjelder skoleinternatet i Lakselv. For at skoledirektørens vilje skulle vinne fram, bruker han klare maktuttrykk i uttalelsen sin:

Da jeg er ansvarlig for skoleinternaternes drift er det mig magtpåliggende at få en dyktig bestyrer, som jeg kan betro anstalten til. Jeg må derfor bestemt henstille til det ærede skolestyre ikke at indta noget i bekjendtgjørelsen, som kan hindre at en sådan mand fåes.¹³

Det andre dokumentet ble sendt høsten 1916. I skoledirektørens uttalelser kommer det fram at han vil ha full kontroll over læreransettelser i Lakselv skoleinternat. Ifølge ham bør læreren som blir ansatt, ha spesielle egenskaper. Spesielt må læreren være handlingsdyktig i et språkbladet område. Han fortsetter at lærerstillingen blir betraktet som en av de vanskeligste i landet. Som utdragene viser, bruker Thomassen ordet «han» om personen som ansettes. Dette er ikke tilfeldig. Senere i dokumentet skriver skoledirektøren direkte at det viktigste er å finne en mann til stil-

lingen, fordi læreren også vil fungere som kirkesanger.¹⁴

I «Rundskrivelse til skolestyrene» beskriver skoledirektør Thomassen samiske og kvenske barn som «fremmed nationalitet». Til tross for at nasjonalitet peker på etnisk opprinnelse, oppfattet han disse minoritetene som fremmede folkeslag i Norge.¹⁵ Hvordan fornorskingen fortsetter i Kistrand kommune og skolene der, er vanskelig å undersøke fordi arkivmateriale fra 1918 og fram til andre verdenskrig er forsvunnet. Man kan likevel finne materiale i andre arkiver, som sokneprestens arkiv og skoledirektørens arkiv.

Skolestyrets arkiv inneholdt ingen dokumenter på kvensk. Blant advarselslister fantes det to lister skrevet på samisk i Statsarkivet i Tromsø og tre i Porsanger kommunearkiv. I tillegg finnes det to brev fra 1890-tallet, det ene fra 1891 og det andre fra 1892. Det finnes også et på samisk i Porsanger kommunearkiv i 1916. I Kistrand kommunearkiv oppbevart i Statsarkivet i Tromsø finnes to dokumenter skrevet på samisk i 1918. Begge disse dokumentene er underskrevet av den samme personen, og er blitt sendt til lærer Andreas Arild. Det første er blitt sendt på begynnelsen av året og det andre på slutten av året 1918.¹⁶

Kvensk og samisk som undervisningsspråk

I Kistrand kommunearkiv finnes det en kopibok gjeldende ekspederte saker. I kopiboken eller

12 Lnr. 5, skolestyret 1917. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

13 Lnr. 5, skolestyret 1917. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

14 Lnr. 5, skolestyret 1916. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

15 Lnr. 43, skolestyret 1918. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

16 Lnr. 43, skolestyret 1918. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

brevjournalen er alle brevene som skolestyret i Kistrand har mottatt i perioden 1890-1902 referert. Flere av brevene er fra skoledirektøren som ga instruks i forhold til samisk og kvensk språk i skolene.

Det første instruksbrevet er spesielt. Det viser at foreldrene hadde en liten mulighet til å påvirke hvilket hjelpespråk som ble brukt i undervisningen og hvilket språk som ble brukt i kristendomsundervisningen. Utdraget viser demokratiske trekk i lokalmiljøet i Kistrand. Brevet er sendt til formennene i tilsynsutvalget, og det er datert 25.11. 1890. Brevet lyder slik:

Ifølge den nye Skolelovens § 73 er der adgang til at benytte Lappisk og Kvænsk som hjelpesprog ved Undervisningen i Folkeskolene, og ifølge Skoledirektørens Skrivelse af 8. de f. Maaned skal der gives Foreldre og Foresatte Andledning til at udtale sig om, hvilket Sprog der bør benyttes med Religionundervisningen. Man tillade sig derfor herved at anmode Tilsynsvalget om at indhente Oplysninger om vedkommende Foreldres og Foresattes Mening og Ønske i denne Sag og meddele Skolestyret Undervisning inden dette Aars Udgang. Det bliver vel nødvendig at sammenkalde Kreds-møde, hvis Sagen ikke kan afgjøres paa anden Mode.¹⁷

Det ser ut til at resultatet i Kistrands skolekretsmøter i forbindelse med skolelovens § 73 ble at samiske og kvenske foreldre fikk medhold i sin sak til tross for at det stred mot den offisielle

17 Lnr. 2, skolestyret 25.11. 1890. Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

språkpolitikken. Kistrand skolestyre sender følgende beslutning til Kirkedepartementet:

Det lappiske og kvænske Sprog benyttes som Hjelpesprog ved Undervisningen i Folkeskolen inden Kistrand Skolekommune i den Udstrækning. Skolestyret finder nødvendig for de lappiske og kvænske Børns frugtbare Tilegnelse af Undervisningsgjentandene. Tillige anvendes Lærebøger med lappisk eller kvænsk Text ved Siden av det norske. Det bemerkes at Sagen har været behandlet i Kredsmøder i alle Skolekredse inden Kommunen og samtlige disse Kredsmøder have med stor Enstemighed udtalt sig for, at det lappiske eller kvænske Sprog bør benyttes som hjelpesprog i Skolene, samt at Lærebøger med dobbelt (norsk=lappisk eller kvænsk) Text benyttes.¹⁸

Dette utdraget viser at de lokale skolestyrene kunne bestemme langt på vei lokale saker. Dermed ser det også ut til at måten fornorskingspolitikk og språkpolitikk ble utøvet på lokalt, var delvis avhengig av personene som satt i forskjellige styrever. For meg ser det ut til at en av grunnene til at språkpolitikken var mildere i skolene i Kistrand enn i mange andre kommuner i Nord-Norge, var at både samer og kvener var representert i skolestyret og at flere av kommunens lærere hadde samisk eller kvensk bakgrunn.

I skoleplanen for året 1891 var tonen enda mildere i forhold til det samiske og kvenske språket. Denne planen ble rammeplan for skolene i kommunen. Innholdet i planen er lik den som ble

18 Lnr. 2, skolestyret 06.01. 1891. Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Kistrand kommune arkiv. Porsanger kommune.

sendt til Kirkedepartementet unntatt at her gis det foreldrene mulighet for å bestemme hvilket språk som skal brukes i kristendomsundervisningen:

Undervisningen bør saavidt mulig foregaa i det norske Sprog. For de lappiske og kvænske Børns Vedkommende kan deres Modersmaal benyttes som Hjelpesprog ved Undervisningen, ligtsom Læse = og Lærebøger med lappisk eller kvænsk Text ved Siden af den norske kunne anvendes. Med hensyn til Valget af det Sprog, der skal benyttes ved Kristendomsundervisningen, bør der tages væsentlig Hensyn til Foreldrenes Ønske og Mening.¹⁹

Tross alt var skolens viktigste formål å lære barna å lese og skrive og lære dem kristendommen. Fornorskingen var et sideformål, selv om den kunne gå utover hovedformålet. Dette kommer fram i et brev til skoledirektøren i 1893. Saken gjelder betalingen av Finnefondsbidrag til lærere som har arbeidet i skolene for å forsterke det norske språket blant samiske og kvenske barn. Saken gjelder lærerne Larsen, Thomassen og Klokstad. Larsen og Thomassen kan både samisk og kvensk, og har dermed ingen språklige problemer i skolene. Klokstad, som er lærer i Leirpollen og Brenna krets, kan bare samisk og norsk. Det blir beskrevet at hans skole-distrikt ikke er den vanskeligste kretsen i Kistrand, fordi samtlige barn snakker samisk. I tillegg bor flere norskspråklige familier i Leirpollen og Brenna kretser, noe som gjør at påstanden om at barna sjelden eller aldri hører

19 Lnr. 2, skolestyret 1890. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

et norsk ord, er overdreven. Skolestyret innrømmer likevel at de vanskelige språklige forholdene i hans krets er knyttet til de kvenske barna, fordi flere av barna bare kan det kvenske språket eller de kan måtelig det lappiske språket. Skolestyret ser imidlertid det som rimelig at Klokstad også får Finnefondsbidrag, fordi han arbeider etter sine evner i fornorskingens tjeneste. Skoledirektøren anbefales å bedømme saken slik at Klokstad også får bidrag.²⁰

Den offentlige språk- og fornorskingspolitikken påvirket læreransettelser også i Kistrand som måtte følge offisielle retningslinjer. Dette kommer tydelig fram i ansettelsen av lærere i Leirpollen skole. I Leirpollen var elevene både samisk- og kvenskspråklige. Skoledirektøren meddeles at skolestyret har ansatt H. T. Andersen som lærer i stedet for Mikkel Eriksen, selv om Mikkel Eriksen er stødig i kristendomsundervisning og det kvenske språket. Ifølge brevet mener skolestyret at Eriksen kan for lite norsk, og at hans kvensk vil forhindre fornorskingsarbeidet. Samtidig er hans kunnskaper mindre enn Andersens som fortsatt er seminarist.²¹ Grunnen til at Eriksen ikke ble ansatt var at han ikke var populær, fordi han hadde havnet i klammeri med kirken og skolen på 1880-tallet om tolking på kvensk i kirkene i Kistrand.

Foreldrene i Leirpollen er likevel ikke fornøyd med Andersen. Året etter at Andersen ble ansatt av skolestyret i Kistrand, refereres et brev til skoledirektøren på følgende måte:

20 Lnr. 2, skolestyret 12.07. 1893. Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

21 Lnr. 2, skolestyret 06.01. 1896. Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

Hr. Skoledirektør anmoder os om at ansatte den nye lærer i Lerpol fort. Dette har vi endnu ikke evnet at gjøre, da kredsens foreldre desværre er meget misfornøiet med ham, fordi han har vanskelig for at lære lappisk og desuden afstrenger sig fra omgang med foreldrene. Skoleforsømmelsene har af den grund været overordentlig store i kredsene i 1896.²²

Utdraget viser at foreldrene hadde sine metoder for å protestere hvis de var misfornøyd med skolen; foreldrene holdt barna sine hjemme. Saken løses med at lærer Andersen må underrettes om å søke lærerpost i en annen krets i Kistrand kommune.

I kopiboken kommer det fram at konfirmasjonsundervisningen på kvensk mistet statsstøtte på slutten av 1800-tallet.²³ Dette hadde konsekvenser for den kvenske konfirmasjonsundervisningen. I lærer Larsens brev til skolestyret i 1897 kommer det fram at kommunen nektet undervisningen på kvensk på grunn av dårlig kommuneøkonomi.²⁴ Lærer Larsen, som selv var av samisk opprinnelse, skriver videre at:

Skjønt jeg, med hensyn til fornorskingen i Laxelv og Børselv, har megen betenkelighed med oprettelsen af en kvænsk konfirmationsskole, som i en ikke ringe grad opaler og støtter det fremmede sprog og vil synes at gjøre tileg-

nelsen af det norske sprog overflødig i barnealderen på skolen, (--)²⁵

Lærer Larsen foreslår følgende: At man søker offentlige midler gjennom stiftsdireksjonen, erverver bestemmelsen for at en sådan skole kun er for kvensktalende barn, kun for Lakselv og Børselv skolekrets, og at skolen holdes på bekvemmeste årstid, vinteren antagelig. Til slutt skriver han at det som angår bevilgningen av offentlige midler til omhandlede skole, burde være en statssak.²⁶

Soknepresten Jens Otterbech prøver å finne en løsning for finansiering av kvensk konfirmasjonsundervisning. Han er kjent for sitt arbeid for etniske minoriteter. I referatet fra 1900 skriver Otterbech på vegne av skolestyret at man trenger bevilgninger fra herredsstyret til lærerhjelp som tolk i konfirmasjonsundervisningen for de kvenske barna, fordi statsbidrag har falt bort. Han spør etter finansiering for 3 timers daglig undervisning i 6 uker. Han foreslår også for herredsstyret at konfirmasjonsskolen skulle holdes hvert tredje år i Lakselv, der alle de som ønsker undervisningen på kvensk skulle møtes. Da ville denne bevilgning av 66,00 kr bare trenges hvert tredje år, noe som er det dobbelte av beløpet som tidligere er blitt bevilget.²⁷

I skolestyrets sakspapirer kommer det fram at kvensk som undervisningsspråk ikke faller helt bort

22 Lnr. 2, skolestyret 12.04. 1897 Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

23 Lnr. 2, skolestyret 28.02. 1900. Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

24 Lnr. 18, formannskapet. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

25 Lnr. 18, formannskapet. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

26 Lnr. 18, formannskapet. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

27 Lnr. 2, skolestyret 28.02. 1900. Kopibok for ekspederte saker 1890-1902. Porsanger kommune.

Boliggamme laget av torv i Kistrand. Flere familier bodde under enkle forhold i Kistrand. Fotograf: Axel Printz 1925. Tromsø museums fotoarkiv.

i Kistrand rundt århundreskiftet. I 1910, da språkpolitikken og fornorskingen hadde blitt mer målrettet også i Kistrand, hadde foreldrene i Børselv en liten mulighet til å påvirke barnas konfirmasjonsundervisning. I skolemøtereferat kommer det fram at i kretsmøte i Børselv skole foreslår foreldrene at konfirmasjonsskole bør holdes hvert tredje år i Børselv, og at man bør ha hjelpespråk i skolen.²⁸

Skolen var den viktigste institusjonen i fornorskingen av samer og kvener. Dette kan være en av grunnene til at dette arkivet inneholder få minoritetsspråklige dokumenter. Dokumentene gir

²⁸ Lnr. 3. skolestyret 1910. Kistrand kommunearchiv. Porsanger kommune.

imidlertid uttrykk for holdningsforskjeller mellom enkelte lærere og sokneprester. Lærerne og presten har fått instruksjoner fra staten om hvordan de skulle gjennomføre språkpolitikken i forhold til samer og kvener. Likevel blir det lokalt langt på vei bestemt hvordan språkpolitikken gjennomføres i praksis. I noen tilfeller kommer også minoritetsgruppene egne syn fram i dokumenter, spesielt i tilfeller der minoritetene protesterer mot skolestyrets vedtak.

2.2 Kommuneledelse og minoriteter

Formannskapetets arkiv i Kistrand kommune inneholder korrespondanse og saksdokumenter for

perioden 1866–1910. Dette arkivet inneholder også materiale fra skolen, som instruksjer, rundskriv og administrasjonsdokumenter samt, inventarlistes og bestillinger i perioden 1866–1890. Dette trekket gir uttrykk for at formannskapet har vært det øverste forvaltningsorganet i kommunen. Formannskapet hadde ofte ansvaret for budsjett- og økonomisaker og var ansvarlig for de viktigste beslutningene og økonomien for hele kommunen. Dermed må man tolke disse dokumentene i denne konteksten.

Positive beskrivelser av minoriteter i saksdokumenter

I de tidligste dokumentene fra Kistrand kommune er etnisitet sjelden nevnt i dokumentene. På 1860-tallet finnes det likevel et par dokumenter der det kvenske eller saker knyttet til den kvenske befolkningen blir nevnt i positive sammenhenger. Til tross for at staten har begynt en strengere språkpolitikk mot landets minoriteter, ser den ikke ut til å ha slått ut i Kistrand kommune. Blant formannskapets korrespondanse og saksdokumenter finnes det to dokumenter som gir et positivt bilde av befolkning og etnisitet i området.

Den første positive beskrivelsen i et offentlig dokument stammer fra 1868. Daværende fungerende ordfører L. Holmgren beskriver fattigsituasjonen i Kistrand kommune i et «Følgeblad til Schema a, Fattigkommissionerne». Holmgren hadde vokst opp i et flerspråklig miljø i Kvalsund, noe som kan ha påvirket hans oppfatning av kvener og samer. Han skiller ikke mellom etniske grupper, men de fattige i Kistrand var i stor grad kvener og samer. Han beskriver at de fattiges situasjon generelt ligner andre kommuner i Finmar-

kens amt. Ifølge ham er de største årsakene til fattigdommen dovenskap, drukkenskap og slett husholdning. Han skriver at «alle tre virker i felleskap og gaa saa at sige op i hverandre». På denne tiden var det vanlig å oppfatte disse forholdene som årsaker til fattigdom i stedet for å se dem som følger av fattigdommen. Samtidig som fornorskingspolitikken bredte seg mot slutten av 1800-tallet ble dovenskap og drukkenskap i høyere grad knyttet til de kvenske og samiske befolkningene, og disse ble sett som en del av deres naturlige egenskaper. Dette ledet videre til argumenter fra statens side mot å «sivilisere» etniske minoriteter til å bli norske borgere. Ordføreren fortsetter likevel at «Det er rent undtagelses vis, at man her i Kistrands sokn ser Folk i den Grad berusede, at de ei kan styre seg selv. Men den saakaldte maadeholdene Drikken er derimot her temmelig udbredt».²⁹ Ifølge ham finnes det ikke i Kistrand sokn en eneste mann som på handelsreisene sine ikke har kjøpt vin, samtidig som «måteholden» drikking er blitt mer utbredt i kommunen. Han skriver videre at det er nettopp i forbindelse med handelsreiser at «mer end anden, der for en enkelt gang drikker sig beruset.»³⁰ Interessant i dette tilfellet er det at ordføreren, som samtidig er lærer og kirkesanger i Kistrand, forsvarer befolkningen i Kistrand kommune og oppfatter innbyggerne stort sett som siviliserte folk. Samtidig benekter Holmgren ikke at «drukkenskap» er et problem. Han konkluderer at «For mig staar det derfor ganske Klart, at Drukkenskabene i den forstand,

29 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

30 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

som jeg nu har fremhævet den, i Forening med Dovenskab og slet Husholdning har bragt den Del af Sognet, der nu bærer den største byrde, paa Fattigvesenet.»³¹

Ordførerens forsvar strider mot det man forventer å finne i offentlige dokumenter. Man antar at myndighetene ville forholde seg hovedsakelig negativt til etniske minoriteter. Ordføreren viser seg imidlertid å være skeptisk når det gjelder folks hverdagsliv. Han beskriver folks dovenskap og husstell på en moraliserende måte, slik man kunne vente fra styresmaktene. Han skriver at folket ikke arbeider mer enn de vil. Som eksempel nevner han at når det vinterstid ikke lar seg gjøre å fiske lengre ute i sjøen, ligger man heller uvirksom enn å drive mindre lønnsomt fiske nærmere land. Han fortsetter at den lange mørke vinteren ikke anvendes til å skaffe nødvendige ting til hjemmet, som ved. På denne måten oppstår det «total forarmelse». Han skriver videre at i soknet ikke anvendes omtanke på at fordele det lille man har. Nettopp her kommer det fram et spesielt trekk i hans beskrivelse som forklarer en del av befolkningens mentalitet. Han skriver:

Man lever for Dagen. Eier man fra Høsten noget bedre Mad f. Ex. Kjød, saa nöyes dette rigelig, indtil det alt er forbrugt. Da maa man ofte hungre i Dagevis, og naar da Fattigvesenet maa bistaa med Mel, maa man nöies med Mel og Vand, (--).³²

For meg ser det ut for at harde vilkår har lært folk

å ta det rolig, samtidig som man konsentrerer seg bare om den dagen man lever slik ordføreren også uttrykker det. Folket har antagelig tilegnet seg en egen livsfilosofi og livsstil for å overleve i fattigdom og harde omstendigheter, noe som kunne være vanskelig å forstå for de utenforstående.

Også i et annet dokument arkivert i formannskapets arkiv blir det kvenske nevnt i en positiv sammenheng. Johan Mikkelsen fra Børselv får et reisestipend fra staten i 1870. I innvilgelsen blir det nevnt at han er av «kvensk Nationalitet».³³ Mikkelsen var nok norsk statsborger. Reisestipendet gjaldt deltagelse ved «Den almindelige udstillingen for Tromsø Stift» i 1870, der han ble hedret med tredje grads belønning for en æske i kategorien «C. og D. Haandværks., Fabrik: og Berg: verksdrift samt husflid m. m.».

Kvenskspråklige dokumenter i formannskapets arkiv

I skolestyrets arkiv finnes det noen dokumenter på samisk, men ingen på kvensk. I formannskapets arkiv, derimot, dukker det opp flere dokumenter på kvensk. Disse er ikke brev fra privatpersoner, men de er offentlige dokumenter som er blitt behandlet av formannskapet.

Holmgren var ordfører i Kistrand i perioden 1869-1970. I 1870 mottar ordføreren nemlig et kvenskspråklig svar på innkalling til møte, der vedkommende ikke kan komme på grunn av sykdom. Inviterte person, faktor Samuel Mikkelsen, er kommunestyrerepresentant.³⁴

31 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

32 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

33 Lnr. 1, formannskapet 1870. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

34 Lnr. 1, formannskapet 1870. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

I et annet dokument fra ordføreren til representanten finnes noen ord skrevet på kvensk, der representanten Mikkelsen godkjenner forslaget om at hvis Kistrand får en egen sokneprest, skulle man betale 50 spd årlig til ham.³⁵ Ifølge Richter Hanssen kunne samene og kvenene sitte i visse posisjoner som representantskap, skole- eller fattigkommisjoner i Kistrand kommune, men det var nesten en regel at forlikskommisjonærene var norske, og de hadde en sterk posisjon i formannskapet.³⁶ Dette dokumentet tyder på at kvensk ble brukt i formannskapet sammen med norsk.

Det tredje dokumentet der Mikkelsen bruker kvensk er fra 1872, da han svarer på kvensk på ordførerens brev, der ordføreren lurte på hans fravær fra to representantskapsmøter. Mikkelsen svarer at han ikke fikk den første innkallingen og at den andre gangen var hans kone syk.³⁷ Det som er mest oppsiktsvekkende i representant Mikkelsens brev er at det kvenske språket er blitt brukt i offentlig sammenheng. Man kunne ha ventet at det dukker opp kvenskpråklige dokumenter i forbindelse med skolearkivet, men i kommunestyret er funnene overraskende.

Det kan være at streng språkpolitikk har påvirket bruken av det kvenske språket i formannskapet på 1880- og 90-tallet, for man finner ikke dokumenter på kvensk fra denne tiden. Overraskende nok, dukker det på begynnelsen av 1900-tallet opp tre dokumenter på kvensk i formannskapets arkiv. I det første vil en mann

fra Børselv at hans skatt blir ettergitt for året 1900.³⁸ Det andre dokumentet på kvensk som er arkivert i formannskapets arkiv, gjelder oppsigelse av stilling. Johan Hansen fra Ytre Leirpollen sier opp sin stilling som ligningsmann og foreslår Samuel Samulsen som sin etterfølger.³⁹ I året 1904 dukker det opp en oppsigelse til. Aslak Hansen fra Kjelvik skriver at han ikke lenger er villig til å fortsette som ligningsmann. Språket i brevet tyder på at Aslak Hansen antagelig var samisk-kvenskspråklig, men han kan ha valgt kvensk, fordi til tross for streng språkpolitikk ble kvensk antagelig sett som et mer akseptert språk i offentlige sammenhenger av befolkningen i Kistrand.⁴⁰

Rundt århundreskiftet 1900 dukker det opp et samisk dokument. Dette er skrevet på brevformat og det ser ut til å gjelde det samme spørsmål: ettergivelse av skatt.⁴¹ Forskjellen mellom det samiske og det kvenske språket i formannskapets arkiv er at det kvenske språket ble brukt som korrespondansespråk sammen med norsk mellom representanter. Men ifølge dokumenter som er blitt tatt vare på, tyder ingenting på at samisk er blitt brukt i kommunestyret, selv om dette er basert på noe få dokumenter.

Saken «Mikkel Eriksen» i 1882

Midt på 1800-tallet var det ønskelig at gudstje-

35 Lnr. 1, formannskapet 1871. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

36 Hanssen 1986: 166.

37 Lnr. 1, formannskapet 1872. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

38 Lnr. 5, formannskapet 1901. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

39 Lnr. 5, formannskapet 1901. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

40 Lnr. 6, formannskapet 1904. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

41 Se lnr. 5, formannskapet 1902. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Fiskere i Kistrand. Fiske var sammen med jordbruk et viktig næringsgrunnlag for kvener og samer i Kistrand. Fotograf: Halvdan Klouman. År ukjent. Tromsø museums fotoarkiv.

nestene eller deler av gudstjenester ble tolket på samisk og kvensk i områder der befolkningen ikke forstod norsk. Den kgl.res. av 24. febr. 1848 oppfordrer prester til å ta kvensk ved siden av samisk. Likevel er det bare én prest i Finnmark som har kvenskeksamen på 1850-tallet. Hvordan tolkninger i praksis ble drevet i språkdistriktene generelt, varierte meget avhengig av prest og kommune. På 1870-tallet kunne man ta eksamen i kvensk ved Tromsø seminar, men mange prester fikk språkopplæring hos språkkyndige kolleger i Finnmark. Etter hvert som språkpolitikken begynte å slå inn med større kraft, ble spørsmålet om tolkning på

kvensk tatt opp blant prestene og deres overordnede. Noen prester mente at hvis man tolket på kvensk, var det ensbetydende med å dyrke den kvenske nasjonalitet. Dette hadde konsekvenser også i Kistrand kommune.⁴²

Kistrand kommunearkiv inneholder en lang korrespondanserekke mellom sokneprest Ihle, biskop Smith, prost Moe og formannskapet i Kistrand kommune i 1883. Saken gjelder fjerning av kirketolk og kirkesanger Mikkel Eriksen fra hans stilling fordi han tolket gudstjenestene

⁴² Dahl 1957: 174-190.

på kvensk i Lakselv kapell, til tross for strenge regler mot kvenske tolkninger. Ifølge «Kopibok 1865-1875» fra Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv kommer det fram at i flere tiår var samisk blitt prioritert foran det kvenske språket, samtidig som tolkning på kvensk ikke ble sett som nødvendig, fordi de fleste kvenene forsto samisk.⁴³ Ifølge de lokale arbeidsavtalene var Mikkel Eriksen forpliktet til å tolke på samisk, men han trosset dette reglementet og brukte kun det kvenske språket. Det kvenske språket ble sett som et fremmed språk, og det kunne ikke lenger brukes under gudstjeneste i den norske kirke. Det er et paradoks at i den samme perioden som Mikkel Eriksens sak blir tatt opp, blir kvensk brukt i kommuneforvaltningen på andre områder i Kistrand. Korrespondansedokumentet gir grundige begrunnelser mot Mikkel Eriksens virksomhet som tolk, og dokumentet kan sees som interessant fra mange synsvinkler. Saken er også innført i «Kopibok 1878-1885» og «Brevjournal 1880-1884» i Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv.

En av hovedgrunnene til at Eriksen ble fjernet som kirketolk var språkpolitikk. Allerede i 1872, etter fire år som lærer i Kistrand, skriver daværende sokneprest Moe til stiftsdireksjonen om sine bekymringer om at M. Eriksen er «noget dårlige i det norske sprog».⁴⁴ Moe blir senere prost i Hammerfest prostembete og deltar i korrespondanse i Eriksens sak. Ifølge sokneprest Ihle virker

det kvenske språket hemmende på fornorskingen. Han fortsetter at «paa den Maade bliver efter min Formening det kvenske Element, som i Laxelv truer med at tage overhand, støttet og opretholdt i betydelig Grad».⁴⁵ Denne tendensen i Lakselv stridde mot myndighetenes intensjoner om å få «de fremmedartede folkeslag», spesielt de kvenske, fornorsket.

Saken «Eriksen» viser forskjellsbehandling mellom samene og kvenene drevet av den norske kirken. Forskjellsbehandlingen er en kjent minoritetspolitisk metode, noe som hovedkulturer har brukt overalt i verden gjennom tidene ved å lønne eller ved å gi den ene gruppen flere privilegier enn den andre, og dermed skape splittelse mellom befolkningsgrupper. Den norske kirken ser likevel ut til ha en rasjonell begrunnelse for forskjellsbehandlingen. Allerede på den tiden oppfattet den norske kirken samene som et opprinnelig folkeslag i Norge, noe som forårsaket at kirken følte spesielle forpliktelser overfor dem. Når det gjelder kvenene, ble de sett som innvandrere i Norge,⁴⁶ selv om ikke alle prester delte den offisielle praksisen der samene ble behandlet på en annen måte enn kvenene.

Ifølge «formannskapetets arkiv» i Kistrand kommune var det bare lov å tolke prekenen og gudstjenestene på samisk på 1880-tallet, unntatt ettermiddagsgudstjeneste og bibellesninger, som kunne tolkes på kvensk, hvis kvenene ikke forstod samisk eller norsk. Soknepresten skriver at de samiskspråklige, som ikke forstår kvensk i Lakselv kapell, ikke «kunde [de]have synderlig Frukt af

43 Se sokneprest Rodes brev til prosten. Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865-1875. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

44 Lnr. 15, 6.1. 1872. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

45 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

46 Eriksen & Niemi 1981: 62.

Tolkningen».⁴⁷ Soknepresten, som myndighetene generelt, ser ikke ut til å ta hensyn til de kvensk-språklige som verken forstod samisk eller norsk. Biskop Smith svarer at «Tolkning paa Kvensk i videre Udstrækning maa ikke tilstedes, og hvis M. Eriksen ikke kan eller vil rette sig herefter, maa han ikke mer benyttes som Kirketolk».⁴⁸

Den andre grunnen til sokneprestens, prostens og biskopens kraftige reaksjoner kan sees å være det faktum at Eriksen var læstadianer. Jeg antar at denne grunnen var mer avgjørende i behandlingen av hans sak enn at han var kvensk-språklig. Læstadianismen ble ikke sett på med blide øyne av de norske myndighetene. På 1800-tallet ble læstadianismen ofte assosiert med opprørskhet, noe som også kommer fram i Eriksens oppførsel, når han absolutt vil tolke gudstjenestene til kvensk, til tross for at på høsten 1882 var tolkning på kvensk regulert til bare å gjelde ettermiddagstjeneste i Lakselv kapell.⁴⁹ Ifølge soknepresten oppfyller han ikke sine plikter som kirketolk, og er dermed uskikket som tolk.⁵⁰ Eriksen måtte gå fra sin stilling som kirketolk.

De kvenske og finske elementene i læstadianismen ble nok sett som farligere enn de samiske. På 1800-tallet ble det vanlig å holde stevnene på finsk fordi finsk ble læstadianernes hellige språk, *lingua sacra*. Ved stevnene kunne kvenene og nykommerne fra Finland og Nord-Sverige bruke morsmålet sitt fritt, noe som ikke bestandig var

mulig ellers i det norske samfunnet. Man fryktet at dette religiøse språket kunne inneholde hemmelige budskap for språkets brukere. Det var også vanlig rundt århundreskiftet 1900 at finske predikanter reiste rundt i Nord-Norge og prekte på finsk; de første allerede i 1847.⁵¹ Norske myndigheter fryktet agitativ virksomhet blant finske predikanter. Samtidig fikk læstadianerne lokale predikanter blant kvenene, slik Eriksen ser ut til være. Prosten skriver nemlig at Eriksen var en slags lokalleder blant læstadianerne i Lakselv.⁵² I tillegg ble Eriksen observert å ha kontakter med kvenske lekpredikanter i 1881, noe som sokneprest Deinboll meldte videre til prosten,⁵³ og den nye sokneprest Ihle meldte til biskopen i 1882.

Biskopen reiser også tvil om Eriksens evner som skolelærer. Dermed blir Eriksen fjernet fra sin stilling som skolelærer. Ifølge Manntallslisten 1889 og 1890 livnærer Eriksen seg selv som fisker og bonde etterpå.⁵⁴ Eriksens sak viser hvor stor makt biskopen hadde. Eriksen ble nok sett som for farlig og opprørsk for det norske skoleverket, der hovedmålet var å fornorske de kvenske barna.

Den siste grunn til å få Eriksen fjernet fra sine stillinger nevner soknepresten er at kvenene i Kistrand er misfornøyd med ham.⁵⁵ Soknepresten nevner ikke hvorifra han har fått sin informasjon. En del kvener kan nok ha vært skeptisk mot

47 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

48 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

49 Hanssen 1986: 271.

50 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

51 Se Ryymin 2003: 296.

52 Lnr. 2, Formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

53 Lnr. 16, 5.1. 1881. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

54 Lnr. 2, formannskapet 1883; lnr. 4, 1889 og 1890. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

55 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

læstadianismen. Selv om læstadianisme i stor grad var utbredt blant kvenene, betyr det ikke at alle var læstadianere. Mulig årsak kan også ha vært at en del kvener tok avstand fra opprørske oppførsel og var loydlige norske statsborgere. De godtok nye lover uten motstand eller motargumenter.

«Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv» gir også uttrykk for at Eriksen ble fjernet fra sine stillinger på grunn av fornorskingspolitikk og læstadianisme. Alle var nemlig ikke misfornøyd med hans arbeid som lærer. Sokneprest Deinboll, som var prest i Kistrand før Ihle, skriver til prostet i 1879 at Eriksen er meget dyktig og tålmodig med barna.⁵⁶ En måned senere får presten et brev fra stiftsdireksjonen som skriver at Eriksen kan delta i lærerkurset som ble arrangert i Tromsø. Grunnen til at soknepresten vil sende Eriksen dit er at det har vært liten framgang i kvenbarnas norskutvikling. Ifølge presten snakker Eriksen ikke flytende norsk.⁵⁷ Eriksen blir sendt på lærerkurset, og året etter skriver soknepresten til prostet at man har gledelige nyheter fra Kistrand. De kvenske barna i Lakselv og Børselv har framgang i sine norskkunnskaper. Soknepresten ser en sammenheng mellom de kvenske barnas utvikling i norskkunnskaper og Eriksens opphold i Tromsø.⁵⁸ Man kan spørre om grunnen til de kvenske barnas språkutvikling var hans korte opphold i Tromsø. Kan den egentlige grunnen være at Erik-

sen ble mer oppmerksom på å lære dem norsk etter flere henvisninger og advarsler fra skolestyret og soknepresten? Likevel blir sokneprestens glede kortvarig fordi på slutten av året 1880 skriver han til prostet og beskriver at kvenbarna har hatt mindre framgang i det norske språket i forhold til året før.⁵⁹ Samtidig er biskopen og skoleinspektøren fornøyd med Eriksens resultater, og han blir anbefalt å få tillegg fra Finnefondet i 1881.⁶⁰

Eriksen får økonomiske vanskeligheter etterpå. I 1887 skriver soknepresten til prostet og spør om de kunne ha pensjon til Eriksen, som bare har inntekter fra et lite småbruk og er hjelpevaksinator, samtidig som han har fem småbarn. Som fisker tjener han meget lite.⁶¹ Han blir ansatt som lærer igjen på midten av 1890-tallet, men han får aldri mer fast stilling som lærer i Kistrand kommune.⁶² Jeg antar at hovedgrunnen til at han ble fjernet som kirketolk og lærer var at han var læstadianer. Det er ikke sikkert at han hadde mistet sitt arbeid hvis han ikke hadde vært en aktiv læstadianer. Sammenlagt gir inntrykket at han ble offer for kirkens kamp mot læstadianismen.

Mikkel Eriksens sak er interessant, fordi saken gjelder en enkeltpersons historie som kan knyttes til en større sammenheng. I utgangspunktet er sakspapirene blitt skrevet fra maktens perspektiv og inneholder prestenes holdninger mot det kvenske språket og læstadianerne. Dermed er arkiv-

56 Lnr. 16, 7.2. 1879. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

57 Lnr. 16, 20.3. 1879. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

58 Lnr. 16, 29.1. 1880. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

59 Lnr. 16, 16.12. 1880. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

60 Lnr. 16, 9.9. 1881. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

61 Lnr. 17, 4.5;1.6. 1887. Kopibok 1885-1893. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

62 Hanssen 1986: 271.

*Menn fra Kistrand. Kofte var et vanlig klesplagg blant samer og kvener i Kistrand.
Fotograf: J.A. Friis 1867. Tromsø museums fotoarkiv.*

materiale knyttet til denne saken partisk. Samtidig kommer den såkalte motfortellingen fram fra materialet. Mikkel Eriksen representerer det marginale på flere forskjellige måter: Han er en kven, minoritetsspråklig og læstadianer. På grunn av sin etniske bakgrunn og livssyn havner han i konflikt med statlige embetsmenn i kommunen.

2.3 Kategorisering og minoritetsspråklige dokumenter i fattigstyrets arkiv

Fattigstyrets arkiv i Kistrand kommune inneholder korrespondanse og saksdokumenter i perioden 1842-1906. Dokumentene gjelder hovedsakelig søknader om fattigstøtte og behandlingen av disse søknadene. I arkivet finnes også en del brev sendt fra Finmarkens amt. Fra privatpersoner finnes det tre typer brev i perioden 1860-1910. I brevene vil enkeltpersoner enten ha mat og penger for å overleve, de skriver på vegne av andre, eller de tar vare på fattige og syke og trenger økonomisk hjelp til dette. På 1800-tallet før fattighuset kom, var den sosiale omsorgen basert på privat innsats, der folk som ikke kunne ta vare på seg selv, ble plassert hos private for pleie. De fattige og syke var en ekstra innkomst for enkelte. Kistrand var allerede på 1800-tallet en av Norges fattigste kommuner. I tillegg finnes det i fattigstyrets arkiv en stor mengde beskrivelser av enkeltindivider, deres sykdomshistorier eller behov for hjelp. Disse sakene er interessante, fordi de forteller detaljert om enkeltpersoners opplevelse i en viss tid.

Etniske kategoriseringer i korrespondanse og saksdokumenter

Etnisitet kommer oftest ikke direkte fram i offentlig materiale i Kistrand kommune. Det finnes like-

vel tilfeller der etnisk tilhørighet er nevnt, spesielt når saken gjaldt en som var født i Finland eller var flyttsame. I denne sammenheng er fokus ikke på statens syn på disse gruppene, men analysen min gjelder hvordan lokale myndigheter bruker betegnelsene «same» og «kven». I Kistrand kommune var både samene og kvenene hovedsakelig fastboende folkegrupper, noe som var grunnlaget for stabil bosetning i kommunen. Felles for alle samfunn er at de prøver å skape enhet i fellesskapet ved å stenge de fremmede og utenforstående ute. I Kistrand kommune var det to grupper som ble marginalisert av de lokale myndighetene: De som kom fra Finland og flyttsamene, ofte kalt fjellfinner. Samfunnets behov for å kategorisere dem som skiller seg ut fra dets enhet kommer til syne som betegnelse eller etnonym foran enkeltpersoners navn.

Det ser ut til at i Kistrand kommunes arkivmateriale fra 1800-tallet blir den stabile samiske eller kvenske befolkningen ikke beskrevet gjennom etnonym eller generaliseringer. Deres opprinnelse blir ikke nevnt i dokumentene på noen måte. Generelt sett befinner flyttsamene seg på det laveste trinnet i samfunnshierarkiet i det lokale fellesskapet i Kistrand. Et godt eksempel på dette er «fjeldfinn» Nils Ravna og en sak som gjaldt ham i 1891. I dokumentene sendt fra Kistrand til Karasjok og omvendt, prøver myndighetene å finne ut hvor han hører til.

I et annet dokument fra Kistrand fattigkommisjon til lærer Nilsen kommer generaliserte negative bilder av flyttsamer fram. I brevet blir det spurt om hvor lenge en finn, Aslak Iver Olsen har oppholdt seg i soknet og hvor han befinner seg. Han spør videre: «Spesielt var det godt av

faa Rede paa hvor lenge det er siden han sluttet som Nomade». ⁶³ Nilsen svarte tilbake at Aslak Iver Olsen ikke har sluttet som nomade. Ifølge Nilsen har Olsen holdt seg rundt fjellene omkring Børselv og Leirpollen. Han skriver videre at «Forleden vår var han blind i en længere tid, hvorfor han mistede mange af sine ren, som formodentlig blev ham frastålet af andre finner». I brevet kommer det fram at han i den siste tiden antagelig har holdt sammen med andre reineiere, men Nilsen stiller seg mistenkelig til de opplysninger han har fått fra myndighetene i Karasjok, som ikke nevner Olsen i folketellingen. Nilsen antar at i år må Olsen reise sammen med andre «fjeldfinner» til Karasjok. Brevet slutter med at «Nüere oplysninger om ham kan, om ønskes, erholdes ved henvendelse til hvemsomhelst af de eldre folk i Børselv, f. eks. Samuel 3de, Rasmus Nilsen eller Samuel Samuelsen». ⁶⁴

I dette dokumentet kommer myndighetenes holdning til flyttsamene fram mellom linjene. Det at betegnelsen «fjeldfin» blir brukt flere ganger i dokumenter for å beskrive denne etniske gruppen, viser behovet for kategorisering. Verken Olsen eller andre flyttsamer blir beskrevet på en objektiv måte. I svaret sitt avslører Nilsen sine egne subjektive holdninger om samene som ustabile, upålitelige og usiviliserte folk, som stjeler fra hverandre. For å framheve den stabile befolkningen i Kistrand, nevner Nilsen «eldre folk i Børselv», noe som i dette tilfellet er kvener. Selv om ordbruken sannsynligvis er ubevisst, viser den

63 Lnr. 30, fattigstyret 1891. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

64 Lnr. 30, fattigstyret 1891. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

tillærte generaliserte bilder av en etnisk gruppe.

På 1890-tallet finnes det også en annen sak i Kistrand kommunes arkiv der negative oppfatninger av flyttsamer kommer fram i arkivet. Saken gjelder Ole Nilsen Ravna og hans eiendom som på grunn av gjeld blir solgt på tvangsaksjon. Han er en «fjeldfin» bosatt i Karasjok, men han må selge den eneste eiendommen han har – reien sin. Han dokumenterer situasjonen sin med et vedlegg som han beskriver på følgende måte: «Jeg tillader mig at oversende den ærede fattigkommission en bevidnelse fra kjendte, gode mænd blant fjeldfinner og fastboende i Karasjok». ⁶⁵ Som hans ord viser, må han framheve at hans vitner, som er flyttsamer, er pålitelige samtidig som han må bekrefte sin egen troverdighet. Differensiering mellom fastboende og flyttsamer vises også i en vitneuttalelse som begynner på følgende måte: «Vi undertegnede fjeldfinner og fastboende af Karasjok sokn». ⁶⁶ På den andre siden kan denne differensieringen fungere som uttrykk for et yrke. På slutten av dette samme dokumentet står i forbindelse med tre navn betegnelsen «fjeldfin» i parentes, mens i forbindelse med det fjerde vitnet står det «skolelærer og medhjelper» og for den femte ingenting. På slutten av dokumentet står det at «At bevidnelsen ordret er tolket til lappisk for de fjeldfinner, der har undertegnet bevidnelsen og ikke forstaar norsk». ⁶⁷ Ut fra vitners etternavn ser det ut som

65 Lnr. 31, fattigstyret 1897. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

66 Lnr. 31, fattigstyret 1897. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

67 Lnr. 31, fattigstyret 1897. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

alle vitner er samer, fordi dokumentet er underskrevet av A. Andersen Siri og Samuel Johannesen Balto.

Dokumentene fra Kistrand viser at personene som er født i Finland, ikke blir generalisert gjennom like negative bilder som flyttsamene, selv om mange av dem ikke blir regnet med innenfor den stabile befolkningen i Kistrand. I 1883 sender Hammerfest fattigkommisjon et brev til Hammerfest byfogd, der de søker om penger for en kvensk mann, Johan Johannessen Puro niemi/ Poroniemis⁶⁸ hjemreise til Kistrand. I Hammerfest har han utholdt straff, men dokumentet beskriver ikke dette punktet nærmere. I brevet blir ikke hans etnisitet nevnt, men han er en 66 år gammel mann født i Kalajoki sokn i Finland. Han kom til Norge på 1860-tallet, men hadde ikke noen fast eiendom i Kistrand. I de siste 7 årene har han holdt seg i Kistrand kommune. Ifølge brevet er han gift enten i Finland eller Sverige, men han vet ikke om hans kone lever.⁶⁹

Johan Poroniemi/Poroniemi dukker opp igjen i arkivmateriale høsten 1887. Med påholden penn skriver han at han lider virkelig nød, fordi han ikke har annen mat enn mel. Ut fra håndskriften er brevet blitt skrevet på kvensk av Samuel Mikelsen.⁷⁰ Våren 1888 sender handelsmann Lilleboe på vegne av Poroniemi/Puro niemi et brev til Kistrand fattigkommisjon. Han skriver at «Jeg har før kunnet hjelpe til med forskjellige arbeider i

det huset, hvor jeg har boet, og har da ogsaa nydt nogen paaskjønnelse herfor, men mit syn er nu saa svagt, at jeg har vanskeligt for at finde mig til rette selv med høilys dag, og da siger det sig selv, at det ikke kan blive rart bevendt, men hvad man kan udrette».⁷¹ I huset der han bodde, hadde han blitt plassert av kommunen. I 1800-tallets samfunn var det, som nevnt, vanlig at private tok vare på fattige, og de fikk en liten støtte fra fattigkommisjonen. Fattigkommisjonens leder skriver i et notat i det samme brevet at han på egen hånd har anvist Poroniemi mel hos handelsmannen.⁷²

Litt senere det samme året skriver både lensmann Grape og skolelærer Nilsen til fattigkommisjonens formann Larsen og beskriver «fattiglem» Johan Poroniemis nød som helt uholdbar.⁷³ Poroniemi blir sendt fra hus til hus før han endelig havner hos Mikkel Eriksen. Saken Poroniemi viser at hans lave status i fellesskapet som blind mann fra Finland, gjør ham til en kasteball i datidens sosialsystem. Han var helt avhengig av godvilje fra styresmaktene og enkeltpersoner i Kistrand kommune.

Mot slutten av 1890-tallet begynner ordet «kven» å dukke opp oftere i forbindelse med de finskfødte som ikke hadde et fast bosted.⁷⁴ I dokumentene kommer det tydelig fram at de som ikke er fastboende eller nylig har kommet fra Finland til Norge, blir kalt for kvener. Likevel

68 Hans navn skrives i de norske dokumenter både som Poroniemi og Puro niemi.

69 Lnr. 29, fattigstyret 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

70 Lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

71 Lnr. 29, fattigstyret 1888. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

72 Lnr. 29, fattigstyret 1888. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

73 Lnr. 29, fattigstyret 1888. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

74 Se lnr. 3, fattigstyret 1896-1899. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

var det ikke noen fast regel i rette. I fattigstyrets arkiv finnes det en sak som viser forskjell mellom kvener født i Norge og kvener født i Finland. I 1903 blir det åpnet et pleiehjem i Kistrand kommune. Spesielt for dette hjemmet er det at det var det første i Finnmark og det første i bygde-Norge.⁷⁵ Pleiehjemmet var hovedsakelig ment for samer, men tok også mot kvener så lenge de ikke var finskfødte. Dette punktet kommer fram i saken gjeldende en kvinne, som var født i Rovaniemi i Finland. Hun dukker opp flere ganger både i norsk- og kvenskspråklige dokumenter på 1890-tallet. Hun har ingen familie i Norge og er derved avhengig av fattigkassen i Norge. Hennes sak blir beskrevet på følgende måte: «hun Johanna Larsdatter Huovinen er af ægte Finske eller finlands nationalitet, og hun har obholdt sig ca. 40 aar i Norge, hovedsakelig er hun obholdt sig heri Kistrand-sogne, og Derfor er det usandsunlig at hun kan indsendes til Kistrand fattighjemme».⁷⁶ Hun hadde ikke den «rette» etnisiteten for å komme på pleiehjem. Dermed må hun fortsatt bo hos folk som fikk støtte for å ta vare på henne.

Kvenske og samiske dokumenter

Den største mengden av minoritetsspråklige dokumenter finnes i fattigstyrets arkiv. At dokumentene på samisk og kvensk forekommer oftere hos fattigkommisjonen og i forbindelse med økonomiske forhold som skatt og lignende er helt i tråd med at det er her den store mengde kommunikasjon mellom privatpersoner og kommunen foregår i denne perioden. Av brevskrivere finnes

⁷⁵ Petterson 1994: 122.

⁷⁶ Lnr. 33, fattigstyret 1904. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

det tilsynelatende to typer; de som selv trenger hjelp og de som har hjulpet andre og ønsker erstatning for sine utlegg. For at systemet skal kunne fungere er man avhengig av at representanter for det offentlige behersker minoritetsspråkene. Slik har det åpenbart vært i Kistrand. Disse tallene tyder på at man sannsynligvis vil finne flest spor av minoriteter i fattigstyrets arkiver. Fattigstyret ser ut til å være det organet i kommuneforvaltningen der vanlige folk hyppigst kom i kontakt med myndighetene.

De fleste kvenskspråklige offentlige dokumentene i Kistrand kommune i perioden 1860-1880 er skrevet av Samuel Mikkelsen. Det ser ut til at han var en viktig representant for den lokale befolkningen. I tillegg til at han satt i kommunestyret, var han faktor og senere handelsmann. Samtidig har han vært den «offisielle skrivekyndige personen» som skrev på kvensk til fattigkassen på vegne av andre i sitt lokale fellesskap. I 1891 fikk han enda en oppgave i Kistrand kommune; sokneprest Ihle utnevner han som sin medhjelper. Ihle begrunner sitt valg ved å skrive at Mikkelsen er en bra mann som behersker både norsk, samisk og kvensk, noe som er nødvendig i Kistrand prestegjeld.⁷⁷

Det eldste kvenskspråklige offentlige dokumentet fra Kistrand kommunearkiv som er funnet i denne undersøkelsen, er fra 1867. Samuel Mikkelsen sender en regning på vegne av Per Matson Pederi til fattigkassen.⁷⁸ I dokumentet er beskrevet hva og hvor mye Pederi har lånt fra fattigkas-

⁷⁷ Lnr. 17, 5.3. 1891. Kopibok. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

⁷⁸ Lnr. 27, fattigstyret 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

sen. I denne regningen titulerer Mikkelsen seg selv som «rodemestari» (rodemester). I tidligere tider gjennomførte rodemester forskjellige kommunale oppgaver, som oppkreving av forskjellige avgifter,⁷⁹ slik Mikkelsen gjorde i fattigstyret i Kistrand kommune. Avgiftsredegjørelsene er skrevet på kvensk.

Det nest eldste offentlige dokumentet Samuel Mikkelsen skriver på vegne av en annen person med påholden penn, er fra januar 1868. I dokumentet skriver Mikkelsen at Nils Nilsen Osima er blitt syk og trenger mel. På grunn av sykdom kan han ikke betale sin regning.⁸⁰ Det finnes også et tredje dokument fra 1860-tallet skrevet av Mikkelsen i 1869.⁸¹ Totalt finnes det 7 forskjellige dokumenter på kvensk fra 1860-tallet.

I fattigstyrets arkiv finnes også et spesielt brev fra 1871 i korrespondansen mellom fattigstyret og forlikskommisjonen. Brevet viser at kvensk ble brukt på lik linje med norsk i intern-korrespondanse mellom kommunerepresentanter. I brevet skriver først L. Holmgren, lederen i fattigkommisjonen, til lensmann Grape om sønnen Claus Persen som har betalt sin fars gjeld. Brevet som er på norsk, blir sendt videre fra lensmann Grape til Samuel Mikkelsen, som skriver på kvensk at Claus Persen har betalt en viss sum til Mikkelsen. Brevet blir sendt videre til Grape og Holmgren og tilbake til Mikkelsen, som avslutter brevet på kvensk. Interessant i brevet er at Mikkelsen svarer på kvensk, noe som tyder på at både Holmgren og

lensmannen forstod kvensk.⁸² Samuel Mikkelsen sender senere på året 1880 flere fakturaer skrevet på kvensk på vegne av andre til lensmannen, som var leder i fattigkommisjonen.⁸³

Lederen i fattigstyret, lensmann Grape, ser ikke ut til å være mot at kvensk ble brukt i offisielle dokumenter. På denne tiden i Finnmark var lensmennene hovedsakelig norskfødte. Hans slekt kom opprinnelig fra den svenske siden av Karesuando i den nordligste delen av Sverige,⁸⁴ noe som kan være grunnen til at han sannsynligvis forstod både samisk og kvensk. Mange av de kvensk- og samiskspråklige brevene er sendt til ham. Om han var for eller mot fornorskingen, kommer ikke fram i dokumentene han har etterlatt seg i Kistrand kommunes arkiv.

I fattigstyrets arkiv finnes det også en del samiskspråklige dokumenter sendt hovedsakelig til kirkesangeren P. Larsen på 1870- og 80-tallet. Regningene og søknadene som handelsmennene Greiner eller Lillebo har sendt på vegne av samiske personer er skrevet på norsk med påholden penn. Til tross for utallige dokumenter på samisk på 1890-tallet, ser det ut til at flere embetsmenn valgte å bruke kvensk istedenfor samisk på 1880-tallet eller at blant kvenene hadde man flere skrivekyndige personer som kunne brukes i forbindelse med kontakt med styresmakterne. I tillegg til Samuel Mikkelsen ble det også valgt andre representanter fra kvenske og samiske miljøer som kunne det kvenske språket. Til tross

79 Norsk historisk leksikon (1974) 1995: 277.

80 Lnr. 27, fattigstyret 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

81 Lnr. 27, fattigstyret 1869. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

82 Lnr. 28, fattigstyret 1871. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

83 Lnr. 29, fattigstyret 1880. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

84 Hanssen 1986: 211.

for den statlige språkpolitikken ser det ut til at det kvenske språket hadde en sterk stilling i Kistrand kommune på 1880-tallet. Samuel Mikkelsen, som på 1860- og 1870-tallet brukte kvensk i offisielle sammenhenger, byttet likevel språk til norsk på 1880-tallet. I 1887 skriver han et par brev på norsk til presten Ihle, som var en hovedaktør i kampen mot kvensk som kirkespråk på 1880-tallet.⁸⁵ På 1890-tallet skriver Mikkelsen hovedsakelig bare på norsk. Jeg tror likevel at det ikke har vært bare språkpolitikk som fikk Mikkelsen til å skrive på norsk i stedet for på kvensk, men også hans egne motiver, fordi han behersket begge språkene utmerket.

Dokumentene viser at i hver bygd i Kistrand var en valgt person som skrev fattighjelpsøknader videre til fattigstyret. På 1860- og 70-tallet var Samuel Persen den III:de i Børselv og Samuel Mikkelsen i Lakselv slike personer. Samuel Mikkelsen ble kalt, og han kalte også seg selv, «rode-mestari». Samtidig holdt disse personene regninger og fakturaoversikt i orden. Det finnes også en del søknader som hjelpetrengende selv har skrevet, som f. eks Johan Eriksen. Mot 1890-tallet tar en ny generasjon over slike oppgaver, som f. eks Peder Aronsen i Lakselv, J. E. Gjermundsen i Børselv og Johan Johansen i Leirpollen. Ved århundreskiftet ble J. F. Josefsen fra Børselv en slik «rodemester».

I Kistrand kommunearchiv finnes det et stort antall regninger på kvensk som man må legge merke til. Regningene er enestående av flere grunner. For det første er regningene både språklig og historisk viktige dokumenter fra denne tiden og

forteller en del om lokale forhold. For det andre hadde disse regningene ikke blitt tatt vare på etter dagens kassasjonsordning. Dette viser at dokumenter som i dag blir oppfattet som irrelevante, kan ha stor verdi for ettertiden. Likevel lever vi i dag i samfunn med enorme mengder med dokumenter, noe som gjør at man ikke kan ta vare på alt. Heldigvis ble ikke disse regningene kastet i Kistrand kommune på den tiden de ble skapt, for ellers hadde vi ikke fått vite at kvensk ble brukt i fattigstyrets regnskap. Dette vil si at kvensk har vært med i prosessen da dokumentene ble skapt.

Minoritetsspråklige dokumenter som fortellinger

Det ser ut til at på 1870- og 80-tallet er det en liten periode da det ble produsert lite dokumenter på kvensk og samisk. På 1890-tallet begynner det igjen å dukke opp en stor mengde minoritetsspråklige saksdokumenter. Mengden av dokumenter er størst rundt århundreskiftet. I denne undersøkelsen kan jeg ikke tolke alle disse dokumentene på grunn av mengden av dokumenter, men jeg har valgt noen eksempler som forteller om spesielle forhold i Kistrand. Innholdet i dokumentene kan analyseres på samme måte som andre narrative fortellinger fordi teksten inneholder de samme elementene som personer, tema, handling, sted, miljø osv. Jeg vil imidlertid konsentrere meg om innholdet i dokumenter med hovedvekt på kvenskpråklige dokumenter.

De fleste dokumentene på kvensk er klare og forståelige, og de er skrevet med en pen håndskrift. Det finnes også brev der vedkommende har valgt å skrive på norsk, men språket er gebrokkent eller blandingsspråk. For eksempel i en regning

⁸⁵ Se Inr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearchiv. Statsarkivet i Tromsø.

Kvinne behandler garn. Paulaharju dokumenterte kvensk levesett i kvenske bosetningsområder. Fotograf: Samuli Paulaharju 1926. Kvensk institutts fotosamling.

skriver fattigstyrerepresentant Johan Gjermundsen, som har etterlatt seg en mengde kvenskspråklige dokumenter, at «Fattigiräkningi. 8. vage. Mele. Hørrer, -Isak. Aronsen. Børselv».⁸⁶ Språket er en blanding av kvensk og norsk.

På 1890-tallet finner man også en stor mengde samiskspråklige dokumenter. Forskjellen til det kvenske språket er at samisk sannsynligvis ikke

⁸⁶ Lnr. 30, fattigstyret 1893. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ble brukt som språk i forvaltningen i så stor grad som det kvenske, selv om enkeltpersoner i noen tilfeller kunne få svar på sitt eget språk. For eksempel skrev lærer og fattigstyrerepresentant Ole Thomassen et svar på samisk til en kvinne som hadde henvendt seg til fattigkassen.⁸⁷ Lærer Ole Thomassen kunne, som flere andre tillitsvalgte i Kistrand, både samisk og kvensk.

⁸⁷ Lnr. 30, fattigstyret 1895. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Rundt århundreskiftet sender han som ordfører i fattigkommisjon flere forespørsler på kvensk til kvenskspråklige representanter der han vil vite bakgrunnen til forskjellige personer. Svaret i brevene er også skrevet på kvensk. Ole Thomassen var født i Skibotn i Nord-Troms. Hans bakgrunn fra Skibotn var nok grunnen til at han var trespråklig, som de fleste i Nord-Troms. I 1884 flyttet han med sin familie til Kistrand der han jobbet som lærer helt til 1919. I Kistrand kommune husker man ham som «Skuvla-Tomma». I tillegg til at han var lærer, arbeidet han som sauebonde, kirketolk og rettsolk.⁸⁸

Tonen i søknadene er ofte underdanig, men bestemt. Sult og nød tvang de fattige til å bli underdanige og ydmyke for å oppnå hjelp. For å få mat og klær var ydmykheten nesten livsviktig for dem. I svarbrevene fra myndighetene er tonen mer nøytral. Selv om disse søknadene ikke er pålitelige historiefortellinger, kan de fortelle en del om datidens samfunn, for eksempel hvorfor enkelte personer havnet på fattigkassen. I et av de kvenskspråklige brevene skriver Johan Eriksen at han er blitt fattig og han ber om unnskyldning for det. Ifølge tonen i brevet har han virkelig behov for hjelp. Han er villig til å sette sin andre ku som pant på lån for å få mel.⁸⁹ Det finnes også et annet brev fra ham der han beskriver at han er blitt fattig på grunn av at han var syk et år og at han ikke kunne fiske. Denne gangen vil han sette sin okse

i pant.⁹⁰ Til tross for at han var fattig, kunne han skrive brevene selv.

I dokumentene kommer det fram at noen personer som selv satt i fattigkommisjonen, måtte ty til hjelp hos fattigkassen på en eller annen måte. Noen måtte få hjelp for å overleve selv, mens andre ville få betaling for de fattige de tok vare på. Samuel Mikkelsen er eksempel på en person, som var synlig i forskjellige offentlige sammenhenger i Kistrand kommune, men selv måtte ty til fattigkassen på slutten av 1800-tallet, fordi han ikke hadde mulighet til å ta vare på sin funksjonshemmete sønn. For meg ser det ut til at de fleste samiske og kvenske innbyggerne i Kistrand var i kontakt med fattigstyret en eller flere ganger i livet sitt. Mange av dem valgte å bruke kvensk og samisk i denne forbindelse.

De kvenske dokumentene forteller også at det finnes tilfeller da de som trengte hjelp skrev brev til den valgte personen som sendte søknaden videre til fattigstyret. I 1898 finnes det et spesielt tilfelle. P. Aronsen skriver til Ole Thomassen der han beskriver situasjonen til Karel H. Jüsebsen (Josebsen). Han har ikke mat og trenger mel fra fattigkassen. Aronsens språk er annerledes i forhold til det moderne finsk, noe som gjør at den moderne finskspråklige leseren har vanskeligheter med å lese hans tekst. Paradokset er at søknaden inneholder følgebrev som Karel har skrevet selv. Ifølge brevet spør han etter mel fra butikken eiet av handelsmannen Bye. I brevet står det imidlertid ikke at han har sendt søknaden til Aronsen, men konteksten peker på det. Hans språk i forhold til Aronsens er tydelig finskpreget

⁸⁸ «Inndledning». – Lappenes forhold nedskrevet 1896-98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen og Porsanger herreder.1999: 9.

⁸⁹ Lnr. 29, fattigstyret 1882. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

⁹⁰ Lnr. 29, fattigstyret 1882. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

selv om søknaden er skrevet på dialekt.⁹¹ Kan det være at Karel Josebsen hadde kommet fra Finland tidligere på 1800-tallet? Selv om han kunne ha vært innvandrer, var han fastboende bonde, fordi han i en annen søknad noen år tidligere er villig til å pante en ku.⁹²

På 1890-tallet finnes det en interessant brevveksling mellom Betsabel Samuelsen og fattigstyret. Saken begynner med at Betsabel Samuelsen er misfornøyd med støtten han har fått fra fattigvesenet for å ta vare på en fattig kvinne. Denne brevvekslingen er også interessant, fordi den viser at alle brevene fra privatpersoner ikke var underdanige. Underdanighet var nok en metode for å få hjelp, men når noen følte at han ble urettferdig behandlet eller ikke fikk den hjelp han hadde krav på, ble tonen i brevene langt i fra underdanig. I det første brevet vil Betsabel Samuelsen vite hvor mye fattigstyret har tenkt å betale ham for at han skulle ta vare på en gammel enke. Han foreslår at han skal få 100,20 kroner for arbeidet, fordi kvinnen er så svak at han må rense hennes seng daglig. Han skriver også at han ikke vil ta mel hvis melet koster 14 kroner pr. matte.⁹³ Melmålet «matte» var en stor grov flettet eller veid sekk som ble brukt som emballasje for rugmel som kom til Norge i forbindelse med pomorhandel.⁹⁴ I dette brevet er likevel noen uklårheter: For det første er det uklart om Betsabel Samuelsen sendte brevet til Gjermundsen eller Ole Thomassen i fat-

tigstyret. I brevet kommer heller ikke fram dato eller saksnummer som kunne tydet på når brevet ble sendt.

Det andre brevet knyttet til saken ble sendt på slutten av januar med saksnummer «25». I dette brevet som J. E. Gjermundsen sender til Ole Thomassen i fattigstyret, har han samlet forskjellige personers behov for hjelp og regninger som kreves fra fattigstyrets kasse. Han tar også opp Betsabels sak. Gjermundsen skriver at en 50 år gammel enke har kommet til Betsabel fire uker før jul. Gjermundsen konkluderer at det koster 60 kroner å ta vare på denne enken. Han nevner i tillegg at Betsabel har fått 2 matter mel og en sekk gryn.⁹⁵

Betsabel skriver et nytt brev, men denne gangen sender han brevet direkte til Ole Thomassen i fattigstyret. Han vil vite hva som er grunnen til at pengene som han burde ha fått før jul fortsatt ikke har kommet. Han har allerede ventet fire uker. Han skriver videre at han ikke vil vente et halvt år til. Samtidig sender han et nytt krav om penger fordi kvinnen som han tar vare på er både svak og tung å pleie.⁹⁶ Om denne saken gjelder den kvinnen som Gjermundsen nevnte i sitt tidligere brev, kommer ikke fram i dokumentet. Dette brevet inneholder heller ikke dato eller saksnummer, men innholdet tyder på at det er blitt skrevet i januar 1898 og kan knyttes til saken som Gjermundsen beskrev tidligere.

Etter at jeg har lest alle brevene som Betsabel har skrevet, kommer det fram at han også tok vare på en annen enke. Ifølge innholdet i disse

91 Lnr. 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

92 Lnr. 30, fattigstyret 1994. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

93 Lnr. 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

94 *Norsk historisk leksikon* 1995 (1974): 228.

95 Lnr. 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

96 Lnr. 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

brevene kan man konkludere med at han har tatt vare på kvinnene allerede i hvert fall ett år. I disse sakene er Betsabel Samuelsen misfornøyd med fattigstyrets måte å betale ham på. Det siste brevet inneholder saksnummer, noe som tyder på at brevet er skrevet på høsten 1898. Tonen i brevet er sint. Først er han misfornøyd fordi han ikke har fått vite om han skal ta vare på kvinnen et år til. Han skriver at hvis fattigstyret har bestemt dette, er avgjørelsen blitt gjort uten hans samtykke. Betsabel krever at hvis han må ta vare på kvinnen et år til vil han ha hundre kroner mer, fordi han ikke er en hund som graver møkk i andres seng for hundre kroner. I tillegg vil han få forrige års restbetaling av mel med penger fordi han har nok mel. Brevet slutter på unormal måte. Betsabel titulere seg nemlig som «Herr Betsabel Samuelsen»; et trekk som ikke kommer fram i forbindelse med andre kvenske brev.⁹⁷ Ved å titulere seg selv vil vedkommende person antakelig oppnå respekt fra dem han har sendt kravet sitt til, i denne situasjonen fra fattigstyret.

Fattigstyret syntes at Betsabel ble for dyr for dem. I oktober 1889 sender Ole Thomassen et brev fra Honningsvåg til Johan. E. Gjermundsen der han tar opp saken. Han refererer Betsabels brev og spør om Gjermundsen kan finne et annet sted som er billigere til enken. Saken ser ut til å ha vært en hastesak, fordi Thomassen skriver forespørselen fra en annen kommune. Han skriver videre at når han kommer tilbake, vil han undersøke om det finnes noen annen person i hans bygd som kunne ta vare på enken. Han ber Gjermundsen å besvare hans etterspørsel så

⁹⁷ Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

snart som mulig. Gjermundsen svarer tilbake at han ikke kan finne noen som kunne ta enken billigere en 150 kroner. Han avslutter brevet ved å si at hvis Thomassen vil ta enken til sin bygd, kan han gjøre det.⁹⁸ I 1899 fortsetter saken gjeldende Betsabel. Han holder fortsatt den førstnevnte kvinnen som kom til ham året før. Gjermundsen skriver til Thomassen at de må betale 150 kroner til Betsabel, fordi de ikke har funnet et billigere sted.⁹⁹

Sokneprester og minoritetsspråklige dokumenter

Totalt finnes det cirka 220 dokumenter på kvensk og 100 dokumenter på samisk i fattigstyrets arkiv i Kistrand kommune som blir oppbevart hos Statsarkivet i Tromsø. Eksakt antall er vanskelig å gi fordi man ikke kan være sikker på om alle dokumentene er enkeltstående dokumenter. Likevel er antallet både samisk- og kvenkspråklige dokumenter overraskende stort. Dermed må vi se på årsaker til at antallet er stort i visse år, hvilke typer dokumenter arkivet inneholder og hvordan de kvenske og samiske dokumentene er arkivert. I denne forbindelse har jeg laget et diagram (figur 1) for å illustrere disse forholdene.

I forhold til figur 1 er det viktig å legge merke til at mengden av minoritetsspråklige dokumenter kan forbindes med prester som var ansatt i Kistrand 1867-1905:

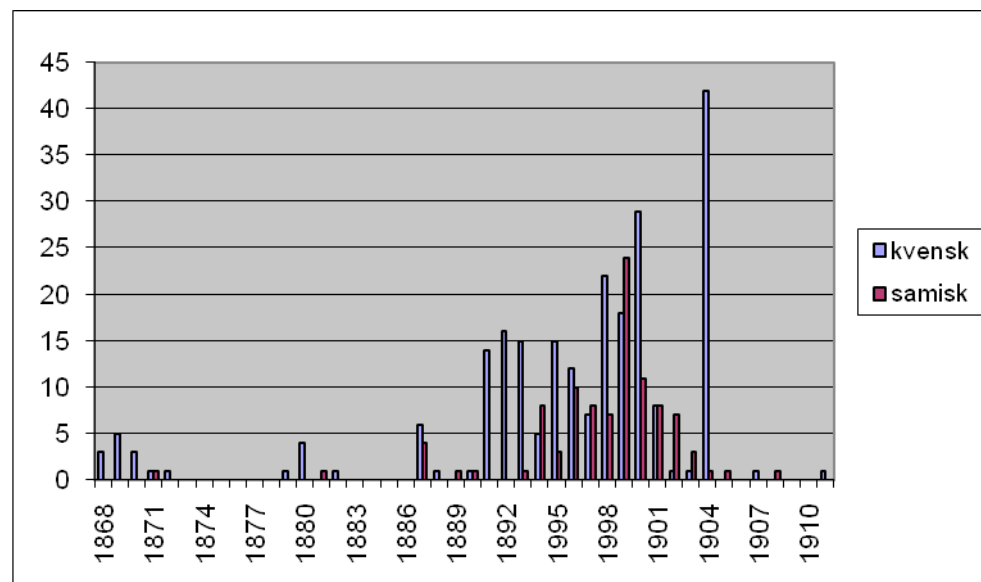
Karl Teodor Rode 1861-1870

Lars Anton Moe 1870-1877

Peter Vogelius Bugge Deinboll 1877-1881

⁹⁸ Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

⁹⁹ Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Figur 1. Kvensk- og samiskspråklige dokumenter i Kistrand kommunes fattigstyre i 1867-1905.

Knut Martin Ihle 1881-94

Jens Otterbech 1894-1902

Olav Mikal Bolstad utnevnt 1902

Det eldste kvenske dokumentet i fattigstyrets arkiv er fra 1867, i tiden da Karl Teodor Rode var sokneprest i Kistrand. Totalt finnes det 13 kvenskspråklige dokumenter i tidsperioden 1867-1872, mens det bare finnes ett på samisk. Samuel Mikkelsen har skrevet sju av de tretten kvenskspråklige dokumentene. I årene mellom 1873-1879 finner man ingen kvenske eller samiske dokumenter. Årsaken til dette er vanskelig å konstatere, men arkivet mangler året 1874 og har bare noen dokumenter fra 1875.

I 1879 finnes det et kvensk dokument skrevet av Samuel Mikkelsen, mens i mappen fra 1880 finner man fire kvenskspråklige dokumenter. Tre

av dem er skrevet av den nevnte Mikkelsen på vegne av andre. Det fjerde er skrevet en kvinne fra Lakselv til lensmannen, der hun henvender seg til ham på vegne av en annen person.¹⁰⁰ I 1882 finnes det et kvensk dokument i arkivet.

Neste store mengde av både samiske og kvenske dokumenter finner man i 1887. På denne tiden fungerte Knut Martin Ihle som sokneprest i kommunen. I fattigstyrets arkiv finnes det 6 kvenske og fire samiske dokumenter. Jeg antar at grunnen til at det nettopp i dette året finnes flere dokumenter på minoritetsspråk, var at det i fattigstyret satt en eller flere personer som kunne både samisk og kvensk, noe som fikk hjelpetrenende selv til å henvende seg til fattigstyret på sitt eget morsmål. Fire kvenskspråklige og alle

100 Lnr. 29, fattigstyret 1880. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

samiskspråklige brev er nemlig sendt til ordføreren i fattigkassen, kirkesanger/tolk Per Larsen, som sannsynligvis også behersket kvensk.¹⁰¹ Dokumentene gjelder hovedsakelig enkeltpersoners behov for å låne mat og penger fra fattigkassen. Etter dette året og helt til 1891 begynner man å finne flere kvenskspråklige dokumenter årlig.

I årene 1891–92 finnes det omtrent 30 kvenskspråklige dokumenter, men ingen på samisk. Disse dokumentene er hovedsakelig anvisninger fra Kistrand fattigkommisjon. Det ser ut til at den kvenskspråklige Johan Hansen fungerte som tilsynsmann i fattigkassen, fordi han har underskrevet totalt 24 anvisninger.¹⁰² I året 1893 finnes det bare ett dokument på kvensk og ett på samisk. Det kvenske dokumentet er underskrevet av Johan Hansen.

Det er et paradoks at i den perioden da Knut Martin Ihle er prest i Kistrand, finner man mange dokumenter på kvensk. Det var nettopp han som stilte seg mot at gudstjenestene ble tolket på kvensk som «saken Mikkel Eriksen» viser. Samtidig gir han til lærere i kommunen beskjed om at man ikke trenger å tolke «instrux 1880» like strengt som myndighetene krever. For meg ser det ut at til tross for at Ihle stilte seg mot tolkning på kvensk, var han egentlig ikke direkte negativ mot det kvenske språket.

I året 1894 begynner antallet kvenske og samiske dokumenter å stige merkbart. Året før var det bare ett dokument på samisk og kvensk,

nå har antallet økt til 5 på kvensk og 7 på samisk. I perioden mellom 1894 til 1902 er antallet kvenske dokumenter omentrent 119, mens man finner cirka 83 samiske dokumenter. I disse årene finner man alle typer dokumenter på kvensk og samisk: anvisninger, brev fra enkeltpersoner, offisielle brev osv., selv om de samiske dokumenter hovedsakelig er enkeltpersoners henvendelser til fattigkassen. Flere av dokumentene er sendt til ordføreren for fattigstyret, Ole Thomassen, som gir svar på samisk og kvensk. I årene 1902 og 1903 går mengden av kvenske dokumenter drastisk ned selv om Ole Thomassen fortsatt sitter i fattigstyret. Totalt inneholder fattigstyrets arkiv bare to dokumenter på kvensk og 8 på samisk. Selv om man i 1904 finner 42 regnskapsdokumenter på kvensk i fattigstyrets arkiv, ser dette året ut til å være et unntak, fordi man bare finner noen få dokumenter på samisk og kvensk etter året 1903. Årsaken til at man i 1904 finner så mange dokumenter på kvensk, er at tilsynsmannen var kvenskspråklig, og kvensk som skrivespråk ble brukt dette året.¹⁰³ I 1905 bruker han bare norsk.¹⁰⁴

Når man gransker diagrammet, legger man merke til at i årene 1894 og 1902 er det jevn økning i kvenske og samiske dokumenter i arkivet, noe som tilspisser seg rundt århundreskiftet. Denne økningen i minoritetsspråklige dokumenter motstrider datidens offisielle norske minoritetspolitikk. Likevel ser det ut til å være en slags språktoleranse i Kistrand kommune. Denne linjen

101 Lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

102 Lnr. 30, fattigstyret 1891; 1892; 1893. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

103 Lnr. 39, fattigstyret 1904. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

104 Lnr. 39, fattigstyret 1905. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ser ut til å ha oppstått akkurat samtidig med Jens Otterbechs sokneprestperiode i Kistrand sokn; nemlig årene 1894 til 1902. Etter min mening er dette ikke en tilfeldighet. Otterbech argumenterte hardt mot fornorskingen og mente at det helligste og høyeste et folk eier er sitt morsmål.¹⁰⁵

For meg ser det ut til at mengden minoritetsdokumenter i forskjellige år i fattigstyrets arkiv kan forbindes med hvem som var sokneprest i kommunen på den tiden da dokumentene ble skapt. I tillegg var presten en selvskreven representant i forskjellige forvaltningsorganer i kommuner. I Rodes tid ble kvensk brukt i kommuneforvaltningen av flere folkevalgte representanter inkludert embetsmenn. Da Moe og Deinboll var prest i Kistrand, finner man lite dokumenter på kvensk og samisk i fattigstyrets arkiv. Mengden dokumenter øker etter at Ihle blir utnevnt som sokneprest. Likevel kan man se i diagrammet at det ikke ble skapt mange minoritetsspråklige dokumenter i de første årene han var prest i Kistrand. For meg ser det ut til at han ble mer tolerant mot samisk og kvensk etter hvert fordi det etter 1887 begynner å dukke opp flere dokumenter. Den største mengden dokumenter finner man da Otterbech var prest i Kistrand. Etter at han sluttet, gikk dokumentenes mengde drastisk ned.

Minoritetsspråklige dokumenter og arkivet

Det faktum at Kistrand kommunes arkiv inneholder en stor mengde samisk- og kvenskspråklige dokumenter er en sensasjon. Det er imidlertid overraskende at det ikke var kjent, fordi jeg ikke

er den første som går gjennom dette arkivet. Arkivet er allerede et ordnet og katalogisert arkiv, men i katalogene blir det ikke nevnt at arkivet inneholder minoritetsspråklige dokumenter. For det andre har en del historikere gått gjennom dette materialet, det er blant annet blitt skrevet en bygdebok for Porsanger. I Kistrand/Porsanger bygdebøker er det heller ikke blitt nevnt noe om denne kulturskatten. Sannsynligvis har forskerne ikke forstått verken samisk eller kvensk, og de har ikke kunnet skille disse språkene fra hverandre. Når de ikke har forstått språket, har de antagelig følt at dokumentene ikke er relevante eller viktige. På denne måten har arkivansatte og forskere deltatt ubevisst i «institusjonalisert forglemmelse». Dette er en form for kontroll over andres minne og historie, noe som ifølge JanMohamed og Lloyd er en av de alvorligste former for ødeleggelse av minoriteters kulturer.¹⁰⁶

Det finnes likevel andre mulige forklaringer på hvorfor dokumentene ikke er blitt registrert tidligere, noe som gjør usynliggjøringen til en uakt-som handling. På det statlige nivå blir nemlig de sentrale reglene og instruksjonene utarbeidet hos sentraladministrasjonen i Sør-Norge. Der har de ikke nødvendigvis nok kunnskap om befolkning og kultur nordpå, selv om det finnes minoriteter også i Sør-Norge. Nord-Norge skiller seg imidlertid fra Sør-Norge, ved at mange av kommunene var trespråklige før fornorskingen. Arkivene i Nord-Norge burde reflektere spesielle kulturelle, historiske og språklige forhold i den nordligste delen av landet. Etter min mening burde arkivinstitusjoner ha rutiner for arkivbeskrivelse som

¹⁰⁵ Otterbech 1917: 8.

¹⁰⁶ JanMohamed & Lloyd 1990: 6.

fastsetter at minoritetsspråklige dokumenter skulle registreres særskilt i katalogene til tross for at norsk arkivordning og katalogisering er blitt basert på prinsippet av verdinøytralitet. På grunn av at minoritetsspråklige dokumenter ikke er blitt nevnt, har arkivinstitusjoner bidratt til å opprettholde og videreføre marginaliseringen av kvener og samer.

Dette forskningsarbeidet viser at denne oppfatningen av arkivet som «ferdig skapt» av arkivskaper fungerer marginaliserende i forhold til minoriteter. I Norge har arkivinstitusjonene oppfattet arkivordningen og katalogiseringen som verdinøytral. Arkivarene er likevel ikke nøytrale; de gjør bestemte valg, og deres valg har betydning for hvordan arkivet blir bevart og beskrevet, og senere for forskningen som blir gjort. Å være «nøytral» innebærer å gjenskape de maktforholdene som setter preg på arkivet. Minoritetene blir dermed stemmeløse i arkivene som er basert på et «verdinøytralt» arkiveringssystem. Dette påvirker videre vår oppfatning av minoriteter, fordi en «stemme» blir oppfattet som et privilegium som avspeiler selvuttrykk og makt, mens stillhet blir sett som passivitet som uttrykker undertrykking og eksklusjon.¹⁰⁷ Arkivet er imidlertid ikke ferdig skapt av arkivskapere, men det er blitt formet av arbeidet med bevaring, kassasjon, ordning, beskrivelse, tilgjengeliggjøring og formidling, det vil si av alle som deltar i forskjellige ledd i arkivarbeidet.

Møtedokumenter og skattemeldninger

Forlikskommisjonens og ligningskommisjonens arkiv i Kistrand kommune stammer fra to for-

skjellige arkivskapere som også er ordnet hver for seg. På grunn av at disse arkivene inneholder lite materiale, har jeg valgt å behandle dem samlet. Minoritetene kommer i liten grad fram i materialet, antagelig på grunn av at store mengder av dokumenter er gått tapt. Likevel finnes det blant disse dokumentene samisk- og kvenskpråklige dokumenter.

Forlikskommisjonenes arkiv i Kistrand kommune inneholder hovedsakelig forliksklager fra perioden 1876-1900. Arkivet har en tiårsperiode mellom 1877-1986 som mangler i sin helhet. I tillegg mangler årene 1889-1891. Hele arkivet er arkivert i en boks.

Et av forlikskommisjonens eldste arkivdokumenter er kvenskpråklig. Samuel Mikkelsen er et medlem i forlikskommisjonen, og han har ansvaret for å skrive og bevitne møtedokumenter knyttet til forliksklager. Et av disse dokumentene er skrevet på kvensk:

Til Herr J.E Greiner

Stämingi on lujitettu Sinä 26:de Septenber 1875, Kelo 8. Illala, Jahn Aslaksen paikasta hänen hüonhesä Jahn Aslaksen Kulden.

Stämengin Dodistajað: Samuel Mikkelsen
Anders persen

M:p:P ¹⁰⁸

I dokumentet skriver Mikkelsen at det i møtet er blitt vedtatt om Jahn Aslaksens verv slik at han hørte det selv. I margen står det at «Hän itse ei ollut kodona» [Han selv var ikke hjemme]. Hvem Mikkelsen peker på i dette eller hva kommentaren betyr, er vanskelig å tolke uten at man vet omsten-

¹⁰⁷ Kurz 2006: 87.

¹⁰⁸ Lnr. 50, forlikskommisjonen 1875. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

dighetene rundt brevet. Likevel er dokumentet et slags møtereferat. Dette vil si at også i forlikskommisjonen i Kistrand kommune har man brukt kvensk som språk i noen grad. Mikkelsen har med stor sannsynlighet skrevet flere dokumenter på kvensk på 1870-tallet, men jeg antar at disse dokumentene er forsvunnet sammen med de andre dokumentene. Mikkelsen sitter i forlikskommisjonen helt til på 1900-tallet, men som vi ser fra andre styrever i Kistrand, der han også var medlem, endrer han språket sitt til norsk på 1880-tallet. I forlikskommisjonens arkiv finner man tre dokumenter på samisk som ikke ser ut til å være administrasjonsdokumenter.

I Kistrand kommune er det et klart skille mellom kommunekassererens arkiv og skatteopprekerens arkiv, noe som normalt er en uvanlig prosedyre. På 1800-tallet var det vanlig på landet at fogden og hans representant lensmannen var oppkrevere av matrikkelskatt. I byene var dette en oppgave for kemneren eller magistraten. Dette ble forandret først med skatteloven av 1882. Nå kunne kemner/kommunekasserer oppkreve skatter, samtidig som han hadde rett til å tvangsinn drive kommuneskatt. På landet kunne lensmannen innkreve matrikkelskatt dersom kommunestyret vedtok det. Det var likevel vanlig at kemner/kommunekasserer overtok all skatteoppreving eller at kommunen hadde egen stilling som skatteopprever tilknyttet kommunekassereren.¹⁰⁹

Det bevarte arkivet til Kistrand kommunes ligningskommisjon er heller ikke stort. Til sammen utgjør dette arkivet fra 1876-1905 tre bokser der én inneholder ligningsprotokollen for perioden

1861-1883. Flere årganger mangler i arkivet. Til tross for den lille mengden finner man 4 kvenskspråklige og 5 samiskspråklige dokumenter. Et av de kvenskspråklige dokumentene er arkivert innenfor ligningsprotokollen.

To kvenskspråklige dokumenter antyder at kvensk som språk hadde en spesiell stilling i Kistrand kommune på 1800-tallet, samtidig som de støtter antagelsen om at de fleste norske embetsmennene i Kistrand på 1800-tallet behersket både samisk og kvensk. Disse to dokumentene gjelder skatteklager som ble sendt til Finmarkens amt for behandling. Det kvenske språket er oversatt til norsk av rettstolken i Kistrand kommune. Dokumentene ble oversatt fordi forvaltningen i Finmarkens amt ikke kunne lese kvensk, mens oversettingsprosedyrer i Kistrand kommune ikke var nødvendig, fordi embetsmenn sannsynligvis kunne lese dokumentene selv. Disse to dokumentene, som er sendt utenfor Kistrand kommune, er de *eneste* dokumentene som er blitt oversatt fra kvensk i hele Kistrand kommunes arkiv.

¹⁰⁹ Mykland 1987: 88-89.

NORDREISA —

EN KOMMUNE MED STRENG SPRÅKPOLITIKK

Flere besøker arkivet for å finne informasjon om sine forfedre og slekt. I arkivdokumenter kan de finne forskjellige fortellinger om sin opprinnelse. Andre besøker arkivet for å finne historiske kilder for forskjellige formål eller for å finne informasjon om private og offentlige organisasjoners aktiviteter. Dokumentene forteller likevel ikke hele sannheten. Av forskjellige grunner kan dokumenter knyttet til marginale grupper være fraværende.¹ Dette er en av grunnene til at marginale grupper eller minoriteter er blitt sett som grupper uten stemmer. Et av de største problemene i forhold til norske arkiver er imidlertid at minoriteter eller andre som er interessert i informasjon om minoriteter ikke vet hva arkivene faktisk inneholder av informasjon. I katalogene er det ikke nevnt om arkivet inneholder dokumenter knyttet til etniske minoriteter.

Nordreisa kommunearkiv før 1945 er ikke omfattende. Store deler av det eldste materialet for perioden 1886-1945 ser ut til ha forsvunnet.

Hva som har skjedd med arkivet i Nordreisa er et mysterium. Hele Nordreisa kommunes bebyggelse ble nemlig ikke brent i forbindelse med andre verdenskrig. Reisadalen, Sørkjosen og Storslett, der kommuneadministrasjonen ligger, ble ikke rammet av krigen. Det er mulig at en del av arkivmaterialet ligger spredt i kommunens andre forvaltningslokaler eller i privat oppbevaring.² I formannskapetets møtebøker etter krigen kommer det likevel fram at kommunestyret må finne nye måter å skrive sakslister og andre offentlige dokumenter på, fordi materialet før krigen som man kunne sammenligne med, ikke er tilgjengelig.³ Etter 1945 blir arkivmaterialet rikelig.

3.1 Skolen og etniske minoriteter

Nåværende Nordreisa kommune var en del av Skjervøy kommune helt fram til 1886. Dette er grunnen til at Nordreisas arkivmateriale før 1886 hovedsakelig blir oppbevart i forbindelse med Skjervøy kommunes arkiv. Etter bestemmelser

¹ Carter 2006: 216-217.

² Nordreisa kommune. Arkivkatalog: 10.

³ Nordreisa kommune. Arkivkatalog: 10.

gjort av Riksarkivaren har statsarkivene depotansvar for skolekommisjonens arkiver fram til 1889.⁴ Dermed burde materiale før 1889 finnes i Statsarkivet i Tromsø, men arkivmaterialet fra Skjervøy kommunes arkiv før 1889 er ikke blitt avlevert til Tromsø. I Nordreisa kommunes arkiv finnes likevel en del materiale før 1886 gjeldende Nordreisa, samtidig som flere skoleprotokoller og karakterprotokoller knyttet til skolene i Skjervøy blir oppbevart i Nordreisa. Skolestyrets arkiv i Nordreisa inneholder forhandlingsprotokoller, møteprotokoller, protokollvedlegg, karakter- og avgangsprotokoller, kopibøker, brevjournaler, mapper med korrespondanse og sakspapirer, bok over læreransettelser, anvisningsbøker og inventarlistar.

Etnisitet bak skolekarakterer

I skolestyrets arkiv i Nordreisa finnes det karakterprotokoller fra forskjellige skolekretser i perioden 1879-1895. Selv om karakterprotokollene gjelder elevens karakter, blir også elevens fravær tatt opp. I «Karakterprotokoll 1879-85» for Kjøien skole i Skjervøy skolekrets blir beskrevet et par tilfeller i 1884 der læreren nevner etniske elementer i anmerkninger. Det første tilfellet gjelder to 13 år gamle jenter som verken kan lese eller skrive norsk. Grunnen til at de ikke kan norsk er at de ikke har fulgt skolens undervisning.⁵ Det andre tilfellet er litt mer spesielt, fordi saken gjelder en gutt som ikke vil gå på skole. Læreren har skrevet følgende grunn til dette: «Vil ikke gaa i

skolen af Frygt for at lære Norsk».⁶ Læreren nevner ikke guttens etnisitet, men jeg antar at han er kvensk. Dette tilfellet er likevel interessant, fordi det viser en viss motstand mot å lære norsk.

I Storslett skole i Nordreisa skolekrets var elevenes bakgrunn hovedsakelig norskspråklig. Likevel blir etnisitet nevnt i noen tilfeller. Man kan anta at etnisitet blir nevnt hvis den hadde forklarende betydning for elevens skolegang eller forklarer andre forhold. Det finnes et par tilfeller i årene 1879 og 1884 der elevenes kvenske bakgrunn blir nevnt. Elevene har antagelig hatt språkproblemer. Likevel var det overraskende å finne at disse elevene hadde generelt gode karakterer.⁷

Det ser ut til at i skoleprotokoller generelt er elevens etnisitet ikke ofte nevnt. I de tilfellene der etnisitet nevnes, har beskrivelsen en forklarende betydning. I «Karakterprotokoll 1892-1900» er det bare ett tilfelle der det blir nevnt at gutten i Kildals skole «skal ikke lese norsk».⁸ I karakterprotokollen blir det ikke beskrevet nærmere om han har kvensk eller samisk bakgrunn eller hvorfor han ikke leser norsk. Protokollen gir ingen forklaring på hva setningen betyr. Kildal ble regnet som en bygd med hovedsakelig norske bosettere.

I ett tilfelle i forbindelse med «Karakterprotokoll 1886-1889» i Lerbukts skole skriver læreren at gutten ikke kommer til skole, fordi han leser hjemme.⁹ Selv om det ikke kommer fram årsaker

⁴ Nordreisa kommune. Arkivkatalog: 42.

⁵ Lnr. 288, 1884. Karakterprotokoll 1879-1885. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

⁶ Lnr. 288, 1884. Karakterprotokoll 1879-1885. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

⁷ Lnr. 288, 1879 og 1884. Karakterprotokoll 1879-1885. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

⁸ Lnr. 288, 1900. Karakterprotokoll 1892-1900. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

⁹ Lnr. 288, 1891. Karakterprotokoll 1886-1889. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Svigermor og svigerdøtre i Nordreisa. Fotograf: Samuli Paulaharju 1927. Tromsø museums fotoarkiv.

til foreldrenes valg, kan grunnen være basert på deres religiøse tro. Mange læstadianere oppfattet nemlig norske lærere som vantro, og følte at lærerne ikke kunne undervise i kristendom på en ordentlig måte for barna deres. I Nordreisa var læstadianerne vanligvis kvener. I Skjervøy sokneprestembetes arkiv finnes det en beskrivelse som bekrefter denne antagelsen. På 1930-tallet skriver daværende sokneprest i Skjervøy i «Kallsbok» at språkvanskelighetene er blitt mindre i Kvæningen og Nordreisa i den siste tiden. Læstadianismen

har derimot skapt hindringer i forbindelse med skolearbeid i soknet. Læstadianerne aksepterer ikke noen annen litteratur enn den religiøse, fordi de oppfatter annen litteratur som «ugudelig». Ifølge soknepresten forekom dette spesielt på 1920-tallet, men på 1930-tallet var dette et tilbakelagt stadium.¹⁰

Både kvenenes og læstadianernes motstand mot skolen ser ut til å ha avtatt totalt i mellom-

¹⁰ Lnr. 48. Kallsbok: 23. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø

krigstiden. Sannsynligvis ble begge gruppene i stor grad integrert i norske forhold. Foreldrene holdt fortsatt barna sine hjemme, men dette var ikke basert på etniske, språklige eller religiøse forhold.

Etnisk baserte skoleforsømmelser

I fraværprotokoller eller skoledagbøker ble elevens fravær fra skolen beskrevet. Læreren skrev ofte hvorfor eleven ikke møtte på skolen. Ifølge fraværprotokollene var grunnene til forsømmelse ofte sykdom, fattigdom, mangel på mat og klær eller at foreldrene trengte barna hjemme, i skogen eller på havet. I noen tilfeller skriver læreren at grunnen til forsømmelsen er trolldom og latskap, slik det var i forbindelse med materialet fra Kistrand. Fraværprotokollene forteller likevel noe interessant. Der finnes nemlig statistikk om forsømmelser i forskjellige skoler i Nordreisa fra 1916 til 1940. Selv om barnas etnisitet i forbindelse med skoleforsømmelser ikke blir nevnt, får man vite forskjeller mellom kvenske og norske barn ved å sammenligne forsømmelsesprosenten mellom Sappen og Kjelleren skolekrets i Reisadalen og skolene der flertallet er norske barn som Kildal og Solvoll skolekrets. I 1917 ble Storslett og Lerbukt slått sammen til en stor krets, og nytt skolelokale ble oppført på Solvoll i 1919.¹¹ I fraværprotokollene ser den samiske kulturen i Nordreisa ut til å være usynlig, selv om flere av beboerne hadde samiske aner. Statistikken gjelder 1. til 3. klassinger i de nevnte skolene.

I Kjelleren krets viser krigens inngang en stor forsømmelsesprosent på skolen. Læreren skrev i

protokollen at «barna møtte ikke fram de første ukene. De tok poteter, plukka bær, og foreldrene brøyd seg heller ikke om å sende barna på skolen. Det er opparbeidet en viss uvilje mot skolen og alle autoriteter, av slike som har interesse av å framkalle kaos.»¹² Krigen ser ut til å ha påvirket de fleste skolene likt uansett elevens opprinnelse.

I statistikkene kommer det fram at i de kvenske områdene var fraværet større enn i de norske områdene. I årene 1916-18 var forsømmelsen nærmere 40 % i Kjelleren og Sappen, mens i Kildal var forsømmelsen ca. 25 %. Dette kan si noe om foreldrenes holdinger overfor skolen. Fra Solvoll krets begynner statistikken først på slutten av 1920-tallet, mens det ikke finnes informasjon fra Sappen på 1920-tallet. Som statistikken forteller er forsømmelsen i Solvoll skole 11-12 % i 1929-30, mens i Kjelleren ligger fraværet på 17 %. I Kildal er forsømmelsene under 10 %. Etter disse opplysningene kan man fastslå at forsømmelsen var generelt større i Reisadalen enn ellers i kommunen, det vil si at i de kvenske områdene var forsømmelsen større enn i de norskbosatte områdene.

Forsømmelser var et problem som skolen måtte kjempe mot. Likevel forteller arkivmaterialet ikke om at foreldrene valgte å holde barna sine hjemme av «etniske» grunner. Det kommer fram i lensmannens arkiv at hvis forsømmelsen var langvarig, ble foreldrene anmeldt til lensmannen. Forsømmelsene ser ut til ha vært et problem både i Skjervøy og i Nordreisa uten at man kan knytte

¹¹ Hansen 1957: 163.

¹² Fraværprotokoll. Kjellerens folkeskole 1916-45 og Sappen folkeskole 1917-25. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

dem direkte til elevens etnisitet.¹³ Ifølge Hansen fantes det i Reisadalen en del motstand mot skolen blant de kvenske foreldrene. Som vi har sett i forbindelse med Kistrand, var den samiske befolkningen mer negativt innstilt mot skolen enn kvenene. Den kvenske befolkningen godtok både skolepolitikk og det norske språket uten større protester. Kvenene i Nordreisa forholdt seg mer negativt til fornorskingen og dermed protesterte de mot tiltakene i skolen i mye større grad enn kvenene i Porsanger. Jeg antar at kvenene i Nordreisa ble generelt hardere rammet av tidens minoritetspolitikk enn kvenene i Porsanger.

Sammenligninger mellom arkivmateriale fra Kistrand/Porsanger og Nordreisa kan tyde på at hvis integreringsfaktoren er høy blant minoriteter, vil også motstanden være mindre blant folk. Til tross for fornorskingen i Kistrand, ble kvenene inkludert i kommunens administrasjon. I Nordreisa, derimot, ble kvenene bevisst holdt utenfor samfunnets offisielle posisjoner. Den kvenske befolkningen i Kistrand godtok statens språkpolitikk, innskrenkinger i skolen og andre forhold i samfunnet uten protester, mens i Nordreisa viste kvenene tendenser til motstand. I Kistrand stilte samene seg mot språkpolitikken i skolen. Samene ble ikke inkludert i kommunens forvaltning på samme måte som kvenene ble, selv om de heller ikke ble totalt utelukket.

Kvenske skolebarn i Reisadalen: Kopibok for skolestyre

«Kopibok for skolestyre» i Nordreisa kommune omfatter hele perioden mellom 1913-1945. Der

er det referert de sakene som er blitt tatt opp i skolestyret, bestemmelser som er blitt gjort, innholdet i brev og forklaringer som er blitt sendt til forskjellige instanser eller personer i kommune, fylke og stat. Saker der etnisitet blir nevnt, gjelder hovedsakelig kvener og Sappen skolekrets.

Det kvenske elementet i Nordreisa krets blir første gang nevnt i forbindelse med et brev som er sendt til Kirkedepartementet i 1917. Saken gjaldt opprinnelig gymnastikk som et fag i skolene i Nordreisa. På grunn av dårlige forhold både bygningmessig og klimatisk, var det ifølge referatboken umulig å holde gymnastikktimene i vinterhalvdelen av året. Dermed foreslår skolestyret i Nordreisa at det finnes viktigere fag som man kunne legge inn i timeplanen der gymnastikk har stått før. Skolestyret fortsetter:

Særlig bør det fremhæves at bygden er i et sprogblandet distrikt, hvor kvensk maa ansees som hovedsprog. Det gaar saaledes tungt og smaat med norsken, der om mulig bør tildeles et større timetal.¹⁴

Om det ble økt timetall i norskopplæring, kommer det ikke fram i dokumentet. Skolen forsetter å kjempe mot språkproblemer.

I Kistrand kommune var det vanskelig å få lærerne til å bli i de samiskspråklige områder i Smørfjord skolekrets. I Nordreisa ser det ut at kvenene utgjør en større utfordring for lærerne og skolevesenet enn samene. I et brev til amtet informerer skolestyret om situasjonen i Sappen-Kjelderens skolekrets. Det blir forklart at i disse

13 Se lnr. 76. Etterforskningsprotokoll. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

14 Lnr. 106, 1917. Kopibok for skolestyre, nr. 35. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

kretsene er det vanskelig å beholde lærere. Kretsene omfatter et stort område i Reisadalen. Brevet forsetter at i Sappen krets er interessen for skolen svært dårlig. I tillegg møter lærerne andre utfordringer forårsaket blant annet av språkproblemer, noe som får lærerne til å oppsøke andre skoler og andre steder.¹⁵

I et annet referat kommer det fram at et stort geografisk skoleområde, fattigdom og språkproblemer er de viktigste grunnene til at det ble opprettet en internatskole på Sappen i 1928. Skolestyret i Nordreisa forklarer til Fylkesskolestyret at det er for lang skolevei for mange av barna i Sappen-Kjellerens skolekrets. Bare noen få av barna klarer å komme hjem etter skoletid. Derfor må de overnatte i nærheten av skolen. Skolestyret foreslår at byggingen av et internat i området kunne være en løsning på dette problemet. Dette er imidlertid ikke det eneste motivet for at det kom krav om internat i Reisadalen. Internatet ble også sett som en løsning på språkproblemer. Skolestyret skriver:

Barna i Sappen som vokser op i Kvenske hjem med Kvensk som morsmaal vil i tilfelle sammendragning komme sammen med norske barn og saaledes lære landets sprog grundigere og lettere enn i skolen paa Sappen, hvor Kvensken raar grunnen alene utenom skoletimene.¹⁶

Hvis vi sammenligner internatdiskusjonen i Nordreisa og i Kistrand, vil forskjellen ligge i det

15 Lnr. 106, 1919. Referatkopibok, nr. 16. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

16 Lnr. 106, 1920. Referatkopibok, nr. 9. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

at etnisitet og språkproblemer ikke blir nevnt som faktorer i Kistrand kommunes dokumenter, selv om etniske forhold også sannsynligvis har spilt en rolle der. I Nordreisa blir det kvenske språket i større grad sett som et problem enn i Kistrand kommune. Internatreisningen i Nord-Norge var nok i stor grad knyttet til fornorskingen.

«Kopibok for skolestyre» inneholder en spesiell sak på 1920-tallet om skolekretsformannens bakgrunn. I referatet kommer det fram at det har kommet et klagemål til skoledirektøren på at kretsformannen ikke er norsk statsborger. Skolestyret i Nordreisa tar kretsformannen i forsvar og beskriver ham på følgende måte:

Han er født og oppvokst i Nordreisa og har aldri satt sin fot udenom landets grensder. Ganske vist er hans foreldre innvandret fra svensk Lappland. Erling Andersen kaller ham utlending formodentlig av den grunn at han, da valget foregikk ikke hadde erhvervet sig statsborgerrett. Imidlertid inneholder landsskoleloven ingen bestemmelse om at skolekrets medl. skal ha statsborgerrett, så vidt mig bekjent.¹⁷

I referatet kommer det likevel ikke fram hvilken etnisk bakgrunn kretsformannen har, men han var sannsynligvis kvenskættet, men kunne norsk. Spesielt i hans tilfelle er at klagemålet gjelder vedkommendes opprinnelse, selv om han var både født og oppvokst i Nordreisa. Som det kommer fram i referatet sier reglene ingenting om at representantene i styret må ha norsk statsborgerskap. Jeg antar at det i Nordreisa var en bevisst politikk

17 Lnr. 106, 1926. Referatkopibok, nr. 102. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

der man ville holde kvenene utenfor påvirkningsposisjoner. Dette gjelder ikke bare skolestyret, men forvaltningen generelt i kommunen.

Det ser ut at Nordreisa kommune og Kistrand kommune hadde forskjellig praksis i forhold til kvener og samer. I Nordreisa blir samene ikke en gang nevnt i dokumentene og blir på denne måten usynliggjort som eksisterende minoritetsgruppe i kommunen, selv om en stor del av befolkningen hadde samisk bakgrunn. Ifølge dokumenter oppbevart i Kistrand kommunes arkiv ble verken kvensk etnisitet eller språk sett som hindring i valget av representanter til forskjellige verv. I Nordreisa derimot var intoleransen mot etniske minoriteter mer synlig. Personer med annen etnisk bakgrunn enn norsk hadde oftest vanskeligheter med å bli valgt inn i forskjellige styrer hvis de ikke snakket det norske språket.

Språksituasjonen i Nordreisa ble sett som problematisk fortsatt på 1930-tallet. Dette kommer fram i et dokument fra 1931 der Nordreisa skolestyre sender en redegjørelse til Kirkedepartementet om språksituasjonen i Nordreisa. Skolestyret ber departementet ta i betraktning at Nordreisa kommune har store språkvanskeligheter som den må kjempe mot. Dette gjør skolens arbeid vanskelig og at det er vanskelig å oppnå de resultatene man ønsker. Ifølge redegjørelsen er også fattigdommen et stort problem i Nordreisa. Kommunen ser at dette gjør det umulig å opprette ungdomsskole i kommunen, fordi ingen av foreldrene har råd til å la barna sine forstette skolegangen etter folkeskolen.¹⁸

I kopiboken kommer også fram to saker der

18 Lnr. 106, 1931. Referatkopibok, nr. 17. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

skolestyret ser det kvenske språket som et problem. I 1933 protesterer Nordreisa skolestyre mot statens forslag om å minske antall lesetimer. De skriver til Kirkedepartementet et svar der de forklarer at det finske språket gjør skolearbeidet vanskelig i kommunen. Skolestyret ber Kirkedepartementet om å ta i betraktning at mindre lesetimer ville være som en dødsdom i skolearbeidet i deres kommune.¹⁹ Det siste dokumentet er før krigen i 1938 der Nordreisa kommune søker tilskudd fra Kirkedepartementet til økt skoletid i kommunen. Denne gangen forklarer de også at de har store språkvanskeligheter å kjempe mot. Det søkes 80 % tilskudd for lærere for å øke skoletida til 20 uker for hver klasse.²⁰

I skolestyrets arkiv i Nordreisa kommer tydelig fram hvordan kommunen kjempet systematisk mot det kvenske språket helt til andre verdenskrig. Selv om arkivet ikke er omfattende, antyder de få dokumentene dette. Skolestyrets arkiv gir også uttrykk for at minoritetene har vært fraværende både i kommunens arkivskaping og arkivdanning, samtidig som arkivet inneholder lite av minoritetenes egne perspektiver. Likevel kan vi lese mellom linjene at foreldrene ikke har vært passive deltagere i språkpolitikken. Dokumenter gir uttrykk for at kvenene stilte seg mot språkpolitikken hvis de så den som urimelig i forhold til seg.

3.2 Skogbruk og gjenreisning i formannskapets arkiv

I Nordreisa formannskaps arkiv er den delen av

19 Lnr. 106, 1933. Kopibok for skolestyre, nr. 25. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

20 Lnr. 106, 1938. Kopibok for skolestyre, nr. 19. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

kommuneforvaltningen der det finnes mest materiale før 1945. I tillegg finnes det en del forhandlingsprotokoller og brevjournaler. Formannskapetets arkiv i Nordreisa er sammensatt av ordførerens, formannskapetets og kommunestyrets arkiv. Selv om kommunestyrets arkiv er omfattende i forhold til andre forvaltningsorganers arkiv, mangler det dokumenter i perioden 1922-1935.

Etter krigen øker antallet dokumenter sammen med byråkratisering og modernisering av samfunnsstrukturen. Selv om mengden av dokumenter i kommunearkivet eksploderer, finnes det generelt lite dokumenter knyttet til områdets etniske grupper. I noen tilfeller kan man lese antydninger om minoriteter mellom linjene i dokumenter. Det finnes også dokumenter der det hadde vært naturlig å nevne samiske og kvenske befolkningsgrupper i dokumentet, men der de er blitt utelatt. Denne usynliggjøringen viser at samene og kvenene ble oppfattet både som integrert i det norske samfunnet, samtidig som deres kultur og historie ble sett som irrelevante og uviktige for områdets historie.

Dokumenter knyttet til skogbruk

Den kvenske befolkningen i Reisadalen har vært avhengig av skogen gjennom tidene. Blant annet ble kvenene kjent som tjære- og tømmerprodusenter. I tillegg ryddet mange kvener gårdene sine inne i skogene. På 1700-tallet og første del av 1800-tallet var både jordskatten og tienden rimelig, samtidig som skogrettighetene var vidtrekkende til tross for at skogen i Reisadalen var i privat eie. Etter hvert økte skogshogsten, noe som skapte bekymring hos myndighetene. Utryddingen ble likevel vanskelig etter at staten kjøpte opp

hele skogsområdet i 1866. Hoggingen av skogen og gårdsryddingen ble strengt regulert etter kjøpet. Samtidig ble jordkjøp vanskeligere, selv om Foreningen til Leilendingsvesenets Opphevelse hadde vunnet fram med forslaget om at alle som leide en gård, fikk mulighet å kjøpe den til seg selv etter at gården var taksert. Nye lover og reguleringer ble oppfattet som brutte løfter, og de var ikke i samsvar med oppsitternes forventninger. Spesielt ble nykommerne fra Finland og Nord-Sverige rammet av nye regler, noe som skapte sterke protester blant befolkningen.²¹

Skogen som nå var statens eiendom, dekket et stort område. Dette kan ha økt mistilliten betydelig mot myndighetene etter at staten kjøpte skogen i Reisadalen og lagde strenge reguleringer. Det var neppe en tilfeldighet at staten viste interesse for dette området, fordi den omfattet en stor del av grensen mot Finland. Ved å eie grensetraktene fikk staten kontroll over grensen mot Finland og den kvenske befolkningen i området.

Under okkupasjonen ble skogen i Reisadalen totalt rasert.²² Alt tyder på at skogen ble hogget ned av okkupasjonsmakten. Krigen hadde dermed næringmessige konsekvenser for den kvenske befolkningen i Nordreisa som tidligere hadde vært avhengig av kombinasjonsnæring basert på jord- og skogbruk. Etter krigen ble befolkningen antagelig i større grad knyttet til jordbruk. Forandringer i skogbruket blir beskrevet i en rapport fra gjenreisningstiden:

Av mindre bedrifter kan nevnes to høvlerier og

²¹ Hansen 1957: 42-45.

²² Lnr. 10. Forhandlingsprotokoll 1946, 75. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

6 sagbruk. De siste må dog betraktes som provisoriske og betinget av gjenreisningen. Etter dennes opphør vil de neppe ha noen framtidsmuligheter. Tyskernes rasering av skogen vil nemlig føre til sterke nedskjæringer, ja, kanskje fullstendig opphør av all utblinking for så vidt furu angår.²³

Nordreisa kommune satte i gang en skogsreisingsplan etter krigen. Befolkningen i Reisadalen så ut til fortsatt å være avhengig av skogsdrift, fordi de små gårdene deres ikke gav nok inntekter i tillegg til småbruk. I 1953 henvender ordføreren i Nordreisa seg til fylkesmannen, på grunn av at vedhogsten er blitt stanset i Reisadalen, noe som får store konsekvenser for befolkningen i området.²⁴ Det ser imidlertid ut til at krisen med favneved løste seg i løpet av vinteren 1953. I mars 1953 sender nemlig ordføreren et brev til Troms fylkesforvaltningsnemnd om at arbeidet i Nordreisa er blitt ferdig i denne omgang, men om de har noen utsikter til å få leveranse på favneved for framtiden, vil han få beskjed om det, slik at hogsten kan settes i gang. Han fortsetter at Sappen samvirkelag kunne tjene som et mellomledd mellom kjøper og selger av ved fra Nordreisa.²⁵

Rapporter knyttet til gjenreisning på 1940- og 50-tallet

I formannskapetets arkiv finnes det tre rapporter

23 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur 1946-1962. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

24 Lnr. 276, formannskapet. Skogbrukssaker, skogsved 1949-1956. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

25 Lnr. 276, formannskapet. Skogbrukssaker, skogsved 1949-1956. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

som er interessante i presentasjonen av samer og kvener etter krigen i Nordreisa. Samene og kvenene blir nevnt i dokumentene, men de blir presentert som grupper som er på vei til å forsvinne eller allerede er blandet sammen med nordmenn. Dette trekket kommer først og fremst fram i begrepsbruken og ordvalget i tekstene. Man må legge merke til at i offentlige dokumenter på 1940- og 50-tallet er man blitt mer forsiktig med å beskrive etniske grupper åpenbart negativt. Likevel finner man fortsatt negative holdninger mot etniske grupper.

I en rapport, som antagelig er skrevet på 1940- eller 50-tallet, blir kommunes utviklingsmuligheter beskrevet både i næringsliv, kommunikasjon, elektrisitetsforsyning, og turisttrafikk. Rapporten har ingen annen tittel enn «Nordreisa». På grunn av at kommunens situasjon etter at okupasjonsmakten har herjet i kommunen blir beskrevet på begynnelsen av rapporten, skader de har forårsaket og den nye situasjonen etter forholdene, vil jeg knytte denne rapporten sammen med gjenreisningen. Rapporten ser ut til å være en av flere statlige redegjørelser der man kartlegger hvordan krigen har påvirket Nordreisa og hvordan man kan gjenreise kommunen. Selv om områdets språklige og kulturelle mangfold ikke er direkte knyttet til krigen, spiller de en stor rolle i kommunen. Som generelt i Norge, ble kulturelle og språklige forhold ikke sett som viktige på denne tiden. Den samiske og kvenske kulturen kommer likevel fram i forbindelse med utviklingen av næringslivet, der kommunens jordbruks-historie er beskrevet. Rapporten nevner imidlertid ikke at i området har både kvenene og samene bodd før nordmenn. Kvenene og samene kommer

fram i teksten som et slags «eksotisk innslag» uten at de blir posisjonert som vesentlige deler av områdets historie.

De to andre rapportene er mer oppsiktsvekkende når det gjelder informasjon knyttet til den kvenske befolkningen i Nordreisa. I året 1946 ble det gjort en undersøkelse av «brente steder» i Nord-Norge. Undersøkelsen gjaldt reguleringsarbeidet i Finnmark og Nord-Troms der man samlet statistikk og opplysninger. I Nordreisa ble undersøkelsen gjort i tettstedene Storslett og Sørkjosen, noe som resulterte i en rapport for hvert sted. Ifølge rapportene hørte verken Storslett eller Sørkjosen direkte under kategorien «brente steder», men krigen hadde hatt påvirkning der også.²⁶ Rapportene inneholder kommunens historie skrevet på en nesten identisk måte der både samene og kvenene blir nevnt.

I rapporten om Sørkjosen blir befolkningshistorien beskrevet på følgende måte:

De förste beboere som kom til Nordreisa var lapper. De kom sjøvegen, og slo seg ned i kyst-distriktene Bakkeby, Sokkelvik og Sørkjosen. Disse sjöfinnene holdt seg i kystraktene, de dro ikke nordenfor eiendommen Övergaard, i utkanten av Sørkjosen. Omring 1715 kom de förste finnlendere og svensker hit. De kom over fjellet nedgjennom dalen og bosatte seg omring Storslett. Svenskene kom fra Tornedalen. Sverige var paa denne tid under Finland, og svenskene snakket baade finsk og svensk. Baade finnene og svenskene var fattigfolk som paa grunn av daarlige tider ikke kunne greie

seg i sine hjemtrakter, og dro over grensen i haap om aa kunne skaffe seg en levevei der. De blandet seg med sjölappene, og en del senere, omkring 1770, kom det nordmenn hit.²⁷

Utdraget viser flere misforståelser og manglete kunnskaper i forhold til nordområdets minoriteter. For det første blir begrepene finlender, kvener, lapper og finner brukt uten at man har vært klar over betegnelsenes betydning, selv om man ikke kan vente at etniske betegnelser på denne tiden ble definert like nøyaktig som vi definerer dem i dag. Utdraget viser at dette punktet ikke har vært relevant i denne rapporten.

For det andre viser rapporten flere feil i forhold til kvenenes og Tornedalens historie. Det var ikke bare svensker som kom fra Tornedalen. De fleste kvenene som kom til Norge på 1700-tallet, kom fra Tornedalen. Tornedalen var et finskspråklig område som ble splittet mellom Sverige og Finland i 1809. Dette er likevel ikke den største feilen i rapporten. Feilene kommer tydeligst fram i påstanden om at «Sverige var paa denne tiden under Finnland, og svenskene snakket baade finsk og svensk». Først trodde jeg at her er antagelig skrivefeil, men denne feilen gjentar seg i rapporten gjeldende Storslett. Denne feilen er ikke ufarlig, fordi i påstanden opptrer kvenene som kolonister og Finland som kolonimakt. I mellomkrigstiden ble kvenene og Finland oppfattet som farlige for Norges sikkerhet. Hun som har skrevet rapportene i Nordreisa har antagelig vært en oppdragsarbeider som hadde lite kunnskap om kvener og deres historie.

26 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur 1946-62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

27 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur 1946-62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Dette avspeiler sannsynligvis norske myndigheters kunnskap om minoriteter generelt i Norge på 1940- og 50-tallet.

Selv om disse to rapportene er skrevet på lignende måte, er det noen forskjeller i innholdet. I rapportens avsnitt som gjelder Storslett, står det litt mer om samene og «raseblandingen» mellom samer, kvener og nordmenn: «Litt etter litt blandet de seg alle sammen, og i dag skiller man ikke mellom forskjellige raser blant dem som bor paa Storslett, enda her bor folk hvis foreldre var lapper».²⁸ Selv om utdraget beskriver «raseblandingen» på en positiv måte, der alle rasene har blandet seg med hverandre, vil rapporten i virkeligheten peke på at samene og kvenene på en vellykket måte er blitt fornorsket. Dette kommer fram senere i rapporten der de etniske minoritetene blir oppfattet som uheldige innslag for kommunens utvikling. Dette gjelder spesielt kvener.

I rapporten om Storslett blir kvenene enda tydeligere sett som en uheldig befolkningsgruppe i kommunens historie. Innholdet ligner på rapporten knyttet til Sørkjosen, men rapportene er ikke identiske:

Det faktum at stor del av befolkningen her omkring er innflyttede kvener har skapt visse spraakvanskeligheter. Helt til ca. 50 aar siden foregikk undervisningen i skolen paa finsk oppe i Reisadalen. I 1896 ble det lovbestemt at undervisningen skulle foregaa paa norsk. Dette skapte store vanskeligheter. Barna kunne mange steder ikke norsk. Til aa begynne med

maatte man undervise paa begge spraak. Dette skapte mange vanskeligheter og stor misnøye.²⁹

I denne beskrivelsen av språksituasjonen i kommunen blir vanskelighetene oppfattet fra myndighetenes synsvinkel. Situasjonen var nok vanskelig for lærere som rapporterte om språkvanskeligheter videre i systemet. For barna og deres foreldre var det finske språket i undervisningen viktig. Utdraget inneholder også et ord som er blitt brukt bevisst i politiske sammenhenger, selv om bruk av ord i dette tilfellet har basert seg på allmennkunnskap om kvener. I forbindelse med kvener har det nemlig vært viktig å framheve at de var et fremmed folkeslag i Norge, de var innflyttede.

Beskrivelsene av minoriteter i disse rapportene viser myndighetenes holdninger mot minoriteter i nord. Kunnskap om minoriteter blir ikke sett som relevante, fordi minoritetene generelt blir sett som uvesentlige. Mellom linjene i teksten kommer det fram at man har overvunnet språkproblemene i kommunen og at minoritetene er blitt blandet med den norske befolkningen på en suksessfull måte. Denne «suksessfulle» assimileringen ble før oppfattet som en nødvendig forutsetning for at kommunen kunne bli modernisert. Man drev ikke assimilering for ondskapens skyld, men man trodde at man gjorde en god gjerning for etniske grupper for å løfte dem språklig og kulturelt til det samme nivået som hovedbefolkningen. Selv om man håndterer minoritetssaker annerledes i dag, gjør vi fortsatt feil. Selv om vi har gode hensikter bak håndteringen, kan våre

28 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur 1946-62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

29 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur 1946-62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

gjerninger bli avslørt som kulturelle eller språklige feilgrep senere.

3.3 Kategorisering og hjemstavsrett i fattigstyrets arkiv

Fattigstyrets arkiv i Nordreisa før andre verdenskrig er meget lite. Arkivet inneholder en arkivboks med brevjournaler i perioden 1886-1933, en boks korrespondansedokumenter 1904-1918, en anvisningsbok og en boks korrespondansedokumenter i perioden 1934-1946. Hvis vi sammenligner mengden av dette materialet med arkivmaterialet i Kistrand, er det store forskjeller. I Kistrand kommunearkiv finnes nemlig 1,4 meter materiale med korrespondanse og saksdokumenter, samt regnskap. Dermed er det også naturlig at man kan finne mer materiale knyttet til minoriteter i Kistrand enn i Nordreisa. Likevel finnes det noen dokumenter i Nordreisa der etniske minoriteter kommer fram, selv om det her gjelder bare noen få dokumenter. I tillegg finnes det i Kistrands kommunearkiv massevis av dokumenter på kvensk og samisk.

Eksempler på etnisk kategorisering i legeerklæringer

Det finnes lite materiale knyttet til etnisitet i fattigstyrets arkiv i Nordreisa. De par dokumentene som jeg fant, beskriver egentlig ikke vedkommendes etnisitet, men forteller om foreldrenes etnisitet. De to dokumentene er legeerklæringer fra 1906.

Det første dokumentet er spesielt sammenlignet med andre offentlige dokumenter på begynnelsen av 1900-tallet. Man finner nemlig lite dokumenter som beskriver folkets sjøsamiske bakgrunn. Den vanligste måten å beskrive etnisk

bakgrunn var etnonymen som «lapp», «fjellfinn», «kvæn» og «nordmann». Dokumentet er også interessant i forhold til sjøsamene. Betegnelsen «sjøfinn» ble lite brukt i offisielle dokumenter, selv om betegnelsen har sine røtter til 1500- og 1600-tallet. Man finner skattelister både fra norsk-dansk og svensk side der betegnelsen «finner» kunne ha forleddet «sjø».³⁰ Lars Ivar Hansen og Bjørg Evjen stiller spørsmål om det er mulig at sjøsamene i folketellingsrapportene ble kategorisert under betegnelsen «blandet». Ifølge dem var den sjøsamiske befolkningen den første som tidlig ble blandet inn i den norske befolkningen sammenlignet med øvrige samiske grupper.³¹ I dokumentet fra fattigstyrets arkiv står det at vedkommendes foreldre var «sjøfinner». Personen er en voksen kvinne som etter mannens død ble innlagt på psykiatrisk sykehus. I dokumentet blir det fortalt både personens livs- og sykdomshistorie.³²

I det andre dokumentet blir også etnisiteten til personens foreldre nevnt. I dokumentet står først foreldrenes navn og etter navnet blir det kommentert: «begge kvæner», noe som tyder på at foreldrene sannsynligvis har kommet til Nordreisa enten fra Nord-Sverige eller Finland. Saken gjelder en psykisk handikappet gutt i tjueåra. Til tross for at guttens tilstand ikke har noe med arvelige psykiske sykdommer å gjøre, blir det nevnt i dokumentet at i morens slekt finnes det flere sinnssyke, selv om sykdommen ikke finnes i nærmeste slekt.³³

30 Hansen & Evjen 2008: 19.

31 Hansen & Evjen 2008: 35.

32 Lnr 384, fattigstyret 1906. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

33 Lnr 384, fattigstyret 1906. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Disse to dokumentene forteller ikke hvordan personens etniske opprinnelse ble beskrevet i Nordreisa, for man kan ikke basere analysen bare på to dokumenter. Man kan imidlertid bruke dem som eksempler på kategorisering knyttet til personens psykiske tilstand uansett om det skyldes sykdom eller den er en medfødt tilstand. Hvor mye informasjonen om personens etniske bakgrunn hadde med diagnosen å gjøre er vanskelig å si, men kategoriseringen trenger ikke å være ment negativt. Opplysningene om pasientens opprinnelse kan ha forklarende betydning for dem som behandler personen. Med bakgrunnsinformasjonen får helsepersonell vite en del om personens kulturelle, sosiale og språklige oppvekstmiljøer. Denne informasjonen kan ha påvirkning på behandling og behandlingsmetoder.

En uønsket «troidmann» i Nordreisa: Dokumenter knyttet til hjemstavnsrett

Mange av kvenene som hadde bosatt seg i Norge, var ikke norske statsborgere. Dette kunne skape problemer hvis de havnet på fattigkassen eller begikk kriminelle handlinger. Til tross for at Norge hadde opphevet passtvang i 1860, skrev Norge sammen med Russland en gjensidig avtale der de kunne utvise uønskete personer fra landet. Avtalen gjaldt ofte dem som måtte ty til hjelp hos fattigkassen. Fordi konvensjonen var knyttet til hjemstavnsrett, ga den frihet for myndighetene til å kvitte seg med personer som ble oppfattet som uønskede av forskjellige grunner.³⁴

I Nordreisa kommunearkiv fant jeg bare én konkret diskusjon om hjemsendelsen av tre ens-

lige kvinner og et ektepar. I denne saken blir flere enkeltsaker behandlet. Diskusjonen om hjemsendelsen begynner i 1905. I det første sakspapiret sender amtmannen i Tromsø en redegjørelse om hjemstavnsrett for tre personer i Nordreisa. I saksdokumentet blir de to første personene behandlet samtidig. Ifølge dokumentet har fattigstyret i Nordreisa påstått at to kvinner ikke har hjemstavn i Norge. Amtmannen konkluderer likevel at ut fra foreliggende opplysninger kan han ikke se annet enn at personene har hjemstavn i Nordreisa. De hadde begge flyttet til Nordreisa i 1880, og som dokumentet sier: «paa den tid, lige indtil 1886, vandt udlænding saavel som indlænding hjemstavnsret alene ved to aars ophold i en kommune». ³⁵ Noen enslige kvinner ble nok sendt tilbake til Finland uten reelle grunner, men i denne saken fikk disse kvinnene oppholds-tillatelse.

Den andre saken gjelder et ektepar i Nordreisa. Saken ble sendt mellom Nordreisa fattigstyre, Lyngen fattigstyre, amtmannen i Tromsø og Kirkedepartementet. Sakens behandling tok til sammen seks år, noe som viser at i dette tilfelle ble det ikke brukt «legitimerte ubegrunnede friheter» fra de norske myndighetene. I det første dokumentet blir ikke konens navn nevnt i saksbehandlingen. Saken begynner slik:

Med hensyn til K.B, saa har han antagelig ingen hjemstavn i Nordreisen, da han formentlig var over 60 aar, da han flyttede did. Men det bör være et spørsmåal, om han ikke forinden havde vundet hjemstavn i Lyngen. Angaaende hans

³⁴ Niemi 2003: 143-144.

³⁵ Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Kvenskspråklig dokument 1870. Samuel Pedersen den 3:de fungerte som en slags formidler i Børselv som sendte regninger og pengekrav videre til fattigkommisjonsens ordfører. Lnr. 28, fattigstyret 1870. Kistrand kommunearkiv, Statsarkivet i Tromsø.

ophold i dette herred bør der vistnok søges indhentet nærmere oplysninger.³⁶

Dokumentet viser at innflytteren måtte være under 60 år for å få hjemstavsrett i kommunen. Dette gjaldt både utlendinger og de som var statsborgere. I de fleste tilfeller var de nordnorske kommunene fattige, og de hadde ikke råd til å ta vare på alle som ville få hjelp. På denne måten begrenset kommunene antallet hjelpetrengende ved å sende dem som var over 60 år tilbake til kommunen der de hadde sin siste hjemstavsrett.

Saken ser ut til å være vanskelig både for Nordreisa og Lyngen kommune. I dokumentene kommer det fram at mannen er født i 1825 i Pajala i Sverige. Han var altså svensk statsborger. Han kom til Norge allerede før 1870 da han bosatte seg med sin kone i Kåfjord i Lyngen kommune. I Lyngen fantes det likevel ikke dokumenter om hans opphold i kommunen, noe som gjorde at hans opphold i Lyngen var uklart. I fattigstyret i Nordreisa antok man at han kom til Nordreisa i 1886, noe som betyr at han var for gammel til å få hjemstavn i Nordreisa. Saken utvikler seg til en krangel mellom fattigstyret i Nordreisa og fattigstyret i Lyngen. Det blir sendt flere brev fram og tilbake, men saken ser ut til å være uklar. Myndighetene tok også kontakt med Skjervøy, men det finnes ikke dokumenter som kunne klargjøre saken. Dermed antok fattigstyrene i disse kommunene at mannen ikke har hjemstavn i Norge i hele tatt, og de ville sende den over 80 år gamle mannen med sin kone tilbake til Sverige. Til slutt kommer det fram flere detaljer, og det blir inn-

36 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

rømmet at mannen har hjemstavsrett i hvert fall i Lyngen.³⁷

Alle problemene var likevel ikke løst etter at det ble klart at mannen med sin kone hadde hjemstavsrett i Lyngen. Neste spørsmål gjelder om tiden da han flyttet til Nordreisa. I 1909 sendte fattigstyret i Nordreisa en lang redegjørelse til Det kongelige kirkedepartement. For å klargjøre saken setter fattigstyret i Nordreisa et rettslig avhør i gang i kommunen. Styret intervjuer den daværende fattigkassens ordfører/herredskasserer og kirketjener i Nordreisa. I deres forklaring kommer en interessant detalj fram i saken, noe som kan ha vært en av grunnene til at myndighetene i Nordreisa og Lyngen ville sende ham tilbake til Sverige. De mener at mannen kom første gang til Nordreisa i 1885. De forteller følgende:

(--) at angjældende gjorde lur omring på forskjellige steder i egenskap av «trollmand». Ryktet om dette vidundermenneske naadde ogsaa til Bakkeby i Nordreisa, hvorfra det traks efter blev sendt bud efter ham, og hvor han indfant sig i 1885. Efter at ha faat forstaaelse av, at Bakkebyfolket værdsatte hans «visit», reiste han samme aar igjen tilbage til Lyngen.³⁸

I denne vitneuttalelsen kommer det klart fram at både den tidligere ordføreren i fattigkassen og kirketjeneren samt det nåværende fattigstyret forholdt seg negativt til vedkommende. Negative holdninger kommer spesielt fram i ordvalg som

37 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

38 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

«troldmand» og «vidundermenneske», noe som kan oppfattes som negative betegnelser på helbredere og blodstoppere. Samtidig framheves ordet «visit» som peker på at de som ga denne vitneuttalelsen, ikke trodde på vedkommendes evner til helbredelse. De omtaler også befolkningen i Bakkeby på en nedlatende måte, fordi de lot seg lure av denne «trollmannen». Mannen var åpenbart uønsket både i Lyngen og Nordreisa av myndighetene. Bakkeby er fra gammelt en sjøsamisk bygd som etter hvert fikk også kvenske og norske bosettere. Det kvenske språket ble vedlikeholdt langt inn på 1900-tallet blant innbyggerne i bygda.³⁹

Punktet der det kommer fram at vedkommende var «troldmand» kan gi uttrykk for en spesiell kulturforskjell mellom folket i nord og statlige embetsmenn. Dette punktet kan også knyttes til læstadianismen som hadde en sterk oppslutning blant befolkningen på Nordkalotten, spesielt blant samer og kvener. I Norge har Nordreisa og Lyngen vært et av de sentrale områdene innen læstadianismen. Ut fra kulturelle og religiøse grunner, antar jeg at vedkommende var læstadianer og dermed ble populær blant befolkningen. Helbredelsen har nemlig en spesiell rolle innen læstadianismen der den blir oppfattet som Guds gave, som man måtte bruke på en riktig måte og med omhu. På denne måten viser læstadianismen seg å ha adoptert trekk fra den gamle folketradisjonen der et menneske som har spesielle kunnskaper, svarer for sine handlinger overfor den makten han har fått sine evner fra. Innen læstadianismen ble hekseri derimot ikke akseptert,

³⁹ Hansen 1957: 497-498.

fordi det moralske ansvaret finnes hos autoritetene og de som har spesiell kunnskap.⁴⁰ De statlige kirkene i Norden delte ikke synet på helbredelser med læstadianerne. Statskirkene oppfattet helbredingsvirksomheten som forkastelig. I den statskirkelige tradisjonen har det vært vanlig å hevde at de som driver en eller annen form for magisk virksomhet som lå utenfor kirkens kontroll, har forskrevet seg til djevelen, selv om deres hensikter hadde vært å hjelpe mennesker ved sykdom.⁴¹ Som utdraget viser, oppfatter ordfører i fattigstyret og kirketjener vedkommendes virksomhet som lureri, mens befolkningen derimot oppfattet hans virksomhet som en positiv gjerning. Med andre ord er han ønsket blant lokalbefolkningen.

Fattigstyret i Nordreisa bruker den tidligere ordførerens og kirketjenerens vitneuttalelse som bevis på at vedkommende ikke har hjemstavnsrett i Nordreisa. De konkluderer med at saken er avgjort, og at Lyngen fattigstyre må betale til Nordreisa alle utgiftene kommunen har hatt på vedkommende.⁴² Saken er likevel ikke helt avsluttet. Selv om fattigstyret i Nordreisa har gjort en grundig redegjørelse om saken og har vitneuttalelser fra såkalt respekterte borgere, fortsetter saken ennå et par år til. Sannsynligvis har fattigstyret i Lyngen protestert eller vitneuttalelser i redegjørelsen har ikke stemt med den øvrige befolkningens iakttagelser. I saken kommer det nemlig senere fram nye vitneuttalelser som påstår at vedkommende kom til Nordreisa allerede i 1884. Samtidig ble det sendt dokumenter fra Sve-

⁴⁰ Mathisen 1995: 19.

⁴¹ Mathisen 1995: 22.

⁴² Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

K. 27/10 1896

Til Kistrands Fattigvesnet

Regul den ladela's birra
 Mi lai dake kjaisor ~~litt~~
 Linderas rangen, ja som ringer
 hi, rangas elgas ja bjai kassa
 alla, ja la onon Sits Nilson
 Vesnet den birra rangas, 22. 12/95
 Gida den birra rangas, 2. 11/96
 den regul vidas
 alle 5. krona jorden, 12. 8/96
 ja satu balle kjaisor leyvoni
 datum mon. 5. kron,
 ja dast la Offi buok bilman
 Oivas ja satu Oivas. 10. kron
 ja dast mon sidam Oavet
 farga, ja buok uemmas det ja
 fargammas Nias diwa den birra
 Sjor den. 6. 1/96

Sits Nilson Sjor
 Per Mathisen

Til Kistrands Fattigvesnet

Regning aam at jeg
 kjorte de samme kron den 21. de
 desember fra Sjor til Mørningjor
 til juben juben aam at Sjor
 han til Kistrand, men juben
 vil ikke de han stori med
 jeg moti kjore kron til Sjor
 til Linderath med 2 vidne
 og jeg spurte af ham om af ham
 vil ta kron eller ~~hans~~ ^{penge} sin
 ind i huset minst som lange
 at Fattigvesnet svarer per til
 men Linderath jagar ^{han} ud i den
~~ind i den~~ ~~ind i den~~ 22. desember
 og jeg vil. 6. selv kron fordelt
 her bles af 6. kron for at jeg
 kjorte ham,

Per Mathisen

Samisk- og norskspråklig dokument fra 1896. Per Mathisen har skrevet regninger både på samisk og norsk, men regningene gjelder ikke de samme sakene. Dokumenter viser at også i samiskspråklige bygder var det en person som sendte regninger og pengekrav videre til fattigkommisjonen. Lnr. 31, fattigstyret 1896. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

rige i 1910 og 1911. I det første dokumentet fra Pajala blir det fortalt hvilket år vedkommende er født uten at de vet den nøyaktige datoen og når han har flyttet fra soknet. Det andre dokumentet inneholder mer overraskende informasjon. Dokumentet er fra Karungi; et sted der vedkommende påstår å ha blitt født. I Karungi finnes det nemlig ingen informasjon om vedkommende. I et brev fra fattigstyret til fattigtilsynsmannen kommer det fram at fattigstyret i Nordreisa har fått tak i fødselsattesten til vedkommende. I dette samme brevet blir det spurt om vedkommende kom til Nordreisa første gang i 1884. Fattigstyret spør også om han hadde med seg en ku og sauer og om han i mellomtiden var i Lyngen før han hentet kona et år etterpå. I brevet stiller ordføreren i fattigkassen spørsmål om tidspunktet da man kan regne vedkommende som innflyttere.⁴³

Det siste dokumentet ser ut til å være svaret på fattigstyrets brev. Fattigtilsynsmannen, som selv er bosatt i Bakkeby, forklarer at vedkommende brakte en ku og noen sauer til kommunen høsten 1883. Han hadde tenkt å flytte til kommunen da, men flyttingen ble ikke aktuell før våren 1884. Han måtte tilbake til Lyngen for å hente sin kone. Tilsynsmannen konkluderer at alle er enige i at vedkommende kom til Bakkeby i 1884, men ingen kan påstå at mannen har flyttet inn i kommunen når han bare har bortføret noen «kreaturer» der.⁴⁴ Det spesielle i dette dokumentet er at det ikke konkluderer om vedkommende fikk hjemstavsrett i Nordreisa. Likevel er det et punkt i brevet

som tyder på det. I øverste kanten i brevet er det gjort et regnestykke som ligger opp ned i dokumentet. Regnestykket ser ut nesten som skribleri. I regnestykket står det øverst 84, under det 25 og nederst under streken står det 59 1/4. Jeg tolker at 84 betyr året han kom til Nordreisa, 25 er året han ble født og det siste tallet viser at han var 59 år og tre måneder gammel da han flyttet til Nordreisa. Etter dette regnestykket ser det ut til at mannen var heldig og at til slutt fikk han hjemstavsrett i Nordreisa med knapp margin.

Denne saken er spesiell av mange grunner. For det første viser den at flere kvener som hadde vært lenge i Norge, ikke kunne være sikker på sin hjemstavsrett til landet. For det andre viser saken kulturelle forskjeller mellom minoriteter og norske tjenestemenn. For det tredje viser den forskjellige synsvinkler i saken: statlige myndigheter, lokale embetsmenn og lokalbefolkning som i dette tilfellet ser ut til å være sjøsamere og kvener. Overraskende var det likevel at disse lokale embetsmennene ikke vant fram med sine vitneuttalelser selv om de mistenkeliggjorde vedkommende. Hvis mannen virkelig hadde vært et problem i kommunen, hadde også lokalbefolkningen støttet bortvisningen. I stedet gir vitneuttalelsen uttrykk for at mannen ble oppfattet som en slags helt blant vanlige folk. Det tredje perspektivet gjelder statens syn i saken. Det ser ut til at denne saken ble behandlet på en rettfærdig måte av norske myndigheter.

43 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearchiv. Nordreisa kommune.

44 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearchiv. Nordreisa kommune.

KISTRAND SOKNEPRESTEMBETES ARKIV – KIRKEN, SAMER OG KVENER

Soknepresten deltok i kommuneadministrasjonen på forskjellige områder til tross for at han var statlig ansatt. Han var en del av lokalsamfunnet som representant i kommunestyre, fattigkommisjon, skolestyre osv. Presten var blant annet en selvskreven leder i skolestyret. Helt til 1889 førte presten skolestyrets saker inn i presteembetets kopibøker og journaler. Etter den nye skoleloven i 1889 skulle skolestyret velge sin leder fra et av sine medlemmer.¹ Prester ble fortsatt valgt inn i skolestyre og andre verv, selv om det ikke lenger var lovbestemt.

Dokumentene i sokneprestembetets arkiv vil sannsynligvis avspeile rådende ideologi både innenfor statskirken og samfunnet generelt, og vil dermed ikke være pålitelige beviser på fortid. Hvordan sokneprestembetets arkiv framstiller minoriteter i dokumentene på den tiden de ble skapt, vil jeg finne ut i denne delen av undersøkelsen. Likevel kan jeg ikke avsløre «den virkelige sannheten» fordi mine fortellinger også er kon-

struksjoner av historiske hendelser, samtidig som jeg bevisst har valgt å analysere dokumentene fra minoritetenes perspektiv.

I 1813 ble Kautokeino med annekset Karasjok lagt under Kistrand prestegjeld. Kautokeino var ikke mange tiår under Kistrand, det ble nemlig skilt fra Kistrand som eget soknekall i kgl.res. 3. januar 1851. Den 1. mai 1873 ble også Karasjok skilt fra Kistrand. Ved kronprinsregentens res. 15. januar 1965 ble det bestemt at navnet Kistrand sokn ble forandret til Porsanger sokneprestembete i takt med navnet på prestegjeldet og kommunenavnet.²

Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv inneholder hovedsakelig kopibøker 1819-1934, brevjournaler 1843-1950, korrespondanse og saksdokumenter 1809-1850 og 1933-1966, kallsbøker 1851-1941, rettighetsmanntall 1828-1868, fødselsregistre 1916-1989, lysningsprotokoller 1916-1978 og andre protokoller og saksdokumenter knyttet til menighet og menighetsråd.

¹ Masdalen 1987: 120.

² Bjerkås 2003: 3.

Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv blir oppbevart ved Statsarkivet i Tromsø.³

4.1 Kirkens holdninger mot nordlige minoriteter: Kopibøker 1819-1934

I kopibøker kommer befolkningens etnisitet fram i regnskapsføring der soknepresten har notert antallet kvenske og samiske bøker som bibler, nytestamenter og bibelforklaringer, samt undervisningsmateriale som ABC-bøker. Selv om presten har prøvd å skrive referatet objektivt, avspeiler teksten både kirkens holdninger mot nordlige minoriteter og læstadianisme.

Kopibok 1865-1878

De eldste kopibøkene inneholder mye informasjon fra skolestyret. Flere av sakene relatert til minoriteter gjelder undervisningen på samisk og kvensk. I «Kopibok 1865-1878» finnes det en interessant detalj i 1865. I brevet skriver Kistrands daværende sokneprest Rode til soknepresten i Vadsø og spør om presten i Vadsø kan hjelpe ham med å skaffe bøker for den kvenske befolkningen i Kistrand. Han spør også om det er mulig å skrive kvenske bøker. Ifølge Rode har den kvenske befolkningen «adskillig leselyst» og trenger lesestoff. Han spør spesielt om soknepresten i Vadsø kan hjelpe ham å skaffe religiøst lesestoff på kvensk.⁴ Ut fra Rodes brev, kan man konkludere med at han oppfattet den kvenske befolkningens leselyst som positiv til tross for at de leste på eget språk. På denne måten så han ut til å ta seriøst kirkens oppgave med å opplyse folk. På 1860-tal-

let bestilte Rode flere lesebøker både på samisk og kvensk.

I 1865 kommer det fram en sak som tyder på at Rode likevel ikke i alle saker er like positivt innstilt til den kvenske befolkningen og deres språk som han viste seg å være da saken gjaldt kvenenes leselyst. Han oppfatter spesielt kvenenes blanding med samene som uheldig. Han skriver et brev til biskopen og prosten der han detaljert beskriver den kvenske befolkningen i Kistrand. Ifølge ham bor kvenene hovedsakelig i Lakselv og Børselv, men enkeltpersoner og familier har bosatt seg også i samiske områder. Han hevder bare 6 av disse kvenene forstår bare kvensk, mens de fleste forstår samisk. Han fortsetter:

Det er ogsaa meget tvilsomt, om der udenfor ovennevnte 6 Personer og nogle faa andre her-til personlig Indflyttede (De Fleste ere fødte her af indflyttede Foreldre eller Besteforeldre) findes fuldkommen ublandede Kvæner; der er ialfall ikke mange nok Familier, hvor man ikke med Bestemthet kan påvise Blanding med Lapper», ligesom det bliver mere og mere almindeligt, at Kvænungkaren søger sig Hustruer blant Karasjoks Fjeldfinnepiger. At Kvænerne her haver tilegnet sig Lappiske Klædesdragter og levemaade ligetil den lappiske skiddenferdighed, bør ogsaa bemerkes.⁵

Rode nevner også at det i hans sokn er ca. 900 innbyggere. En tredjedel av dem er kvener, det vil si 300.

I tillegg kommer det fram en spesiell detalj i

³ Bjerås 2003: 3-4.

⁴ Lnr 15, 1865. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

⁵ Lnr. 15, 5.12. 1865. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

sokneprestens brev som viser at man ikke uten videre kan stole på dokumenter og informasjonen de inneholder. Rode skriver nemlig at i Kistrand har det aldri blitt holdt gudstjenester på kvensk før han begynte å bruke det kvenske språket i en del av gudstjenesten. Senere finner han ut at hans påstand ikke var korrekt. Året etterpå i 1866 skriver han et lite notat i det samme referatet av brevet der det står at tidligere er det blitt holdt en gudstjeneste på kvensk i Lakselv.⁶ Han fortsetter i hovedteksten at han ikke vil øke bruken av det kvenske språket i gudstjenestene, fordi han oppfatter det som skadelig for det norske språket, samtidig som han ikke vil vise støtte til det kvenske språket. Dermed foreslår han at man ikke bør gjøre forandring i daværende praksis.

Som leder i skolestyret var soknepresten på en måte ansvarlig for hvordan språkpolitikken utviklet seg i språkdistriktene. Flere dokumenter tyder på at soknepresten måtte rapportere om hvordan det norske språket gikk framover blant kvenene og samene. I 1869 skriver sokneprest Rode til stiftsdireksjonen at ifølge den nye skoleloven bør de samiske barna ha 2 1/2 års undervisning på norsk på skolen, mens de kvenske barna skulle ha 4-5 år. Ifølge presten er dette alt for kort tid til å lære barna å snakke og skrive norsk.⁷ Hans uttalelse tyder på at fornorskingen ikke gikk fort nok framover i Kistrand kommune på 1860-tallet.

I 1969 sender sokneprest Rode et svar til prosten som har etterlyst en redegjørelse for hvilket behov man har for å tolke på kvensk i Kistrand.

Presten skriver at i hans tid har tolkning på kvensk blitt anvendt noen ganger til bibellesning og et par ganger til skrifttale i Lakselv kapell på den tiden da kirkesangeren var kvenskspråklig. I de siste 4-5 årene har man ikke anvendt tolkning på kvensk, fordi den kvenske stiftskapellans virksomhet har falt bort. Han skriver videre at han synes at tolkning på kvensk ikke har vært nødvendig heller, fordi de fleste kvenene forstår lappisk. Det er først og fremst de skolepliktige barna som ikke behersker det lappiske språket. Han skriver videre at folket seg imellom snakker kvensk og alle deres opplysningsbøker er på kvensk. Han anbefaler at man bruker den kvenske tolken til bibellesning og preken hvis det ikke er samer til stede.⁸

I det samme brevet skriver soknepresten til prosten om at det finnes behov for egen kvensk stiftskapellan. Han skriver at både i Lakselv og Børselv har kvenene mottatt sokneprestens virksomhet med glede i de siste par årene. Dette er ifølge ham grunnen til at det hadde vært ønskelig og nyttig om en kvensk stiftskapellan hadde vært på disse stedene noen uker i året.⁹

I dette brevet til prosten har Rode lagt ved statistikk over kvener og deres språkkunnskaper i kvensk, norsk og samisk. Denne tabellen er transkribert fra håndskreven tekst, og ortografien er forandret til moderne språk.

6 Lnr. 15, 5.12. 1865. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

7 Lnr. 15, 25.6. 1869. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

8 Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865-1875. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

9 Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

I distrikter i prestegjeldet, hvor kvener bor mer samlet	Samlet innbygger- antall	Hvor mange kvener forstår		Hvor mange av de kvener som ikke forstår norsk, forstår		Hvor mange av de kvener som kun forstår kvensk er innflyttere i de tre siste år	
		Norsk	Ikke Norsk	Lappisk	Bare kvensk	Som ukonfirmerte	Som konfirmerte
a. Lakselv	210	3	179	100	79	Ingen	Ingen
b. Børselv	126	„	124	70	54	„	„
II Det øvrige av prestegjeldsdistriktet	712	„	50	30	20	6	12

Figur 2. Sokneprest Rodes statistikk over kvener i Kistrand og deres språkkunnskaper i 1869.

Denne tabellen er interessant fordi den viser ganske nøyaktig hvor mange kvener som forstår samisk og norsk. Den viser også at både i Lakselv og Børselv har det vært nesten rene kvenske bosettingsområder. Mest interessant er det likevel at tabellen informerer om hvor mange nye kvener fra andre steder det har kommet til kommunen i de årene innflyttingen fra Finland og Nord-Sverige var størst. Det som er mest oppsiktsvekkende er at de bygdene i Kistrand som var mest kvenske, ikke fikk noen nye kvener på slutten av 1860-tallet. De få kvenene som kom til kommunen, enten fra andre steder i Norge eller fra andre land, bosatte seg i andre bygder i Kistrand kommune.¹⁰ En av de viktigste grunnene til at Børselv og Lakselv ikke fikk flere innflyttede når innvandringen var høyest, var at det i Kistrand ikke var industri

som kunne lokke folk, samtidig som jordbruksområdene i kommunen allerede var bosatt.¹¹ Kommunen hadde rett og slett ikke mulighet til å ta mot nye innbyggere.

Kopibok 1878-1885

Kopibok 1878-1885 er preget av læstadianismens ankomst til Kistrand kommune. Presten tok læstadianismen imot med bekymring. Læstadianismen kom forholdsvis sent til Kistrand i forhold til andre steder i Nord-Norge. Det var først på 1870-tallet at omstreifende læstadianske predikanter fra Finland begynte sin virksomhet i Kistrand. Først fikk bevegelsen fotfeste blant kvenene i Lakselv, men spredte seg etter hvert også blant samene. Senere på 1800-tallet fikk Kistrand fortsatt besøk av predikanter både fra Finland og

10 Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865-1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

11 Se Saressalo 2002: 22.

Norge selv om kommunen oppfostret sine egne læstadianske ledere.¹²

I forbindelse med Kistrand kommunearkiv kom det fram at i Kistrand ble samene oppfattet som mer opprørske enn kvenene av myndighetene. Et tilfelle som tyder på dette finner man i «Kopibok 1878-1885». I 1879 skriver sokneprest Deinboll til prosten i Hammerfest om hvordan han vil forvente at forandringer i skriftemålet blir mottatt i hans sokn. Regjeringen har nemlig foreslått å oppheve den direkte forbindelsen mellom *absolusjon* (syndsforlatelse etter avlagt skriftemål) og nåde. Soknepresten antar at den samiske befolkningen ville stå mot en slik forandring i skriftemålet. Han tror at skriftemål uten håndspåleggelse blant samene vil oppfattes som om man ikke har syndsforlatelse i det hele tatt. Presten fryktet at dette ville vekke uro blant den samiske delen av befolkningen. Han ser ikke ut til å være bekymret for den kvenske befolkningens reaksjoner. Han skriver at kvenene allerede i sitt gamle land har blitt vant til annerledes skriftemål. De kvenene, derimot, som er født i Kistrand, oppfatter han som mer urovekkende. Han tror likevel at de ikke kommer til å stå mot forandringer i skriftemålet.¹³

En mulig grunn til Deinbolls bekymring om at den samiske befolkningen vil stå mot forandringer i skriftemålet, kan ligge delvis i læstadianismen, selv om læstadianerne i Kistrand på 1870-tallet hovedsakelig var kvener. Læstadianismen har nemlig tatt i bruk «nøklene til himmelveike» som er en sentral del i læstadiansk teologi. Ifølge denne læren har de kristne fått himmel-

rikets nøkler fra Frelserens hånd for å gi nåde til tvilende sjeler. På denne måten framheves de troendes menighet.¹⁴ Etter min mening er det klart at hvis prestene ikke lenger utførte skriftemålet ved håndspåleggelse, noe som er sentralt i læstadianismen, ville forandringen i skriftemålet vekke uro blant de troende.

Samtidig var de statlige kirkene i Norden bekymret over læstadianismen fordi læstadianerne med sin sjelesorg, møtevirksomhet og lære kunne løsrive seg fra den offentlige kirken. Den norske kirken hadde heller ikke glemt tragedien i Kautokeino på 1850-tallet. Tar man disse punktene i betraktning, var det ikke merkelig at soknepresten i Kistrand var bekymret over den samiske befolkningens mulige reaksjoner. Selv om Deinboll ikke direkte nevner læstadianisme i sitt brev, relaterte han antagelig samene til denne retningen.

Høsten 1882 skriver sokneprest Ihle et langt og bekymringsfullt brev til prosten om læstadianismen i Kistrand. Han nevner ikke en eneste gang ordet «læstadianisme», men i stedet velger han å kalle bevegelsen for «svermere». Ifølge prestens måtte han kaste to kvinner ut fra kirken fordi de forårsaket forstyrrelser under gudstjenesten. Etterpå ble de nektet adgang til nattverd på grunn av at de ikke kunne gi løfte om å holde seg i ro i kirken. Under en annen gudstjeneste blir en av disse kvinnene for annen gang nektet adgang til nattverd. Soknepresten skriver at denne spesielle dagen var han redd for uroligheter på grunn av at det var flere «svermere» i kirken sammen med sine ledere. I tillegg beskriver soknepresten

¹² Hansen 1986: 261-262.

¹³ Lnr. 16, 7.1. 1879. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

¹⁴ Havdal 1977: 39-40.

et læstadiansk møte i Olderfjord der en kvensk predikant «forbandede under sin Tale alle kirkelige Handler og alle kirkelige Tjenere fra først til sist». Ifølge presten er Olderfjord hovedstedet for «svermeri». Han nevner også at han har snakket med to læstadianske ledere fra Hammerfest, som mener at kirkene kommer til å stå tomme, hvis folket blir tvunget til å love å holde seg i ro i kirken. Likevel finner soknepresten det beroligende at «svermeriet» ikke har spredt seg videre i soknet.¹⁵

Etter hvert fant prestene i Kistrand ut at læstadianismen ikke var en så «farlig» bevegelse som de hadde fryktet. Til og med sokneprest Ihle ble beroliget. I «Kallsbok» beskriver Ihle sine første år i Kistrand og møtet med læstadianismen som vanskelig, slik det kommer fram i kopibøkene. Han sier likevel at etter hvert tok bevegelsen «en sund Retning» og menighetsforholdene har i flere år vært ganske gode.¹⁶ Også andre prester begynte å se på læstadianismen som mindre urovekkende.

Kopibok 1885-1893

I tidsperioden 1885-1893 er kvenene i liten grad framme i Kistrand sokneprestembetes kopibok. De få gangene kvenene blir nevnt, gjelder sakene fornorskingspolitikk på skolene. Sokneprestene rapporterte nesten årlig til prosten eller stiftsdireksjonen hvordan fornorskingen utviklet seg i Kistrand. Ifølge rapportene går fornorskingen sakte framover, men situasjonen blir ikke sett som håpløs. Den store hindringen er at barna ikke

snakker norsk hjemme.¹⁷ Knut Martin Ihle var prest i Kistrand i denne perioden.

I 1893 skriver Ihle til politimesteren og spør ham om å holde oppsyn med samene under en større sammenkomst i Kistrand. Ifølge presten samler samene seg rundt kirkeområdet to ganger i året: ved sankt hans og mikkelsesmesstid på høsten. Da blir det arrangert store brylluper, ofte 4–5 brylluper om gangen. Disse store sammenkomstene ligner markeder. Presten er bekymret fordi brennevinet ser ut til å flyte fritt i disse «såkalte stormessene». Dette forårsaker en «trafikk» av folk til disse sammenkomstene. Ifølge presten er resultatet en «flerhed af Drukne, der gjør støy og spetakkel» i kirkeområdet som burde være fredet sted. Presten fortsetter at samene har en lengre periode avholdt slike brylluper i Kistrand. Til slutt skriver soknepresten at om politiet ikke vil gripe inn, vil han kontakte Kirkedepartementet.¹⁸

I denne perioden 1885-1893 er det overraskende at de nordlige minoritetene i så liten grad kommer fram i presteembetets kopibøker. For det første ble linjene av fornorskingspolitikken i denne perioden klargjort på flere av samfunnets områder. For det andre avspeiler kopibøkene kirkens aktiviteter i hver kommune. Dermed var det overraskende at kopibøkene ikke inneholder informasjon om fornorskingspolitikken. På den andre siden antar jeg at sokneprest Ihle, som var prest i Kistrand i denne perioden, egentlig langt på vei var tolererende overfor minoriteter. Selv

15 Lnr. 16, 3.13. 1882. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

16 Lnr. 24. Kallsbok, 94-95. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

17 Se lnr. 17, 14.9 1886; 3.8. 1887; 18.8. 1888; 10.9. 1889. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

18 Lnr. 16, 17.8. 1893. Kopibok 1878-1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

om han i noen dokumenter gir uttrykk for å støtte fornorskingsarbeidet, er han egentlig en tolerant prest i forhold til samer og kvener.

Kopibok 1894-1908

Jens Otterbech ble sokneprest i Kistrand i 1894. Han er blitt kjent for sitt arbeid for minoriteter og minoritetsspråk i nord. I utgangspunktet ventet jeg at jeg kom til å finne noen spor av hans ideologi i kopibøkene. Likevel er befolkningens etnisitet ikke nevnt på noen måte i betegnelser han har etterlatt seg i kopibøkene. Man finner ordet «kvensk» og «lappisk» i bestillingsregnskap, noe som finnes i alle kopibøkene.¹⁹ Man finner også tegn på etnisitet i årsrapporter der han skriver om hvilket språk konfirmasjonsundervisningen har vært gjennomgått på i Kistrand.²⁰ Forskjellen i kopibøkene i Otterbechs tid sammenlignet med andre sokneprester før ham er at han ikke rapporterer videre hvordan fornorskingen utvikler seg blant samene og kvenene. Om dette var bevisst handling eller en tilfeldighet, forteller dokumentene ingenting.

Sokneprest Otterbech beskriver situasjonen i de større kirkehelgene, sankt hans og mikkelsmess, til herredsstyret i Kistrand. Han beskriver situasjonen annerledes enn sokneprest Ihle gjorde noen år tidligere. Feiringen er nok blitt roligere i Otterbechs tid, men likevel kan man finne interessante punkter i hans beskrivelse i sammenligning med Ihles rapport. Otterbech nevner nemlig ikke et ord om etnisitet i sin rapportering. Han

19 Se lnr. 17, 28.6. 1898. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv Statsarkivet i Tromsø.

20 Se lnr. 17, 5.1. 1899. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

snakker generelt om fulle menn som forstyrrer lokalbefolkningen og de som skulle til alters, deriblant konfirmanter, mens Ihle setter skylda på den samiske befolkningen. Otterbech er også bekymret over utviklingen og ber om strengere vaktforhold under større kirkelige helger.²¹

Etnisitet kommer i mindre grad fram i kopibøkene etter århundreskiftet. Spesielt får det kvenske språket mindre plass i dokumenter i takt med fornorskingen. I 1902 blir det kvenske språket nevnt siste gang i forbindelse med konfirmasjonsundervisning.²² I 1900 foreslo Otterbech at de kvenske barna skulle møte opp i Lakselv kapell til konfirmasjonsundervisning hvert tredje år²³, men sokneprestens arkiv gir ingen antydning om at Otterbechs forslag ble gjennomført etter at han sluttet i kommunen året etter. Konfirmanter fikk fortsatt undervisning på samisk i Kistrand etter 1902. Dette betyr likevel ikke at kvensk som undervisningsspråk i konfirmasjonsskoler faller helt bort i Kistrand, fordi i forbindelse med skolestyrets arkiv kommer det fram at befolkningen i Børselv krever konfirmasjonsundervisning på kvensk. Kopibøkene inneholder også kvenske og samiske bøker i bestillingslistene og inventarlistene.

I «Kopibok 1894-1908» finnes det en interessant opplysning i 1907. Kistrand missionsforening sendte årsberetning til Tromsø missionsforening der de skriver om foreningens arbeid i kommu-

21 Lnr. 17, 28.6. 1899. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

22 Lnr. 17, 2.1. 1902. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

23 Lnr. 5, formannskapet 1900. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

nen. Soknepresten skriver at «Er der fremdeles trang til missionsvirksomhet: Ja: Bra blant de norsktal. elementer. Blant finnene omtrent = 0: Hindring: Fordomer: træghed.»²⁴ Samene støtter altså ikke misjon. Foreningen antar at grunnen til dette var fordommer og treghet blant den samiske befolkningen. Likevel kan en annen grunn til dette være læstadianisme. Læstadianismen driver nemlig ikke misjonsarbeid. Selv om dokumentet ikke nevner læstadianismen, kan læstadiansk ideologi ha vært utbredt også blant andre innbyggere enn bare blant de troende. Kvenene blir heller ikke nevnt i årsrapporten.

Kopibok 1908-1920

Etter at Børselv kapell ble reist i 1908, gjelder sakene knyttet til etniske minoriteter eller språket deres hovedsakelig tolkning i Børselv. I kopiboken markerer to prester seg i forbindelse med den samiske og kvenske befolkningen: Peter Kornelius Astrup og Johan Beronka.

I 1912 blir Peter Kornelius Astrup ansatt som sokneprest i Kistrand. Han hadde tidligere vært prest i Karasjok og behersket det samiske språket. Det ser ut til at i hans tid ble det kvenske språket i mindre grad brukt i gudstjenestene i Kistrand. I hans siste år i Kistrand finner man en interessant beskrivelse av Kistrand kommune og befolkningen der i en redegjørelse til ligningssekretæren i forbindelse med erklæring om inntekter fra prestegården. Han beskriver punkt nummer 6. på følgende vis:

Kommunen er forgjeldet og fattigbudgettet

24 Lnr. 17, 23.01. 1907. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

stort. Største delen av befolkningen sitter i smaa kaar. Mange bor i jordgammer uten gult, og ofte er husene ikke bedre skikket til beboelse. Dette gjælder især den lappiske del av befolkningen. Den kvenske befolkning som gjerne ogsaa taler lappisk, klarer sig bedre. De voksne mænd forstaar norsk.²⁵

Beskrivelser av befolkningen på denne måten vekker visse assosiasjoner om folk som er fattige, usiviliserte og stakkarslige. Likevel må man ta i betraktning konteksten beskrivelsen er knyttet til. Den viser ikke hva soknepresten egentlig tenker om kommunen og befolkningen, men den er ment å påvirke skattemyndighetenes holdninger. Sokneprestens formål er nemlig å få skattelettelser til prestegården. I dette tilfelle vil han beskrive forholdene mest mulig negativt. Også andre forhold i kommunen blir beskrevet som problematiske.

Den andre presten, Johan Beronka (orig. Perunka) var født i en kvenskættet familie i Vadsø, og behersket både samisk og kvensk.²⁶ I 1919 skriver han til Det statistiske Centralbureau om hvordan befolkningens opprinnelse bør beskrives i statistiske undersøkelser. På denne måten viser han at presten var en av dem i kommunen som definerte befolkningens opprinnelse. I brevet spør han først om folk i Lakselv og Porsanger bør kalles for «lapper eller kvæner». Han selv har kalt dem for Kvæn-lapper. Hans andre spørsmål gjelder flere av handels- og bestillings-

25 Lnr. 17, 23.9. 1914. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

26 Lnr. 24. Kallsbok: 102-103. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

mennene i Lakselv og Børselv som opprinnelig er av lappisk eller kvensk herkomst, men er blitt fornorsket. Han vil vite om de og deres barn regnes som lapper, kvener eller norske.²⁷ I datidens samfunn ble etnisk opprinnelse gitt folket utenfra, noe som Beronka oppfatter som problematisk. Etnisitet, rase eller nasjonalitet ble ofte knyttet til språket befolkningen snakket. Beronka ser ut til å se problemer mellom opprinnelsesproblematikk og språkskifte. I dag blir denne type undersøkelser basert på befolkningens selvidentifikasjon. I tillegg er begrepet etnisitet en ny term som oppfattes som en kombinasjon av forskjellige menneskelige forhold og faktorer, i stedet for at den bare er knyttet til menneskegrupper og språk.

I tidlige kopibøker kommer det fram at det ble bestilt lite bøker på kvensk etter århundreskiftet. I 1919 bestilte Johan Beronka 20 bibelhistorier med kvensk-norsk tekst til kvensktalende konfirmanter fra Finnefondets kasserer.²⁸ Dette viser at det ble brukt kvensk i konfirmasjonsundervisningen på den tiden. Ifølge historikerne Eriksen & Niemi godtok Beronka så vidt fornorskingen, men han var mot at det skjedde med tvang.²⁹ Likevel var Beronka i Kistrand i en så kort periode at han ikke rakk å utmerke seg i kommunen.

Beronka var også interessert i forskning på minoriteter, noe som kommer fram i hans brev til Komiteén for Tromsø akademi. Han sender brev fordi han selv er hindret fra å møte opp i Tromsø. I brevet skriver han at Nord-Norge er

best egnet for samisk forskning på grunn av at 2/3 deler av samene bor der. Han oppfatter både samisk og kvensk språkforskning som vitenskapelig betydningsfulle fordi det er viktig å undersøke mange samiske og kvenske dialekter før de forsvinner. Han nevner også rektor Qvigstad, som ifølge Beronka er en av de fremste autoritetene innen lappologi. Beronka foreslår at det opprettes et personlig professorat til rektor Qvigstad.³⁰ Beronka selv var pioner i Norge innen den kvenske språkforskningen. Han forsket blant annet på kvenske dialekter i Lakselv og Børselv, noe som han nevner i «Kallsbok».³¹ Hans arbeid for det samiske og kvenske språket skapte senere problemer for ham.

Kopibok fra perioden 1920-27 er blitt borte fra «Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv». Den siste kopiboken i perioden 1927-1934 er hovedsakelig uleselig. På de sidene som er lesbare, finnes i liten grad informasjon som kan knyttes til etnisitet. De fleste sakene gjelder kirketolkregn timer uten at vi får opplyst hvilket språk det er blitt tolket på.

4.2 Kirkens bekymringer over kvener og læstadianisme: Brevjournalene 1843-1950

I brevjournalene finner man langt på vei samme informasjon som man finner i kopibøkene, fordi de er knyttet til hverandre som korrespondanse mellom soknepresten og øvrige myndigheter og andre borgere. I kopibøkene er brevene referert mer nøyaktig enn i brevjournalene. I tillegg ser

27 Lnr. 17, 3.2. 1919. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

28 Lnr. 17, 2.6. 1919. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

29 Eriksen & Niemi 1981: 123.

30 Lnr. 17, 25.6. 1919. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

31 Lnr. 24. Kallsbok: 103. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

det ut til at det har vært avhengig av hver enkelt-prest hvordan og hvor mye de har valgt å referere innholdet fra innkommende brev i brevjournalene. De kan likevel inneholde verdifull informasjon om nye lover og forskrifter. I «Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv» finner man brevjournaler i tidsperioden 1943-1950. En del av det eldre materialet er likevel defekt. De fleste tilfellene knyttet til etnisitet som finnes i brevjournalene, gjelder regninger og betalingen av tolkelønn til kirketolker i Kistrand kommunes kapeller.

I 1903 finnes en interessant opplysning i «Brevjournal 1891-1904». Soknepresten har mottatt anmodning fra Tromsø biskop som gir instruks for prestenes kunnskap i det kvenske språket i Finnmarkens amt. Han erklærer at «hvorvidt det fremdeles kan ansees paakrævet, at sådan forpligtelse paalægges, ledsaget af en omtrentlig opgave over antallet af de i prestegjeldet bosatte kvænske familier og over i hvor mange af disse norsk kan tales og forstaas». ³² Selv om Børselv var et av de sentrale kvenske områdene i Finnmark, var det bare én prest på 1900-tallet som kunne kvensk, nemlig Johan Beronka.

Brevjournal fra 1907 inneholder et par saker som kan knyttes til språket. I den første saken skriver biskopen at departementet henholder seg til dosent dr. K. Nilsens uttalelse om uttrykket «nedfor til dødsriget». Den uttalelsen går ut på at den blir brukt i samiske gudstjenester og religiøs undervisning. Uttrykket betyr på samisk: «Vuolas manai jabmi aibmui». ³³ Litt senere i brevjournalen

har biskopen sendt en uttalelse om det kvenske språket. Dette uttrykket betyr på kvensk: «Astui alas tuonelaan». I parentes står det at saken gjelder når det kvenske språket benyttes i liturgien. ³⁴ Selv om uttrykket i dag blir sett som et finsk religiøst uttrykk, ble finsk og kvensk oppfattet som samme språk på 1900-tallet.

I mellomkrigstiden sender biskopen et spesielt brev til soknepresten i Kistrand. På grunn av brevs innhold, antar jeg at lignende brev er sendt også til andre prester i Nord-Norge i 1930. Brevet er basert på et rundskriv om læstadianerne. Biskopen skriver:

Peker på at det er av en viss nasjonal grense-psykologisk betydning at l.[læstadianerne] beholder sitt tillitsforhold til den norske kirke. Opfordre 1. til studium av læstadianismen 2. å gjøre sig klart l [læstadianernes] sterke religiøse makt over tilhengerens psyke, enn videre tilh. primitive kulturgrunn, 3. å ta l. [læstadianerne] som barn «uten å irriteres av deres trangsyn». Møt dem i de centrale fellesting i troen. ³⁵

Dette brevet er interessant av flere grunner. Det viser etniske og kulturelle trekk, samtidig som det oppfordrer til maktbruk og kontroll. Rundskrivet peker klart til Finland. På 1920-tallet var både norske og svenske myndigheter bekymret for at det blant læstadianerne kunne oppstå finsk-nasjonalistiske tendenser. På denne tiden reiste finske predikanter rundt i bygdene på hele Nord-

32 Lnr. 19, sak 24 1903. Brevjournal 1891-1904. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

33 Lnr. 19, sak 29 1907 Brevjournal 1904-1911. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

34 Lnr. 19, sak 51 1907. Brevjournal 1904-1911. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

35 Lnr. 21, 8.2. 1930. Brevjournal 1927-1937. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kalotten. Myndighetene antok at predikantene spredde nasjonalistisk ideologi i menighetene. Senere forskning har vist at læstadianismen ikke inneholdt nasjonalistiske tendenser, selv om man ikke vet med sikkerhet hva det ble snakket om i forsamlingene. Kvenene vedgikk at de var norske borgere og understreket lydighet overfor norske styresmakter i tråd med trosregimelæren.³⁶

Rundskrivet beskriver læstadianerne på en nedlatende måte. Brevet nevner den «primitive kulturgrunn» som kan knyttes til den samiske og kvenske kulturen. I tillegg blir læstadianerne sammenlignet med barn og beskrevet som personer som ikke har makt over sin egen psyke, noe som svekker deres posisjon som aktive aktører.

Oppfordringen i rundskrivet inneholder også annen maktbruk enn sammenligningen av læstadianerne med barn. For det første gjelder oppfordringen om kontroll. Biskopen oppfordrer til studier av læstadianerne. For det andre har den statlige kirken en strategi for å beherske læstadianerne uten at det vekker mistanke hos dem: Møte læstadianerne i en arena som er felles for statskirken og læstadianerne. Samtidig skal prestene ikke ta læstadianerne seriøst, noe som kommer fram i oppfordringen om å ta dem som barn. På denne måten vil statskirken ufarliggjøre læstadianismen som bevegelse og læstadianerne som marginal gruppe.

Læstadianisme og mulig finsk/kvensk nasjonalisme var generelt trusler i Nord-Norge som myndighetene var spesielt på vakt for i mellomkrigstiden. Prostene og biskopene noterte forskjellige forhold, som språkforhold, kirkelige forhold,

edruelighet og sedelighet. Gjennom disse forholdene kunne de utføre overvåkningsvirksomhet i soknene de besøkte.

4.3 Dokumenter knyttet til tolkning på kvensk 1900-1950

Den samiske befolkningens behov for kirketolkning ble satt foran den kvenske på 1800-tallet, noe som hadde konsekvenser for kvener i kommunen. Forskjellsbehandlingen var først og fremst basert på at kirken følte seg ansvarlig for den samiske befolkningen, som ble oppfattet som urfolk allerede på 1800-tallet. I Kistrand ble det ofte ikke tolket på kvensk på slutten av 1800-tallet. Dette punktet forandrer seg på 1900-tallet, etter at det ble behov for å reise et nytt kapell i den østlige delen av Porsangerfjord. Prestene i Kistrand rundt århundreskiftet 1900, som Jens Otterbech, mente at det var nødvendig å få et kapell i Børselv. Han begrunnet sitt ønske ved å si at tyngdepunktet i Kistrand ikke lenger var i Kistrand, men at det var flyttet til østsiden av Porsangerfjorden og strekningen mellom Kolvik - Lakselv - Børselv. Ifølge ham ville kapellet i Børselv være viktig av kirkelige, folkelige og sosiale grunner.³⁷

Etter at Børselv kapell ble innviet den 18.3. 1909, ble det først bare tolket på samisk. I kopi-bøkene kommer det likevel fram at tolkning på kvensk ble sett som nødvendig.³⁸ Den kvensk-språklige J. A. Samuelsen ble spurt om han ville overta tolk- og kirkesangerstillingen i Børselv

37 Lnr. 17, 11.03. 1902. Kopibok 1894-1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

38 Lnr. 17, 11.4. 1910. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

36 Blant annet Teemu Ryymin's De nordligste finner (2003): 303.

kapell i 1910.³⁹ Han tok ikke stillingen da, men det blir benyttet forskjellige personer som vikarierende tolk som mest sannsynlig var samisk-språklige.⁴⁰ Det var likevel vanskelig å finne en permanent tolk på kvensk, noe som fikk menigheten til å møte opp for å finne en løsning på dette problemet. På møtet ble problemet diskutert, og det ble enstemmig vedtatt at man satte ned en komité ledet av kirkehjelper J. A. Samuelsen som skulle finne en tolk til Børselv kapell. I mellomtiden skulle man bruke midlertidig tolk i Børselv.⁴¹ Mot slutten av året ble den fungerende tolken/kirkesangeren, lærer Olsen i Børselv, ansatt som tolk og kirkesanger i Børselv kapell.⁴² Om han tolket på samisk eller på kvensk, sier dokumentene ingenting, men jeg antar at tolkningen gjaldt det samiske språket, fordi man ikke lenger krevde at lærerne kunne kvensk i Kistrand.

I årene 1912-13 ser det ut til at det ikke ble benyttet verken samisk eller kvensk tolk i Børselv kapell etter at skolelærer Olsen sluttet som tolk. På denne tiden var Peter Kornelius Astrup sokneprest i Kistrand. Ifølge kopibøkene i «Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv» valgte han å bruke tolkning bare på samisk også i Børselv.⁴³ I et brev til biskopen forteller han at han har vært prest i Karasjok, der han måtte bruke samisk både

i kirken og i fritiden. I Kistrand forstår de fleste voksne personene norsk. Han skriver videre at han bruker tolk i gudstjenestene, men tilføyer at «Ved de 2 andre kirker maa jeg derimot hovedsakelig benytte lappisk. Befolkningen er der kvensk, men forstaar gjerne godt lappisk».⁴⁴ Dette betyr at i Lakselv og Børselv ble gudstjenestene tolket på samisk. På slutten av året 1912 søkte J. A. Samuelsen stillingen som tolk/kirkesanger i Børselv.⁴⁵ Biskopen godkjente ham som tolk,⁴⁶ og han begynte som tolk/kirkesanger i Børselv i 1913. De tidligere dokumentene om J. A. Samuelsen III viser at hans språk var kvensk og at han ikke ville tolke på samisk. Dermed kan man konkludere med at det ble tolket på kvensk fra 1913 til 1948.

I to år, 1914-1916, var Kistrand kommune uten sokneprest. I 1916 overtok Johan Beronka prestestillingen. Han ser ut til å ha brukt kvensk både i Lakselv og Børselv. I en kopibok i «Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv» rapporterer han at han har holdt gudstjenester i Lakselv og Børselv. Han fortsetter at «I L.elv to ganger kvensk bibell. ved soknepresten».⁴⁷ Dette vil jeg tolke som at Beronka to ganger har hatt bibellesning i Lakselv. Det vil si at kvensk ble brukt også i Lakselv. Også etter at Beronka sluttet i Kistrand, ble tolkning på kvensk tatt opp i Lakselv. Ifølge «Brevjournal 1911-1927» foreslo kirkesangeren i Lakselv at man burde tolke gudstjenestene på kvensk,

39 Lnr. 17, 10.6. 1910. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

40 For eksempel lnr. 17, 23.8. 1911. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

41 Lnr. 17, 25.8. 1911. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

42 Lnr. 17, 9.12. 1911. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

43 Se lnr. 17, 27.3. 1912. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

44 Lnr. 17, 13.9. 1913. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

45 Lnr. 20, 3.11. 1912. Brevjournal 1911-1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembete,

46 Lnr. 20, 23.12. 1912. Brevjournal 1911-1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

47 Lnr. 17, 4.7. 1916. Kopibok 1908-1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

fordi ingen av den samiskspråklige befolkningen møter opp i kirken.⁴⁸ Om det ble tolket på kvensk etter kirkesangerens forslag, forteller dokumentene ingenting.

I *Visitaprotokol for Hammerfest prosti 1896-1936* kommer det fram at i 1920 ble en prostevisitasgudstjeneste tolket på kvensk av sokneprest Johan Beronka i Børselv kapell.⁴⁹ Jeg antar at de få gangene da tolkning på kvensk foregikk i Kistrand kommune, var det avhengig av presten og hans holdning til fornorskingspolitikken. Soknet var ikke pliktig til å tolke på kvensk, men på grunn av at Beronka var kvenskspråklig, valgte han å bruke kvensk i Børselv, slik også Prostevisitasprotokollen beskriver situasjonen.⁵⁰

I «Brevjournal 1927-1937» finnes det et motatt brev fra biskopen der han refererer oppfordringen fra departementet. Ifølge referatet skulle man ikke lenger ansette nye kirketolkere til kvensk. Biskopen gir soknepresten i Kistrand lov til å forsette tolkning på kvensk i Børselv istedenfor samisk når dette finnes mest hensiktsmessig. Han oppfordrer også om å tolke til kvensk istedenfor samisk i Lakselv, når det er særlig mange kvensktalende i kirken.⁵¹ Dette viser at det muligens ble tolket på kvensk i Lakselv av og til etter 1882.

Det finnes interessant informasjon i «Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. J. A. Samuelsen III blir nemlig hedret etter sin død i 1948

etter sitt lange arbeid i Kistrand menighet.⁵² I 1950 behandles det en sak om kirketolkstillinger i Kistrand menighetsråd. Sokneprest Elvenes sender disse papirene og redegjørelse om situasjonen til prosten i Hammerfest. I følgebrevet kommer det fram at etter J. A. Samuelsen IIIs død, har det ikke blitt tolket i Børselv og Billefjord, men at det i disse kirkene er nødvendig å ha tolk.⁵³

Spesielt i sakene om tolkning i kirkene i Kistrand kommune er at det oftest ikke blir nevnt hvilket språk tolkningen gjelder. Sannsynligvis har det vært en selvfølge for datidens personer både i formannskapet og i kirkelige stillinger hvilket språk saken gjelder. For det moderne mennesket som ikke kjenner situasjonen i Kistrand, kan mangelen på kontekstuell informasjon skape forvirring og feiltolkning. I det nevnte brevet som ble sendt i 1950, blir det finske språket (kvensk) nevnt bare en gang i parentes. I det samme følgebrevet der J. A. Samuelsen III blir nevnt, skriver soknepresten at i Kistrand distrikt er fornorskingen kommet så langt at det ikke lenger er behov for å ansette en ny tolk etter at lærer J. Arild sluttet i 1949. Etter min mening peker han på tolkning både på kvensk og samisk, fordi i «Utskrift» av vedtatte saker står det: «Forslag til instruks: Kirketolkene i Kistrand prestegjeld skal være til stede ved alle ordinære gudstjenester. De oversetter til samisk (i Børselv og Lakselv event. finsk) skrifttale og preken». I Lakselv ble tolkningen slutt på 1920-tallet, noe som ifølge soknepresten var en forhastet beslutning, fordi det fremdeles er en del

48 Lnr. 20, 14.11. 1923. Brevjournal 1911-1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

49 Lnr. 33, Kistrand kommune 1920. Visitaprotokol for Hammerfest prosti 1896-1936. Statsarkivet i Tromsø.

50 Lnr. 33, Kistrand kommune 1920. Visitaprotokol for Hammerfest prosti 1896-1936. Statsarkivet i Tromsø.

51 Lnr. 21, 29.4. 1931. Brevjournal 1927-1937. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

52 Lnr. 3, korrespondanse og saksdokumenter 1948. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

53 Lnr. 4, korrespondanse og saksdokumenter 1950. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

eldre som ikke forstår norsk. Det blir foreslått et forsøk der man tolker 4 ganger årlig i 5 år. Hvis det kommer eldre folk til disse gudstjenestene, kan antallet tolkninger økes, men hvis det ikke kommer folk, vil tolkningen falle bort for alltid.⁵⁴ Dette forslaget ble vedtatt i menighetsrådet.

4.4 Etniske forhold i kirkens kallsbøker

Kallsbøkene ser ut til å inneholde lite informasjon om etniske forhold i kallet, selv om jeg i utgangspunktet ventet at prestene ville beskrive språk- og etniske forhold nærmere i kallsbøker. Kallsbøker inneholder opplysninger om kirken og inventaret, prestegårdene, det benefiserte godset og andre inntekter til kirken og embetet, kirkelige legater eller gaver, kirkegårdene osv. Kallsbøker inneholder også informasjon om prestene, deres livshistorie og opplevelser i kallet.⁵⁵ I Kistrand/Porsanger presteembetes arkiv finnes det tre opplysninger knyttet til minoriteter, den første fra 1866, den andre fra 1900 og den siste fra 1904.

De to første dokumentene er knyttet til hverandre på den måten at de inneholder informasjon om befolkningstall som er delt i etniske grupper. Informasjonen er fra 1866 da Karasjok var en del av Kistrand presteembete. Folketallet i Kistrand var delt på følgende måte: 60 nordmenn, 366 kvener og 624 samer. Totalt finnes det 1050 innbyggere i Kistrand sokn. I Karasjok bodde 4 nordmenn, 8 kvener og 576 samer, mens hele befolkningen i Karasjok sokn var 588 innbyggere. I hele kallet var det 64 nordmenn, 374 kvener og 1200 samer. Denne informasjonen var basert på

54 Lnr. 4, korrespondanse og saksdokumenter 1950. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

55 Bjerkås 1997: 28.

folketelling fra 1865.⁵⁶ Det ser ut til at innbyggertallene i sokneprestembetets arkiv og offisiell folketelling varierer i noen grad. Ifølge *Folketellinga* fra 1865 var det totalt 1637 innbyggere i Kistrand kommune i 1865.⁵⁷ I dette tilfellet er variasjonen meget stor, noe som kan skyldes at i folketellingen basert på Registreringssentralens data er det ikke gjort forskjell i bostatus som ukjent, bosatt, midlertidig til stede og fraværende.

Den andre informasjonen er blitt underskrevet av Jens Otterbech. Han beskriver at ifølge folketellingen år 1900 er folketallet i Kistrand sokn 1925 innbyggere. Han skriver videre at «Forholdet mellom nationaliteterne er omtrent dette: 1000 lapper, 800 kvener, resten nordmenn.⁵⁸ Sammenlignet med folketellingen i 1865, var kvenenes andel vokst omfattende i forhold til samenes folketall. I 1865 var en tredjedel av befolkningen kvener, mens i 1900 var nærmere halvparten kvener. Denne informasjonen er spesiell fordi Kistrand kommune var lite berørt av innvandringen av nye kvener fra Finland og Nord-Sverige på slutten av 1800-tallet. Sammenliknet med kveners og nordmenns økning i kommunen, vokste den samiske befolkningen ikke like raskt. Å finne grunnen til dette, vil kreve nærmere undersøkelser.

Det siste dokumentet gjelder prestenes kunnskap i det kvenske språket. Presten har referert hele resolusjonen i kallsboka:

Under 2. novbr. 1904 har det behaget HM. kongen at resulere:

56 Lnr. 24. Kallsbok: 9. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

57 Folketellinga 1865, Innledning.

58 Lnr. 24. Kallsbok: 10. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

1. At det naadigst bestemmes, at den forpligtelse til at erhverve sig kunnskab i det kvænske spog, som i henhold til kgl. Resolution af 4de juli 1859 paahviler sognepresterne i Østfinnmarken og i Vestfinnmarken, sogneprester i Lyngen og af stiftskapellanerne i Tromsø Stift, herefter skal bortfalde for Tanens sogneprestembet og stiftkapellanembet.

2. At kirke- og undervisningsdept. nådigst bemyndiges til for de øvrige nevnte embedens vedkommende at bestemme, at den omhandlede forpliktelse kan indskrenkes til kun at erhverve sådan kyndighed i sproget, at et lesestykke kan foredrages paa faarstaaelig maade eller helt bortfalde, saasnart dette antages at kunne ske uden hinder for prestens gjerning inden vedk. menigh.⁵⁹

Soknepresten i Kistrand oppfattet resolusjonen som meget viktig fordi han har skrevet den inne i kallboken. Resolusjonen viser klart innskrenkingen av det kvenske språket i språkdistriktene. Hvis vi ser på mengden av kvenske tekster, begynner det å bli mindre dokumenter i Kistrand kommunes arkiv etter at Otterbech sluttet i 1902 og Bolstad tok over som sokneprest. Resolusjonen viser at kunnskap i det kvenske språket hos sokneprester ikke lenger var påkrevet. Det var tilstrekkelig å forelese på en forståelig måte.

4.5 Bispevisitas i Kistrand 1930: Spionasje eller inspeksjon?

I bispe- og prostvisitasprotokollene ble forholdene i kommunen rapportert i forbindelse med

⁵⁹ Lnr. 24. Kallsbok: 160. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

at prosten eller biskopen besøkte soknet. Besøket varte ofte flere dager på grunn av at de hadde flere oppgaver de måtte gjøre i kommunene. Først holdt de gudstjenester i alle soknets kirker og kapeller. Deretter inspiserte de skolebarna og deres kunnskaper i forskjellige fag. Besøket i soknet var ikke bare av åndelig art, men de inspiserte også menighetens eiendom og bygninger. Forholdene ble skrevet ned i en protokoll som inneholder detaljert informasjon om menigheten. For dette prosjektet er *Visitasprotokol for Hammerfest prosti 1896-1936* og året 1930 spesielt interessant.

Først i visitasprotokollen blir de kirkelige forhold beskrevet. Måten beskrivelsen er nedtegnet på skiller seg ikke fra andre sokn i Vest-Finnmark. Ifølge rapporten er det kirkelige det sterkeste punkt i Børselv, hvor samhold, nøysomhet og hederlighet er framtreddende, hvor antall kirke- og nattverdssøkende er usedvanlig høyt til tross for store veiløse avstander (Brenna og Kjæs) og meget liten kai. Ifølge biskopen ser det svakeste punkt ut til å være Lakselv distrikt særlig siden veianleggenes tid. Han skriver at i Lakselv distrikt har både drikk i form av fester og tyveri oppnådd drastiske former. Kirkelig er strøket likevel ikke det verste.⁶⁰

Etter beskrivelsen av kirkelige forhold, kommer den mest interessante delen av rapporten. Det blir nemlig spesielt lagt vekt på språklige og etniske forhold i Kistrand kommune. Dette er oppsiktsvekkende fordi i visitasprotokollen inspiseres ikke de andre soknene i Vest-Finnmark på denne måten. Det ble heller ikke lagt så stor vekt på etniske og språklige forhold i forbindelse med tidligere visitaser som det blir gjort i 1930. Forhol-

⁶⁰ Lnr. 33, Kistrand kommune 1930. Visitasprotokol for Hammerfest prosti 1896-1936. Statsarkivet i Tromsø.

dene gjelder både samisk og kvensk og hvordan fornorskingen går framover. Selv om fornorskingen ikke ble utført like hardt som i Nord-Troms, var det viktig for myndighetene å vite hvordan fornorskingen gikk framover i forskjellige språkdistrikter. Hvis man leser biskopens rapport i lys av overvåkingen i tillegg til språkpolitikk, gir den forklaring på hvorfor det er blitt lagt vekt på disse forholdene i området.

Først i rapporten beskriver biskop Eivind Berggrav læstadianismen i Kistrand. I seg selv er denne beskrivelsen ikke oppsiktsvekkende fordi læstadianismen er blitt oppfattet som en urofaktor i Nord-Norge helt siden Kautokeino-opprøret i 1852. Spesielt denne gangen er det at i denne rapporten er de mest betydningsfulle religiøse ledere i kommunen nevnt. Dette kan tyde på at de var under oppsikt:

Læstadianerne har adskillig makt, mest i Olderfjord, Børselvstrøket og i Lakselv (nedre ikke øvre Lakselv). Der er flere predikanter: Kristian Olausen (den ledende) i Olderfjord, kirkesang, Johan Samuelsen III (kirkes. B.elv), Per Andersen, Brenelv (mindre betydelig). Den tidligere splid mellom læstadianerretninger er avfalt i senere tid. Forholdet mellom prest og kirke er god.

I utgangspunkt burde læstadianismen ikke ha blitt betraktet som en urovekkende religiøs bevegelse i mellomkrigstiden av den norske kirken, fordi bevegelsen hadde roet seg i de foregående femti årene. I tillegg er læstadianismen ikke en selvstendig religiøs bevegelse selv om noen fraksjoner, som gammellæstadianerne i Finland, har bygget

egne bedehus. Læstadianerne tilhører den lutherske statskirken både i Sverige, Finland og Norge. Likevel velger prestene og deres overordnede i kirken å følge denne bevegelsen med argusøyne. Kirkens bekymring var likevel ikke knyttet til læstadianernes egenart, men til statens sikkerhet. Helt fra begynnelsen har læstadianerne og deres ledere hatt hyppig kontakt med Finland og finske predikanter, noe som ble oppfattet som urovekkende blant norske myndigheter. Dette er nok en av grunnene til uro blant norske myndigheter i mellomkrigstiden.

Andre spesielle forhold i visitasrapporten fra 1930 er språkforholdene. Protokollen beskriver nemlig språkforholdene detaljert i hver bygd i Kistrand:

Sproglig er Porsanger sterkt opdelt. Best oversikt får man ved å trekke en linje fra Børselvness (Hestnes) og over til Stabursness. Hvad der er innenfor denne linje er vesentlig kvensk (dog Skogvarre lappisk), det som er utenfor er vesentlig lappisk (dog ytre Billefjord kvensk). Tar man de enkelte grender stiller forholdet sig slik: Kjæs og Brenna og Leirpollen: hjemmesprog helt lappisk, norsken ikke særlig sterkt forstått. Børselv: hjemmesprog helt kvensk, norsk ikke særlig godt forstått.

Lakselv: hjemmesprog – med meget få undtagelser – kvensk, men norsk nokså godt forstått undtagen av de gamle (en 30-40 stykker). Norsken er tydelig i fremgang, ikke minst på grunn av 6 delt skole, internat, (gjennom 20 år) og veitrafikken.

Staburness (spredt og få) lappisk.

Kolvik-Indre billefjord: hjemmesprog kvensk,

norsken i tydelig fremgang.

Kistrand (I. og Y.): hjemmesprog hos de fleste innfødte lappisk, men norsk over det hele forstått.

Olderfjord – Smørfjord: likeså.⁶¹

Som utdraget viser, oppfatter biskopen internat-skole som et viktig moment i språkarbeid. På slutten av rapporten finnes kommentarer fra biskopen som man må legge merke til. Den viser at kirken har vært med å overvåke kvener i mellomkrigstiden.

(Denne oversikt opsett etter samtaler med lærerene, presten, kjøpmann, lensmann).
Norsken overalt i fremgang, svakest i Børselv.
Noget kvensk-nasjonalt syn eksisterer ikke.
Finsk agitasjon har ikke forekommet.⁶²

Historikerne Niemi og Eriksen skriver at biskop Eivind Berggrav var med på å overvåke kvenmiljøer på slutten av 1920-tallet. Ifølge disse historikerne ble det utviklet et omfattende overvåkings- og etterretningsnett i Troms og Finnmark. Biskopen mobiliserte prester for å rapportere mulige mistenkelige forhold i kvenske miljøer. Han fikk gjennom skoledirektøren og fylkesmannen engasjert lærere og lensmenn til å overvåke kvener og i noen tilfeller samer. Overvåkingen var også rettet mot den læstadianske bevegelsen.⁶³ Visitasrapporten fra Kistrand kan være en del av den over-

våkningsvirksomheten som biskopen hadde satt i gang. I visitasprotokollen finner man ikke denne type detaljerte beskrivelser om lokale forhold i andre kommuner i Vest-Finnmark.

Jeg tror at grunnen til at kvenene i Kistrand ikke ble oppfattet som mistenkelige var at kommunen ikke hadde direkte grense med Finland. Hvis man sammenligner arkivmateriale fra Kistrand med forskning gjort i Nord-Troms og Vadsø, ble kvenene spesielt i Skibotn og Vadsø oppfattet som en mulig trussel⁶⁴. På den andre siden har utviklingen av den kvenske befolkningen vært stabil helt fra 1700-tallet, mens Nord-Troms og Øst-Finnmark fikk mange nykommere på slutten av 1800-tallet. De og deres etterfølgere hadde hyppige kontakter til Finland.

4.6 Fra fornorsking til usynlighet: Minoritetene i arkivet 1933-1966

Til sammen utgjør de oppbevarte korrespondanse- og saksdokumentene i perioden 1809-1850 én arkivboks. I denne boksen finnes det meget få bevarte tegn på etniske forhold i kommunen. Dokumentene i tidsperioden 1850-1933 ser ut til å ha forsvunnet. Den siste perioden i Kistrand/Porsanger sokneprests arkiv er 1933-1966. Til sammen finnes det lite informasjon om minoriteter og etniske forhold blant korrespondansen og saksdokumentene. Det finnes likevel et par interessante dokumenter fra 1930-tallet og 1950-tallet. Disse dokumentene avspeiler tidstypisk minoritetspolitikk i Nord-Norge.

På 1930-tallet gjorde Norges Finnemisjonsselskap en undersøkelse om hvor mange samiskspråk-

61 Lnr. 33, Kistrand kommune 1930. Visitasprotokoll for Hammerfest prosti 1896-1936. Statsarkivet i Tromsø.

62 Lnr. 33, Kistrand kommune 1930. Visitasprotokoll for Hammerfest prosti 1896-1936. Statsarkivet i Tromsø.

63 Eriksen & Niemi 1981: 337.

64 Feks Eriksen & Niemi 1981; Ryymin 2003.

lige barn som fantes i Finnmark i forbindelse med at Norges Finnemisjonsselskap hadde planer om å bygge en ungdomsskole i Finnmark for samiske barn. Her er viktig å ta i betraktning at ungdomsskole på 1930-tallet ikke betydde det samme som i dag. Selskapet sendte antagelig brevet til alle sokneprester i Finnmark. I Kistrand kommune ble statistikken ført av lærerne i perioden 1930-35 der de skrev opp alle barna som konfirmerte seg i Kistrand kirke, Børselv og Lakselv kapell, samt de som ble uteksaminert fra Lakselv folkeskole. I statistikken finnes opplysninger om foreldrenes navn, bopel og hvilket språk de snakker. Statistikken er omfattende; den inneholder til sammen 14 sider informasjon om elever i Kistrand kommune. I en av listene har læreren først forklart betegnelse han har brukt om foreldrenes språk før han har skrevet følgende kommentar: «Samisk ungdomsskole! Kjære, be Norges Finnemisjonsselskap å kvele den tanken!». ⁶⁵ Flere av lærerne i Kistrand var uten tvil tilhengere av statens fornorskingspolitikk.

Denne statistikken er interessant fordi den ikke har vært offisielt utført av staten. De offisielle statistikkene har vanligvis også inneholdt informasjon om befolkningens etniske opprinnelse. Man kan spekulere i om den planlagte samiske ungdomsskole var eneste motiv for denne statistikken, fordi i mellomkrigstiden ble minoritetene utsatt for overvåking, slik tidligere nevnte bispevisitasprotokoll tyder på. Denne statistikken kan ha vært nyttig i overvåkingen av den samiske og kvenske befolkningen på grunn av at statistikken ble ført for alle språkene, ikke bare det samiske. Det gir en oversikt over framtidens språklige forhold i kommunen.

65 Lnr. 2, korrespondanse og saksdokumenter 1933-35. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Sannsynligvis har man utført en lignende statistikk også i andre kommuner i Finnmark, noe som kan gi en pekepinn på språklige forhold på begynnelsen av 1930-tallet.

Under krigen og etter krigen blir de etniske forholdene sjelden nevnt. Jeg antar at fornorskingen av den samiske befolkningen ble stoppet, samtidig som den kvenske befolkningen ble antatt å ha blitt fornorsket eller de ble regnet som samer. På den andre siden var staten mer opptatt av krigen og gjenreisning enn av etniske forhold i landet. Et interessant dokument finnes i dette arkivet der alle de etniske elementene er blitt usynliggjort. Dokumentet er en pressemeldning i forbindelse med gjenåpningen av det nybygde Børselv kapell i 1958. Dokumentet forteller om Kistrand kommunes historie der det blir nevnt at i 1719 ble den første kirken bygd i Kistrand. Ifølge meldingen fantes fastboende befolkning bare ute i fjordene på denne tiden. Meldingen nevner ikke at den fastboende befolkningen var sjøsamer. Meldingen fortsetter med å nevne at den første fastboende kom til Børselv ca. 1750 og til Lakselv ca. 1785. ⁶⁶ Pressemeldingen nevner ingenting om at den første fastboende i Børselv var en kven. Selv om den første innbyggeren i Lakselv var en nordmann som giftet seg med ei samejente, var de andre som kom på 1700-tallet kvener. Disse bygdene har vært to av de sentrale kvenske bosettingsområdene i Nord-Norge. Pressemeldningen er et av mange eksempler på etterkrigstidens minoritetspolitikk der etniske elementer og minoritetenes historie er blitt usynliggjort.

66 Lnr. 5, korrespondanse og saksdokumenter 1957. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

SKJERVØY SOKNEPRESTEMBETES ARKIV- SAMER OG KVENER I NORDREISA SOKN

Skjervøy ble utskilt fra Tromsø prestegjeld som selvstendig soknekall i 1776. I 1862 ble Skjervøy delt i tre sokn: Skjervøy hovedsokn og Reisa og Kvæningen annekssokn. Senere skiftet Reisa navn til Nordreisa. Nordreisa og Kvæningen var en del av Skjervøy sokneprestembete helt til 1970-tallet. Først ble Kvæningen selvstendig prestegjeld i 1972, og fem år senere, i 1977, ble Nordreisa utkilt fra Skjervøy.¹

Sokneprestembetenes arkiv i Skjervøy inneholder korrespondanse og saksdokumenter, brevjournaler, kopibøker, kallsbøker, regnskap, fødselsregister, dokumenter knyttet til kirkegård, kirkebygninger og prestegård. I tillegg inneholder dette arkivet dokumenter relatert til kommuneforvaltning. At sokneprestembetets arkiv inneholder kommunalt arkivmateriale, kan være nyttig informasjon i forbindelse med undersøkelser relatert til nordnorske kommuner og lokalhistorie. Dette er spesielt viktig i forbindelse med flere kommunearkiver fra

Troms og Finnmark som ble hardt rammet av krigen.

5.1 Prestens forhold til fornorsking, nykommere og læstadianisme: Kopibøker 1875-1920

Kopibøkene i «Skjervøy sokneprestembetes arkiv» dekker perioden 1751-1954, men til sammen mangler det flere år. I forbindelse med Kistrand sokneprestembetes arkiv kom det fram at etniske minoriteter og læstadianisme var punkter som prestene i kommunen var opptatt av. Også i kopibøkene fra Nordreisa er disse forholdene sentrale.

Kopibok 1875-1889

«Kopibok 1875-1889» inneholder flere bestillinger av kvenske og samiske religiøse tekster og undervisningsbøker. Minoritetene kommer også fram i saker der personer trenger attester knyttet til konfirmasjon, dåp eller annen offentlig informasjon. Etnisitet blir beskrevet som enten kven eller fjellfinn. Det finnes likevel et

¹ Bjerkås 2002: 3.

par spesielle tilfeller gjeldende innflyttede kvenner.

I det første tilfellet skriver prest Kristian Magelsen til Troms prosti der han beskriver situasjonen for en familie i Reisa. Han forteller at paret har kommet til Reisa fra Vadsø noen år tidligere. Opprinnelig kommer de fra Finland. Mannen har reist tilbake til Finland for å hente presteattester. Presten er likevel i tvil om dette er hele sannheten. Presten antar nemlig at kvenen egentlig har reist fra kvinnen, og at de ikke er gift. I mellomtiden må kvinnen ty til fattighjelp for å forsørge deres to barn. Presten tviler på om mannen kommer tilbake til familien sin i Norge. Selv om presten tidligere tvilte på om de er gift, skriver han senere at de er viet i Tornio i 1869.²

Det andre tilfellet er mer spesielt. I brevet fra soknepresten til biskopen kommer det fram at presten har prøvd å hjelpe en kven i Reisa med å skaffe nødvendige attester. Kvenen kommer opprinnelig fra Finland og vil gifte seg med ei jente i Reisa. Han har ikke fått nødvendige attester fra Finland, noe som forhindrer ekteskapet. Presten skriver videre at han har tatt kontakt med den norsk-svenske generalkonsulen i Helsingfors, men han sender heller ikke attester til Norge. Paret blir ikke gift, men de får barn sammen. Presten finner ut at grunnen til at kvengutten ikke får sendt attester til Norge, må være at mannen er en rømling. Han har rømt fra finsk-russisk militærtjeneste. Presten forteller videre at han har hatt flere samtaler med kvengutten, som er villig til å reise til Finland for å hente attestene. Gutten er likevel

2 Lnr. 2, 4.2. 1875. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

redd for konsekvensene i Finland. Presten beklager at saken er blitt uløselig.³

I forbindelse med arkivmateriale fra Kistrand kom det fram at norske prester forholdt seg skeptisk mot læstadianismen. Soknepresten i Skjervøy i 1875 er også skeptisk til læstadianismen. Han skriver til prosten at en fjellfinn fra Karesuando hyppig har besøkt hans sokn for å preke for læstadianerne. Han forteller videre at han et par ganger har vært i kollisjon med bevegelsen. Han har advart personer som har levd uedruelige liv før og nå er blitt vekket, om deres åndelige tilstand. Presten sier at han ikke har tillit til bevegelsen eller dem som er blitt vekket.⁴

Tre år senere, i 1879, skriver sokneprest Magelsen en lang redegjørelse om læstadianismen til prostiet. Han skriver at den læstadianske bevegelsen i hans sokn har utbredd seg i Reisa blant den kvenske befolkningen. Han skriver ikke om de etniske elementene i bevegelsen, men går dypt inn i den læstadianske lære. Soknepresten er meget skeptisk til bevegelsens «fanatisme», slik han beskriver bevegelsen.⁵

I 1887 er ikke daværende sokneprest Martin Olsen Lae like skeptisk mot læstadianismen som hans kollega Magelsen var ti år tidligere. Han skriver at den læstadianske bevegelse ikke lenger opptrer like fanatisk som tidligere. Tilhengere opptrer også roligere i forsamlinger enn tidligere.⁶ En

3 Lnr. 2, 11.1. 1878. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

4 Lnr. 2, 25.1. 1876. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

5 Lnr. 2, 27.1. 1879. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

6 Lnr. 2, 31.1. 1887. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Del 1867
 Kattian Ragingi's te!
 On samut. Per Mattson Peders.
 Dec 20. 1867
 1 Parri Kachi Kautuaja — 2° 3° u
 1 M. Jorgia — 2° 3° u
 1 Rendi Purov Dalgja — 2° 12
 2 Viekko Jauhaja 6° 2° 2° u
 12 M. Kaver Jorgia — 2° 8°
 1 Viekko Tuola Paadoja — 2° 4
 = 5° 3° 12
 Tasa on sin Kattian Ragingi's te!
 Kain on samut sin Kahan, Herra
 Jaka on sin daisesa Ragingi's te!
 Per Mattson Peders.
 Rodemesteri
 Samuel Mikkelsen

Kvenskspråklig regning fra 1867. Dokumentet er blitt underskrevet av Samuel Mikkelsen som fungerte som rodemester i Kistrand kommune. Rodemesteren gjennomførte forskjellige kommunale oppgaver, som oppkreving av forskjellige avgifter. Lnr. 27, fattigstyret 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

lignende tendens finnes i Kistrand kommune der læstadianismen skapte bekymringer og uro blant prester, men situasjonen roet seg etter hvert.

I «Kopibok 1875-1889» finner man en fjerde sak som er knyttet til læstadianisme og samer og kvener. I 1883 sender soknepresten et brev til Luther-stiftelsen⁷ og ber dem å ta i betraktning

⁷ Det norske Lutherske indremisjonsselskap het opprinnelig Luther-stiftelsen.

forholdene i kommunen, når de sender en bibelbudhjelper til Skjervøy. Han spør om de kunne sende en skikket mann som kunne spre budskapet klart og tydelig. Han skriver:

Først og fremst vanskeliggjøres forkyndelsen ved, at en stor del af befolkningen har vanskeligt for at forstaa norsk, idet det daglige sprog er lappisk eller kvænsk. I de inderste dele af

Kvæningen tales saaledes mesten dels lappisk, i Reisen omtrent udelukkende kvænsk. Dernest er disse inderste distrikter af prestegjeldet i mer eller mindre grad smittede af læstadianismen, og befolkningen her har som alle denne sekts tilhengere en sterk tilbøyelighed til fanatisme.⁸

Presten fortsetter at den som sendes til kommunen, måtte tale nøkternt og opptre med bestemt-het. Når han kommer til kommunen, burde han først komme til presten som skulle informere han om forholdene i kommunen.⁹

Kopibok 1893-1902

I kopibøkene kommer samene og den samiske kulturen sjelden fram i dokumenter knyttet til Nordreisa. De få gangene de blir nevnt er det snakk om at ordet «fjellfinn» er skrevet foran navnet på personer. I de fleste tilfellene gjelder det attester som presten har skrevet eller etterspør. I «Kopibok 1893-1902» er likevel en sak gjeldende flyttsamer fra Sverige.

I 1894 sender soknepresten i Skjervøy et brev til amtet vedrørende to flyttsamefamilier i soknet. Presten har fått nødvendige attester der det blir stadfestet at disse familiene er norske undersåtter. Presten skriver at etter lappelovens § 2 ser saken ut til å være i orden; men presten er likevel ikke villig til å innføre dem til kommunen, før det er blitt kjent at det ikke finnes andre forhold han burde vite om. Han skriver videre at han tillater seg å bemerke at om det skulle være overflytting

av svenske flyttsamer til hans kommune i større grad, ville dette medføre store vanskeligheter. Han har hørt rykter fra samer om at dette kan skje. Han begrunner sin bekymring ved å skrive at hvis det kommer flere samer til kommunen, burde man opprette egen skolekrets for samiske barn. Dette ville ytterligere vanskeliggjøre skolevesenets arbeid og skape økonomisk press på Nordreisa skoledistrikt. Dermed anbefaler han ikke overflyttingen av svenske samer til kommunen.¹⁰

Etter hvert kommer informasjon, som kan forklare hvorfor samene er lite nevnt i dokumentene, selv om de omfatter størstedelen av befolkningen i Nord-Troms generelt. I 1898 sender soknepresten en innberetning om kirkelige forhold i kommunen. I denne innberetningen beskriver presten befolkningen i området:

Befolkningen er overveiende af lappisk og kvænsk herkomst. Det lappiske er saavidt fornorsket, at det ikke antages nødvendig at kræve kyndighed i lappisk af soknepresten, hvorimod jeg skulde tilraade, at saadan Kyndighed blev ham afkrævt i kvænsk, som omtrent udelukkende bruges i øvre Reisen og i nedre Kvæningen, ligesom dette Språk som Regel ogsaa forstaas af Lapperne.¹¹

Ifølge sokneprestembetets arkiv kan man anta at samene i liten grad blir nevnt i materialet, på grunn av at de blir betraktet som langt på vei fornorsket. Sammenlignet med materialet i Kistrand

8 Lnr. 2, 20.9. 1882. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

9 Lnr. 2, 20.9. 1882. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

10 Lnr. 3, 31.10. 1894. Kopibok 1893-1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

11 Lnr. 3, 29.4. 1898. Kopibok 1893-1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kan man se forskjell i behandlingen av minoriteter og språket. I Kistrand ble det samiske språket satt foran det kvenske i kirkelige sammenhenger, blant annet ble gudstjenestene oversatt til samisk, selv om lytterne var kvenskpråklige. Til tross for at samisk ble favorisert, ble det også brukt kvensk i kirkelige sammenhenger. I Nord-Troms, derimot, står det kvenske språket i fokus. Kvenene ble betraktet som lite fornorsket av myndighetene. Dermed ble det også vurdert om presten burde kunne kvensk, mens samisk ble oppfattet som ikke nødvendig. Til tross for fornorskingens variasjoner i nordnorske kommuner var statens formål å fornorske alle minoritetene i landsdelen.

«Kopibok 1893-1902» inneholder annen type informasjon relatert til kvener på 1890-tallet enn bare saker knyttet til fornorskingen. Denne type dokumenter finner man ikke i forbindelse med Kistrand sokneprestarkiv. Disse sakene gjelder kvenmennes ønske om å gifte seg i Norge. I to av disse tilfellene har mannen «rømt» fra sin tidligere kone i Finland, og de blir skyldig i bigami.¹² Jeg tror at flere nykommere følte seg fremmede i landet de var kommet til og dermed respekterte de ikke lover og regler på samme måten som de hadde gjort i Finland. På den andre siden kan en mulig grunn være at de hadde lyst til å begynne på nytt i et annet land, men var tilknyttet Finland ved å ha familier. Bigami ser ut til å ha spredt seg i større grad blant kvenene som var kommet fra Finland enn blant kvener som hadde kommet i tidligere tider og andre etniske grupper på slutten av 1800-tallet.¹³

12 Lnr. 3, 1897. Kopibok 1893-1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

13 Se lnr. 3, 11.4. 1896; 28.3 1897. Kopibok 1893-1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Kopibok 1903-1920

I «Kopibok 1903-1920» kommer etniske minoriteter i mindre grad fram i dokumentene. En grunn til dette er at rundt århundreskiftet ble det mer uvanlig å kategorisere personer etter deres etnisitet i dokumenter knyttet til menigheten. Dette gjelder ikke årlige innberetninger der man legger fokus på folks etniske opprinnelse. Disse årlige innberetninger forteller en del om minoritetsspråkernes status i Nordreisa i forskjellige år.

I 1903 beskriver presten områdets befolkning til prostens hovedsakelig på en lignende måte som i tidligere nevnte innberetning fra 1898. I innberetningen beskrives samene på denne måten: «Hidtil har kundskab i Lappisk været krævet, men Lappebefolkningen er nu saapas fornorsket, at jeg skulde anse det mindre nødvendig for presten».¹⁴ Som tidligere beskrevet, var fem år tidligere den samiske befolkningen «saavidt fornorsket», men i dette dokumentet er de «saapas». Når det gjelder den kvenske befolkningen synes presten at man har bruk for kunnskaper i kvensk. Dermed anbefaler presten at dette bør påkreves, selv om noen forbehold bør tas i betraktning.¹⁵

I innberetning fra 1909 forekommer imidlertid en interessant forskjell sammenlignet med tidligere innberetninger. Vi ser nemlig utbredelsen av fornorskingen klarere i beskrivelsen av befolkningen i området. Valg av ord og beskrivelse er annerledes. På denne måten får vi vite om intensiteten i fornorskingprosessen i Skjervøy kommune i disse årene. Presten skriver at befolk-

14 Lnr. 4, 10.9. 1903. Kopibok 1903-1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

15 Lnr. 4, 10.9. 1903. Kopibok 1903-1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ningen er overveiende av lappisk og kvensk opprinnelse, men at de alle taler norsk. Ifølge presten bør kravet for presten om å kunne samisk og kvensk helt utgå. Han har hatt kun ett tilfelle der han hadde bruk for et annet språk.¹⁶

Sommeren 1911 sender biskopen en instruks til soknepresten i Skjervøy der han gjør klart at soknepresten er forpliktet, der det er påkrevet, til å «underkaste seg undervisning i lappisk og kvensk for at kunne foredrage lesestykket i disse sprog.»¹⁷ Han fortsetter videre at som forholdene har vært i stiftet tidligere, bør sådan undervisning finne sted kommende høst.¹⁸

Den siste innberetning til prosten kan oppfattes som redegjørelse etter biskopens instruksjon. Høsten 1911 skriver soknepresten til prosten understreket at «alle» kan norsk og foreslår at forpliktelsen til å lære kvensk og lappisk bortfaller.¹⁹ Han sender et liknende brev også til biskopen der innholdet er identisk med brevet sendt tidligere til prosten som svar på biskopens instruksjon.²⁰ Her må man likevel ta noen forhold i betraktning. Forteller dokumentene om de virkelige språkforholdene i kommunen eller er beskrivelsen blitt påvirket av prestens egne holdninger til fornorskingen? På denne tiden var det nemlig i Nordreisa flere personer som brukte kvensk daglig.

16 Lnr. 4, 20.11. 1909. Kopibok 1903-1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

17 Lnr. 8, 10.7. 1911. Brevjournal 1906-1928. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

18 Lnr. 8, 10.7. 1911. Brevjournal 1906-1928. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

19 Lnr. 4, 15.11. 1911. Kopibok 1903-1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

20 Lnr. 4, 25.11. 1911. Kopibok 1903-1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Hvis vi sammenligner med Kistrand, hadde man fortsatt behov for kvensk tolkning på 1950-tallet blant eldre folk i Børselv og Lakselv i Kistrand kommune. Ble kvenene i Nordreisa og samene i Kvænangen virkelig totalt fornorsket i løpet av noen få år? Hvis dette var faktum, har fornorskingen vært meget effektiv i Nord-Troms.

Prestens innberetninger avspeiler mest sannsynlig prestens ønske som en del av de statlige ansatte om å oppfatte Nordreisa som et homogent norsk samfunn. Historiker Bjørg Evjen skriver at etter midten av 1800-tallet ble myndighetene mer bevisst på å skaffe et mest mulig kulturelt homogent samfunn innen landets grenser. Dette er grunnen til at samer og kvener som forstod norsk, ble registrert som norske, uavhengig av deres virkelige norskkunnskaper. Etter 1910 ble en slik holdning byttet ut med å registrere anvendt språk. Denne metoden ble tatt i bruk for å finne hvor fornorskingstiltak skulle settes inn i forhold til språkopplæring.²¹ For meg ser prestens opplysninger ut til å avspeile generelle statlige interesser i overgangsdistriktene.

5.2 Strengt fornorskingslinjer: Konfirmasjonsinstruks 1882

«Kopibok 1875-1889» var felles for presteembetet og skolevesenet. Etter at skoleinstruksen fra 1880 ble sendt til Skjervøy kommune, finnes det flere brev i 1881 der instruksen blir sendt videre til lærerne og skolene i kommunen. Denne instruksen inneholdt strenge språkpolitiske regler for språkopplæring i skolene i språkdistriktene. I Skjervøy kommune ser det ut til at «Instruks»

21 Evjen 2008: 240.

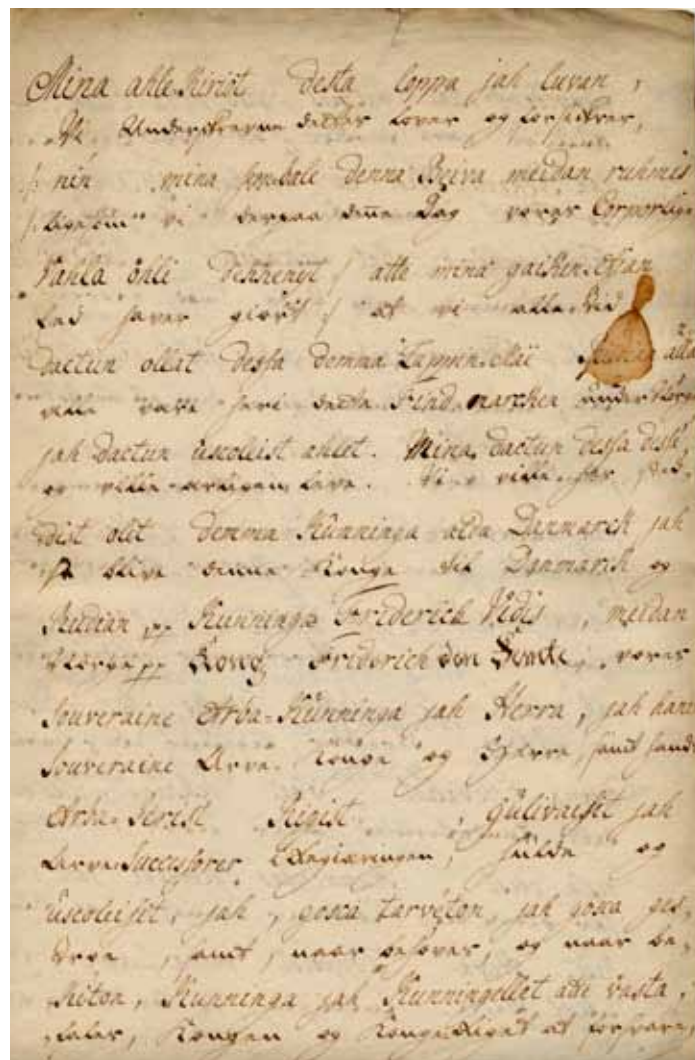
ble tatt meget seriøst, fordi kopiboken inneholder flere attester om utbredelsen av det norske språket blant kvener og samer. I Skjervøy kommune var fornorskingen et hakk strengere enn i Kistrand.

I 1882 sendte presten en ordre til lærere i Nordreisa. Lignende beskjed blir sendt også til Kvænangen. I brevet fra soknepresten står følgende instruks:

År 1880 den 8:de december fattede Skjærvø skolekommission beslutning om, at barn under 12 års alderen skulle i alle skolekommunens kredse udelukkende undervises efter norske bøger og på det norske sprog. Følgen af denne skolekommisjons beslutning er, at barn som i året 1880 var 12 år eller derunder, ikke her i prestegjeldet vil blive konfirmerede, med mindre de have sine lærebøger på norsk og forstår det norske sprog.²²

Som vi vet fra Kistrand, ble det gitt konfirmasjonsundervisning på kvensk hvert tredje år på begynnelsen av 1900-tallet, mens samiske barn fikk årlig undervisning. Hvis man sammenligner med Skjervøy, ble det ikke gjort noen forskjell mellom samer og kvener, men alle ble behandlet på samme måte. Det ser ut til at fornorskingens strenghet har variert fra kommune til kommune. På den andre siden ble de etniske minoritetene i Nordreisa generelt holdt utenfor påvirkningsposisjoner, noe som kan ha virket til strenge beslutninger. I Kistrand, derimot, satt både samiske og kvenske personer i skolekommisjonen og i andre

22 Lnr. 2, 6.7. 1882. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Kvenenes troskapsløfte fra Talvik i Alta i 1747. Dokumentet er et av de eldste dokumentene på kvensk. Daværende amtmann Rasmus Kieldson var kommet i konflikt med kvener og mente at de burde avgi et troskapsløfte til Kongen. Dette dokumentet viser at også andre arkiver enn Kistrand kommunearkiv kan inneholde minoritetsspråklige dokumenter. Lnr. 1513, Fylkesmannen i Tromsø. Statsarkivet i Tromsø.

verv. Dette kan ha vært en grunn til at fornorskingen ikke ble like hard som i Nordreisa.

Beslutningen om at man ikke kunne konfirmere seg uten å kunne det norske språket var en hard ordning. Når man ikke ble konfirmert, ble man langt på vei utstengt fra fellesskapet. I kopi-boken kommer det fram bare ett tilfelle, kvenen skomaker Ole Isaksen Seppola, som ikke tilhører den lutherske kirken og ønsker å inngå borge-lig ekteskap.²³ Han har antagelig selv valgt å ikke tilhøre kirken. For de andre som ikke blir konfirmert på grunn av språket, er situasjonen annerledes, fordi de ikke har valgt å stå utenfor den statlige kirken frivillig. Hvis de ikke er konfirmert, kan de verken gifte seg i kirken eller døpe barna sine. Denne trusselen fikk antagelig flere foreldre i minoritetsfamilier til å tvinge barna sine til å lære norsk.

Dette dokumentet forklarer også hvorfor det har vært en del voksne som har konfirmert seg i Nord-Troms på slutten av 1800-tallet. I året 1894 sender soknepresten en anmeldelse til lensmannen om personer over 19 år som ikke er blitt konfirmert. I Skjervøy var det bare en ukonfirmert 20-åring, mens i Reisa var det 6 og i Kvænangen 5 personer over 19 år.²⁴ I året 1895 finner man lignende tall selv om personene er forskjellige. Emil Hansen beskriver også disse tilfellene i *Nordreisa bygdebok*. Han nevner at i 1898 var en konfirmasjonssamling med 7 jenter og 12 gutter over 20 år som ikke var konfirmert. Han skriver at de som ble konfirmert i voksen alder som regel

kom fra Reisadalen, hvor språkvanskene og store skoleforsømmelser hadde satt dem tilbake i skolekunnskaper. Han skriver at elever som hadde lært kvensk på skolen, møtte vanskeligheter etter at ny skoleordning ble satt i gang. Når de møtte til konfirmasjonsopplæring, ble de «uten skånsel vist tilbake», fordi de ikke forstod norsk. Hansen forklarer likevel de kvenskspråklige elevenes utvisning ved at verken prest eller klokker forstod kvensk.²⁵

Det skjedde likevel at kvensk ble brukt i konfirmasjonsundervisningen, selv om reglene ikke tillot det. Soknepresten Lae skriver til prosten i 1887 at i Reisa har det ved de siste konfirmasjoner kun vært noe få elever som ikke har forstått norsk. Undervisningen er blitt gitt på kvensk for dem.²⁶ Emil Hansen skriver også at mot slutten av 1800-tallet ble det mindre voksne som ble konfirmert, fordi Emil Hansen ble ansatt som lærer i Reisadalen fra slutten av 1890-tallet. Han kunne det kvenske språket.²⁷ Selv om det ble brukt kvensk i konfirmasjonsundervisningen fra slutten av århundret til og med 1906²⁸, fikk perioden der man ikke fikk undervisning en betydning i statistikken i og med de ukonfirmerte i regionen. For det første ble disse ukonfirmerte anmeldt til lensmannen, noe som kan oppfattes nesten som en kriminalisering av de ukonfirmerte. For det andre kan dette ha hatt betydning for forestillinger om etniske minoriteter i området. I tidligere tider ble

23 Lnr. 2, 15.1. 1885. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

24 Lnr. 2, 28.3. 1894. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

25 Hansen 1957: 170.

26 Lnr. 2, 2.3. 1887. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

27 Hansen 1957: 171.

28 I 1905 overtok Anders Bråstad i øvre skolekrets etter Emil Hansen. Hansen 1957: 211.

elevenes kunnskaper testet ved konfirmasjonen. For at de skulle konfirmeres, måtte kvenene og samene i Nord-Troms kunne både lese og forstå norsk, noe som ikke var realiteten i alle tilfeller. Dette punktet kan ha påvirket oppfatningen av samer og kvener som mindre intellektuelle, slik Emil Hansen lar det skinne igjennom ved flere anledninger i sin bygdebok.

I det samme brevet til prosten hvor sokneprest Lae nevner kvenskspråklige konfirmanter, skriver han om behovet for tolkning på kvensk i kirkene. Han sier at han tror det ikke er behov for tolkning på kvensk til tross for at befolkningen i Reisadalen bruker kvensk som dagligspråk, fordi en stor del av befolkningen forstår norsk. Dette gjør at befolkningen i Nordreisa står på et høyere trinn enn befolkningen i Kvæningen. Han skriver videre at det burde være kun i nødstilfelle i det offentlige, også i det kirkelige, at gjerninger blir utført på et annet språk enn norsk. Bruk av det kvenske språket vil også hindre fornorskingsarbeid blant kvenene i Reisa fordi de ikke en gang lenger har grunn til å lære norsk. Den siste grunn til at han er mot tolkning på kvensk begrunner han ved å si at man alltid har anvendt det norske språket ved gudstjenestene i Reisa.²⁹ Etter disse opplysningene kan man anta at i Nordreisa ble det ikke tolket på kvensk ved offentlige gudstjenester. I de læstadianske forsamlinger, derimot, ble kvensk og samisk brukt langt inn på 1900-tallet, selv om sokneprestembetets arkiv ikke nevner noe om det.

Det ser ut til at slutten på konfirmasjonsopplæring på kvensk i 1905 også hadde konsekvenser

29 Lnr. 2, 2.3. 1887. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

for den kvenske befolkningen i Nord-Troms. I etterforskningsprotokoller hos lensmannen i Skjervøy blir det nevnt flere personer mellom 21-26 år i årene 1911-12 som ikke er blitt konfirmert. Alle disse personene er menn, og blir anklaget for fyll og bråk.³⁰ Jeg antar at det at de ikke er blitt konfirmert, har påvirket disse personenes sosiale atferd. Det er nok lettere å havne i vansker når man allerede i ung alder blir dømt til å stå utenfor fellesskapet ved ikke å bli konfirmert. Interessant i disse unge personenes tilfelle er likevel at bare noen få dukker opp flere ganger i etterforskningsprotokollene for nye anklager.

Språkinstruksene hadde ikke bare konsekvenser for samiske og kvenske elever, men rammet også lærere som ikke var enige i statens språkpolitikk. F. eks. i 1885 sender presten et spørsmål til prosten om han kan ansette lærer Lie i et skole-distrikt, der den nåværende lærer stiller seg mot fornorskingen. Presten framhever at på grunn av sitt arbeid for fornorskingen er Lie bedre skikket for arbeidet enn sin kollega.³¹ Dette punktet ser ut til å være likt i Kistrand der flere lærere ble flyttet til annet distrikt, fordi de ikke arbeidet hardt nok for fornorskingen.

5.3 Etniske forhold i brevjournaler 1898-1948

I Skjervøy sokneprestembetes arkiv finnes det ikke like mange saker i brevjournaler knyttet til etniske minoriteter som man finner i Kistrand sokneprestembetes arkiv. Jeg antar at grunnen til dette er at arkivet begynner 50 år senere enn

30 Lnr. 66. Etterforskningsprotokoll 1911, 4; 1911, 55 og 1912, 27. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

31 Lnr. 2, 6.8. 1852. Kopibok 1875-1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

i Kistrand. De første brevjournalene er fra 1898. På slutten av 1890-tallet var fornorskingen fullt i gang i Skjervøy. Som kopibøkene tyder på ble samene betraktet som fornorsket i Nordreisa på denne tiden. I 1910 ble også den kvenske befolkningen i Nordreisa sett som norskspråklige, selv om hjemmespråket i flere familier fortsatt var kvensk i Reisadalen. Det finnes likevel noen brev knyttet til minoriteter. For det første finnes noen mottatte sendinger av samiske og kvenske religiøse undervisningsbøker rundt århundreskiftet, noe som er likt for Kistrand kommune. De andre brevene kan knyttes til lokale forhold.

En annen grunn til at det finnes lite informasjon om minoriteter, kan knyttes til forandringer i hvordan man førte brevjournalene på begynnelsen av 1900-tallet. I forbindelse med Kistrand sokneprestembetes arkiv kom det fram at hvor mye informasjon brevjournalene inneholdt, var avhengig av personen som skrev brevreferater. Generelt kan man si at etter 1920 finnes det meget lite informasjon om innholdet i innkomende brev. Spesielt i Skjervøy sokneprestembetes brevjournaler er det også at referatene en periode ble ført annerledes enn brevjournalene i Kistrand. Brevjournalen ble delt under kategorier som attester, overøvrigheten, andre offentlige myndigheter, lønning, regninger, kirkegård osv. Føringen av brevjournaler på denne måten ble likevel kortvarig i Skjervøy. Selv om føringen av journal på den nye måten var mer oversiktlig enn den tradisjonelle måten, var den upraktisk, fordi journalene inneholdt flere tomme sider.

I 1901 får soknepresten i Skjervøy et par brev fra lensmannen. I det første brevet spør lensmannen om nasjonaliteten til tre menn i Burfjord i

Kvæningen. I ekspedisjonen står at disse alle er av lappisk herkomst. Den samme dagen hadde lensmannen sendt også et annet brev der han spør om nasjonaliteten til en mann i Kjelleren i Nordreisa. I dette tilfellet gjelder det kvensk herkomst.³² Hvorfor lensmannen vil vite nasjonaliteten til disse mennene, kommer ikke fram i dokumentet.

I 1902 får soknepresten en forespørsel fra styresmaktene i Kristiania om den oppgitte informasjonen om en kvenmann er riktig. Kvenen hevder at han ikke er konfirmert samtidig som han påstår at han aldri har gått på skole. I ekspedisjonen på andre side av dokumentet står det at han ikke er konfirmert, og at han etter at kvensk tolkning falt bort, har fått en mangelfull skolegang. Mannen har vokst opp i en kvenbygd. I dokumentet står det at mannen er kjent som «seinvoksen og treg».³³ Det kan være korrekt at mannen har hatt læreverser i skolen, noe som har hindret ham i å lære seg norsk ordentlig. Læreverser, mangelfullt språk og status som ukonfirmert har meget sannsynlig skapt problemer for mannen, selv om dokumentet ikke sier noe direkte om det. Interessant i saken er at problemet med skolegang er blitt tatt opp ved at øvre styresmakter peker på svikt i systemet, noe soknepresten må forklare. Staten var ansvarlig for folks skolegang uavhengig av etnisk opprinnelse.

«Brevjournal 1928-1934» inneholder et spesielt brev fra biskopen i Troms. I 1931 sender biskopen bokpakke til Skjervøy, og i pakken følger et brev med. Dette brevet skiller seg fra andre inn-

32 Lnr. 7, 7.10. 1901. Brevjournal 1898-1906. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

33 Lnr. 7, 4.2. 1902. Brevjournal 1898-1906. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kommende brev på grunn av at brevets innhold er nøyaktig beskrevet. I brevet skriver nemlig biskopen at dette bør noteres i journalen. Ifølge brevet har Hålogaland bispekontor følgende fin-ske (kvenske) bøker: Bibelen, Luthers postill og Læstadius postill. Disse bøkene er ment til personer som har vanskeligheter med å lese norsk, men er lesekyndige. Bøkene er en gave fra den norske kirke til sine medlemmer. Biskopen nevner at man også kan skaffe nyere opplysningsbøker og testamenter, men det vil ta tid.³⁴ Dette er interessant, siden soknepresten i innberetninger til prost-en på begynnelsen av århundret lar oss forstå at alle i soknet kan norsk. Hvis situasjonen hadde vært slik presten beskrev tidligere, hadde bisko-pen ikke trengt å sende bokgaven til den kvensk-språklige befolkningen. Dette viser at påstander om språksituasjonen i soknet fra begrunnelsen av århundret ikke stemmer. For det andre er gaven overraskende fordi man ikke ventet at den nor-ske kirken ville formidle bøker til den kvenske befolkningen, til tross for at bøkene var religiøst materiale, og kirken oppfattet opplysningsarbei-det som viktig.

Det ble også utdelt annet lesestoff til kvenene i Nordreisa. Dette lesestoffet var på norsk. I «Brev-journal 1934-38» finnes det et brev fra 1936 som biskopen i Hålogaland sendte til Skjervøy sokne-prestembete der biskopen skriver at ukebladet *Hjemmet* har stilt til rådighet en del frie eksem-plarer til hjem hvor det var tilbøyelighet til finsk hjemmespråk. I biskopens brev blir finsk under-streket. Han fortsetter at de vil arbeide for å spre norsk, fordi lesningen kan opphjelpe bruken av

34 Lnr. 9, 29.1. 1931. Brevjournal 1928-1934. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

norsk.³⁵ Brevet er henvist til lærer Braastad som har adresser. Braastad var på denne tiden lærer i Nordreisa, og han var kjent for sitt harde arbeid for fornorskingen av kvenske barn i kommunen.

Biskopen i Hålogaland, Eivind Berggrav, var en av de sentrale personer i å utforme norsk minoritetspolitikk i mellomkrigstiden. I utgangs-punktet var han villig til å definere både samene og kvenene som minoriteter som hadde krav på beskyttelse og rett til å bruke sitt eget språk, men dette synet vant ikke fram i Norge.³⁶ Kanskje det var Berggravs syn på kvenene som minoritet som var motivet da han sendte kvenskspråklig religiøst lesestoff til kvenene i Nordreisa. I den andre gra-tissendingen kommer likevel fram det som biskop Berggrav er mest kjent for i forhold til samer og kvener; nemlig hans arbeid for fornorskingen. I utdeling av gratis tidsskrifter og blader framkom-mer et av de nye tiltakene som myndighetene hadde satt i gang for å framheve det norske språk og kultur blant kvener. Nordreisa tilhørte grense-traktene der kvenene ble oppfattet som en sikker-hetspolitisk risiko.³⁷ Arkivmateriale fra Kistrand tyder ikke på at det ble delt ut gratis lesestoff til kvenene i Kistrand.

5.4 Usynlige minoriteter: Korrespondanse og saksdokumenter 1947-1962

I Skjervøy sokneprests arkiv kommer de etniske minoritetene i liten grad fram i korrespondanse- og saksdokumenter på 1940-tallet. Generelt kan man si at minoritetene forsvinner fra arkivet

35 Lnr. 10, 4.2. 1936. Brevjournal 1934-1938. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

36 Ryymin 1998: 113-115.

37 Se Eriksen & Niemi 1981: 288-290.

under andre verdenskrig. Myndighetene antok i Nord-Troms at både sjøsamene og kvenene var fornorsket i slik grad at det ikke var behov for å nevne dem atskilt fra den norske befolkningen. I perioden 1945-1960 finnes det et par dokumenter knyttet til kvener i kommunen, men ingen knyttet til den samiske kulturen.

I Nordreisa finnes også et annet dokument som kan sees å ha lignede trekk som dokumentet i Kistrand der samenes og kvenenes betydning i kommunens historie blir undervurdert. I dokumentet i Kistrand ble minoritetene totalt usynliggjort. I dokumentet fra Nordreisa blir bare samene totalt fraværende i beretninger, mens kvenene blir forbundet med bildet av folket som «utdøende folkeslag». Dokumentet handler om menighetsforholdene i Nordreisa sokn, og det er blitt sendt til biskopen i Hålogaland i 1959-60. Redegjørelsen, som inneholder en del skrivefeil, begynner slik:

Nordreisa sokn av Skjervøy prestegjeld ligger rundt Reisafjorden og strekker seg fra denne sydover Reisadalen ca. 10 mil mot Finnlands grense. Av dalen er bare den nordligste halvde befolket – og det i ikke liten utstrekning fra Finland og Nord Sverige. Mange har derfor finsk språk som sitt morsmål. I løpet av siste 50 år er det norske språk blitt det alminnelige. Men enda snakkes finsk som «hjem-språk» i noen familier som har hatt barn på skole i de siste år. For mange eldre er fins[k] «hjertespråk».

Utdraget viser ikke direkte negative holdninger mot den kvenske kulturen, men bak positive

beskrivelser finner man undertrykkende tidstypiske elementer. For det første blir kvenene forbundet sterkt med nasjonalstaten Finland. For det andre inneholder utdraget den undertrykkende metafor «hjertespråk», noe som til tross for positive hensikter bak beskrivelsen, kan påvirke negativt oppfatningen av språk og kultur. Interessant er at disse metaforene er blitt knyttet til det kvenske språket og kulturen helt til vår tid.

Den finske sosialantropologen Marjut Anttonen, skriver at «hjertespråk» inneholder nostalgiske og følelsesmessige elementer.³⁸ For eldre folk minner språket om deres barndom. Barndom forbindes ofte med lykke og uskyldighet. Etter hvert har norsk tatt mer plass i deres liv. I offisielle sammenhenger har bare norsk vært lovlig og akseptert, mens folket kunne snakke språket sitt hjemme. Etter hvert har den yngre generasjonen sluttet å snakke sitt eget språk. Dermed kan det å høre «hjertespråk» forårsake kraftige følelser hos eldre lyttere. På den andre siden kan forbindelsen med ordet «eldre» knyttes til assosiasjonen om å være nær døden. Dette kan tolkes slik at språket vil forsvinne sammen med eldre folk, fordi de nyere generasjoner ikke lenger snakker kvensk.

I utdraget får man altså assosiasjoner om at den kvenske kulturen er et forsvinnende element i Nordreisa. Utdraget gir uttrykk for at i kommunen finnes det fortsatt noen som snakker kvensk, men språket kommer til å forvinne slik tendensen har vært i de siste 50 årene. Dette kan videre forbindes med metaforen «språkets død» og «kulturens død». Disse metaforer gir uttrykk for at verken kulturen eller språket har noen

38 Anttonen 1999: 321-214.

framtid, de er museale elementer som minner om noe som har vært før, men forsvinner i løpet av neste generasjon. Disse bildene er med på å skape identitetsmessig pessimisme blant befolkningen, samtidig som de kan påvirke minoritetspolitikken der språklige redningsprosesser kan sees som unødvendige.

5.5 Veien mot mangfoldighet: Nyere arkivmateriale

Skjervøy sokneprestembetes arkiv inneholder svært lite dokumenter knyttet til samer og kvener på 1960-tallet. Det finnes likevel forskjeller i forhold til dokumenter rett etter krigen. På 1970-tallet begynner nemlig samene å komme fram i flere tilfeller. Arkivet inneholder blant annet flere dokumenter og brosjyrer knyttet til Norges Samemisjon og dens virksomhet i samiskspråklige områder på begynnelsen av 1970-tallet. Denne tendensen kan knyttes til generelle holdninger til den samiske kulturen på 1970-tallet i Norge, samt samenes egen politiske mobilisering. I arkivet fra denne tiden finnes bare ett dokument som kan knyttes til kvener.

Norges Samemisjons formål er å utføre indremisjonsarbeid blant samene i Norge. Norges Samemisjons virksomhet blant samene har vært både viktig og betydningsfull. De har bygget skoler, institusjoner, sykestuer og gamlehjem, blant annet bygget Norges samemisjon et gamlehjem for samer i Kistrand kommune. Til tross for gode gjerninger, er ideologien bak Norges Samemisjon etnosentrisk. Dette kommer tydelig fram i en brosjyre fra Norges Samemisjon på 1970-tallet. For det første bruker de slagordet «Hjelp oss å hjelpe våre samiske landsmenn!». Selv om utro-

pet viser at samene er blitt akseptert som en del av Norge, gir det uttrykk for maktforhold mellom hovedbefolkningen og minoriteten som en hjelpetrengende gruppe, det vil si den dårligere andre. Etnosentriske holdninger kommer enda tydeligere fram i hovedteksten der det står at «på grunn av sin stammes egenart og av spesielle geografisk-økonomiske årsaker har dessverre mange av denne gruppen (ca. 25000) opp gjennom tiden ikke fått del i de kristelige, sosiale og kulturelle goder på linje med vårt folk for øvrig.»³⁹ Sammen påvirker disse setningene folks oppfatning av likeverd uten at det blir lagt merke til at likeverdet er ideologisk skeivt. Det umyndiggjør nemlig og objektiviserer samene som folkegruppe ved å beskrive dem som folk som trenger hjelp utenfra. Det beskriver egenart og geografisk-økonomiske årsaker som grunnene til at samene er både økonomisk, sosialt og åndelig fattigere enn nordmenn. Etnosentriske tanker knyttet til minoriteter er ofte forankret i underbevisstheten vår som kjensgjerninger om et folk. Dette oppropet fikk nok flere til å føle synd på samene som et stakkarslig hjelpetrengende folk i Norge.

Etter 1960 kommer det bare ett dokument knyttet til kvener fram i Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Dokumentet er «beretning om menighetsforholdene i Nordreisa». Befolkningsmessige forhold beskriver dokumentet på følgende måte:

Innbyggerne i Nordreisa er etterkommere av tre folkegrupper. Sjosamer flyttet innover fjorden, nybyggere kom fra Sør-Norge og møtte

39 Lnr. 44, organisasjoner 1968-1973. 04. Brosjyre: «Norges Samemisjon». Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

innvandrere fra Finnland og Nord-Sverige. Hver gruppe talte sitt språk, og den dag i dag er finsk dagligtale hos den eldre generasjon i en rekke heimer i Nord-reisadalen. Dessuten har det alltid vært god forbindelse med Kautokeino, idet flyttsamer derfra har sine sommerbosteder i Nordreisa. I tidens løp har disse gruppene smeltet sammen og gjort slutt på motsetninger fra nybyggertiden.⁴⁰

Tekstens ordvalg og begrepsbruk er interessant på mange måter. Utdraget beskriver sjøsamene som en folkegruppe som flyttet innover fjorden. I dag har man flere kilder som beskriver at samene har vært bosatt i Nordreisa lenge før andre folkegrupper kom til området. Likevel er det beskrivelsen av nordmenn og kvener som gjør teksten spesiell. For det første beskriver teksten nordmenn som nybyggere fra Sør-Norge og kvenene som innvandrere fra Finland og Nord-Sverige. De første kvenene som kom til Nordreisa kom før det offisielt ble fastlagt grense mellom Sverige (Finland) og Norge i 1751. Før den tid var Nordkalotten ikke statlig konsolidert og oppdelt mellom de ulike nasjonalstatene, noe som gjorde at befolkningen kunne bevege seg fritt.⁴¹ Offisielt fikk Nordreisa sine første kvenske bosettere i 1715-19, men det antas at det i området var kvener før denne tiden.⁴² Det vil si at man ikke kan betrakte kvener som innvandrere, men i stedet som nybyggere. Mot slutten av 1700-tallet

hadde den kvenske befolkningen stabilisert seg i Nordreisa.⁴³

Den første nordmannen som kom til Nordreisa på 1770-tallet kom etter at grensen mellom Norge og Sverige var offisielt fastlagt. Han, som flere av hans etterfølgere, kom fra Røros. I beretningen blir dermed riktig begrep benyttet for å beskrive norske bosettere i Nordreisa som nybyggere. Dette vil si at nordmenn som bosettere kom til Nordreisa etter den kvenske befolkningen som ble betraktet som innvandrere. Denne forestillingen inneholder klare skeive og ulogiske slutninger, noe som viser at begrepsbruk er en konstruksjon basert på maktforhold i samfunnet.

Som i minoritetspolitikk generelt, har begrepsbruk en betydning i holdninger til minoriteter. Den elementære forskjellen gjelder innvandrernes og nybyggernes posisjon i det nye landet eller området de har bosatt seg. Innvandrere har generelt dårligere status enn nybyggere i samfunnet, samt i befolkningens holdninger. Innvandringen er ofte knyttet til migrasjon som er et samfunnsmessig og historisk fenomen der nykommernes liv blir brått og totalt forandret både kulturelt og sosialt. De fleste innvandrerne flytter fra fattige land til mer moderniserte og industrialiserte land, noe som betyr forandring i deres levesett.⁴⁴ Øyvind Fuglerud skriver at begrepet «innvandrere» uttrykker nasjonalstatens ønske om en indre homogenitet innenfor landegrenser. Begrepet definerer en samfunnsmessig posisjon som per definisjon er midlertidig. Generasjoner etter vil de første innvandrerne bli medlemmer av sta-

40 Lnr. 44, organisasjoner 1968-1973. 04. Brosjyre: «Norges Samemisjon». Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

41 Sml. Ryymän 2003: 5.

42 Hansen 1957: 33.

43 Sarressalo 2002: 43.

44 Vallenius 1998:10.

ten, samtidig som de vil bli «usynlige».⁴⁵ Nybyggerne derimot kan knyttes til kolonialisme. Kolonistenes oppdrag er av administrativ, militær eller økonomisk karakter, og oppfatter områdets andre kulturer som objekter.⁴⁶ I Nordreisa ble nordmenn den regjerende folkegruppe i kommunen.

Den siste påstanden i beretningen gjelder sammensmelting av og motsetninger mellom folkegrupper i nybyggertiden. Denne påstanden trenger nærmere gransking. Hvilke kilder er denne påstanden basert på? For det første skriver Emil Hansen i sin bygdebok, som generelt er negativ mot den samiske og kvenske befolkningen, at til tross for forskjellige språk, tankegang og nasjonal innstilling, sto disse folkene sammen i kampen for tilværelsen, noe som var et felles tilknytningspunkt for dem.⁴⁷ På den måten viser Hansen at det egentlig var en slags solidaritet mellom vanlige innbyggere i kommunen til tross for forskjellig etnisk opprinnelse. Beretningens beskrivelse viser antagelig en slags mytologisert oppfatning av den norske befolkningens nybyggertid som vanskelig. Lignende fortellinger finner vi i andre deler av verden der nybyggernes etableringsfase blir oppfattet som vanskelig på grunn av fiendtlige omgivelser både i form av naturen og de innfødte.⁴⁸

For det andre har giftermål mellom etniske grupper visket bort grenser mellom samer, nordmenn og kvener. Bjørg Evjen skriver at kvenene i større grad inngikk interetniske ekteskap på slutten av 1800-tallet i nordre Nordland. Forskning

45 Fuglerud 2001: 200-201.

46 JanMohamed 1992:101.

47 Hansen 1957: 42.

48 Atwood 1972: 32.

fra Kvæningen, Lyngen og Sør-Troms har vist lignende resultater.⁴⁹ Dermed kan man anta at også i Nordreisa har kvenene giftet seg med andre etniske grupper. Samer og nordmenn, derimot, valgte ofte ektefellen fra sin egen etniske gruppe. Forbud mot å gifte seg utenfor egen etnisk gruppe var blant dem mest vanlig.⁵⁰

Hvordan forstår vi ordet «smeltet sammen»? Denne betegnelsen ser vi ofte i forbindelse med et moderne flerkulturelt samfunn overalt i verden. Selv om betegnelsen blir brukt som en nøytral beskrivelse, er innholdet likevel ikke nøytralt. Det viser nemlig et hierarki der en kultur opptrer som dominerende. For å oppnå posisjon som en del av det kulturelle fellesskapet, må andre kulturer ofre deler av sin egen kultur, som språk eller klestradisjon. Mellom linjene kan man lese teksten på en annen måte: Minoritetene er blitt fornorsket slik språklige og kulturelle forhold ble beskrevet i beretninger i forbindelse med bispevisitaser noen tiår tidligere. I dag vil man bruke begrepet «integrert» i forbindelse med nye minoriteter istedenfor «fornorsket». «Smeltet sammen» er en slags allmennakseptert betegnelse om mangfoldighet der staten har drevet en effektiv assimileringsspolitikk.

På 1970-tallet ser det ut til at samiske dokumenter begynner å dukke opp oftere i offentlige arkiver. Skjervøy sokneprestembetes arkiv innholder to dokumenter knyttet til den samiske kulturen i 1973. I det første brevet, som har overskriften «Lokalisering av samisktalende i Nord-Hålogaland bispedømme», spør soknepresten fra Gamvik om det finnes samiske grupper i

49 Evjen 2008: 246.

50 Evjen 2008: 246.

Nordreisa sokn, er de i tilfelle fastboende, finnes det flyttsamer i soknet sommerstid og i hvilke områder de finnes. I svaret fra Nordreisa skriver undertegnede at hvis han hadde kjent formålet med undersøkelsen, kunne han lettere svare på spørsmålene. Beskrivelsen fra Nordreisa kunne man oppfatte som nøytral på 1970-tallet, men i dag kan man se noen minoritetspolitiske forandringer. I svaret blir det skrevet at:

Jeg antar at de som behersker samisk i Nordreisa, kan norsk like godt. Jeg tror ikke her er så mange som bruker samisk til daglig at de kan kalles en gruppe. Det er da de fastboende jeg har i tankene. I hvilken grad enkelte kan foretrekke å "bruke samisk rent privat, kan jeg i dag si lite om.⁵¹

Hvis vi sammenligner dokumenter knyttet til etniske minoriteter i sokneprestarkivet i Kistrand og Nordreisa, gjelder flere av dem spørsmål om tolkning på kvensk og/eller samisk. I dette brevet kan det oppfattes som at kapellanen antar at spørsmålene gjelder behovet for samiskspråklig assistanse i menigheten. Mellom linjene kan vi lese at kapellanen ikke ser behov for det samiske språket i kommunen, siden han sier at de som behersker samisk, behersker norsk like godt.

En måned etterpå sendte biskopen et fellesbrev til prestene i bispedømmet. Dette brevet forklarer formålet med brevet fra soknepresten i Gamvik. I 1972 har Kirkedepartementet godkjent en ordning når det gjelder geistlig betjening av spredtboende samer. Ifølge ordningen er det ledig en

⁵¹ Lnr. 43, 1973. Fellessaker 1973-1975. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

stiftskapellanstilling for assistanse i områder der det bor spredtboende samer. I de kommunene der presten snakker samisk, vil det ikke være behov for assistanse. Brevet fortsetter:

Ordning med en fast tjeneste for spredtboende samer er blitt til ut fra den tankegang at ethvert menneske skal ha rett til å få evangeliet forkynt på et språk det forstår og er ett med. Alle skal kunne henvende seg til en sjelesørger som taler deres morsmål. Derfor bør denne ordning gjøres godt kjent, særlig i menigheter som har samisktalende minoriteter.⁵²

Brevet nevner at alle skulle ha rett til å få evangeliet på sitt eget språk. Likevel gjaldt dette ikke andre minoriteter i Norge. De ble ikke inkludert i denne ordningen.

⁵² Lnr. 47, 1973. Personalsaker 1960-1976. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

LENSMANNEN I SKJERVØY

– KATEGORISERING, ETTERFORSKNINGSSAKER OG ETNISKE MINORITETER I NORDREISA

Grensene for Skjervøy lensmannsdistrikt ble forandret i 1814. Da ble de områdene som i dag tilhører Kåfjord kommune, lagt under Lyngen kommune. Etter denne resolusjonen omfattet Skjervøy lensmannsdistrikt de nåværende kommunene Skjervøy, Nordreisa og Kvæningen. I 1985 ble Nordreisa og Kvæningen skilt fra Skjervøy som egne lensmannsdistrikter.¹ Dessverre er det ikke mulig å sammenligne lensmannsarkivet i Porsanger og lensmannsarkivet i Skjervøy fordi Kistrands lensmannsdikt har lite materiale før andre verdenskrig.

Før jeg begynte denne undersøkelsen, antok jeg at man i dette arkivet ville finne tydeligere tegn på hvilken måte maktulikheter mellom arkivskapere og minoritetsbefolkning kommer fram enn det som kommer fram i kommunearkiver. Statlige embetsmenn og deres arkiv representerer et annet nivå i et lokalsamfunn enn kommunearkiver gjør. Statlige embetsmenn fikk instruksjoner ovenfra om hvordan de skulle forholde seg til

etniske minoriteter og hvordan de skulle skape arkiver. Man kan anta at i forbindelse med statlige saker angående minoriteter er spørsmålet om kategorisering et viktigere punkt enn i forbindelse med kommunale saker, fordi kategorisering kan anses å være statens maktinstrument, samtidig som myndighetene gjennom kategorisering holder kontroll over marginale grupper.

6.1 Kategorisering og etterforskningsprotokoller 1891-1920

I Statsarkivet i Tromsø finnes det etterforskningsprotokoller for perioden 1891-1920. Denne samlingen er ikke komplett fordi årene 1904-1906 mangler i arkivet. Disse årene er viktige i Norges historie på grunn av at i 1905 ble Norge løsrevet fra Sverige. Det ser ut til at det finnes forskjeller i beskrivelser av personers etniske opprinnelse i protokollene før 1907 og protokollene etter denne tiden. Før 1907 blir nemlig ikke etnisitet nevnt i hver forbindelse i protokollene, noe som skjer på 1910-tallet. Rundt 1907 blir de tiltaltes etnisitet og opprinnelse nevnt sammen med andre person-

¹ Nilssen 2002: 4.

opplysninger. Jeg antar at denne måten å beskrive befolkningen på er knyttet til den nye statens forsøk på å holde orden på etnisiteter i den nordlige delen av landet.

Det ser ut til at i protokollene i perioden 1891-1903 blir befolkningens opprinnelse beskrevet på en lignende måte som i andre arkivdokumenter på denne tiden. Personenes etnisitet blir nevnt hvis de er flyttsamer eller de nylig har kommet fra Finland eller Nord-Sverige. Dette vil si at det ikke blir gjort noen etnisk registrering av den fastboende befolkningen i Skjervøy lensmannsdistrikt. Personenes etnisitet kan likevel spores opp fra rapporten. Man ser for eksempel om vedkommende har anvendt tolk under forklaringen sin. Da står det i rettsdokumenter at «oplæst og nedtaget af tolken».²

Måten etnisitet blir nevnt i rettsdokumentene i perioden 1891-1903 kan gi et negativt inntrykk av bruken av etniske betegnelser. I dokumentene står blant annet «Fjeldfin gut» som blir anklaget for tyveri hos fastboende.³ De som kom fra Finland eller Nord-Sverige ble også oppfattet som fremmede. Spesielt gjaldt dette dem som måtte reise Nord-Norge rundt på jakt etter arbeid. Jeg antar at denne historiske vandringen uten tvil har vært med på å skape negative bilder av begrepet «kven», og har fått folket i Norge til å oppfatte kvener som «ustabile» folkeslag. I etterretningsprotokollene finnes spesielt en sak fra 1900 som tyder på dette. Saken blir presentert i etterforskningsprotokollen på følgende måte: «Aar 1900,

den 5. mai indhentedes i anledning telegrafisk ordre fra by-futen i Hammerfest – forklaring af N. N og N.N – om disse har solgt eller levert en kiste til kven (X)».⁴ I vitneforklaringen fra Nordreisa blir det fortalt at kvenmannen hadde kommet til Birtavarre for å søke arbeid i gruvene. Han fikk likevel ikke arbeid der, noe som fikk ham til å reise videre nordover, mens de andre guttene reiste tilbake til Nordreisa. Mannen ble arrestert i Hammerfest for å ha stjålet en kiste i et dampskip.⁵ I denne sammenhengen blir gruppebetegnelsen brukt for å beskrive den tiltalte tilhørighet til Finland. Guttene fra Nordreisa var sannsynligvis også kvenskættete, men deres etnisitet blir ikke nevnt i protokollen.

Etter 1908 blir etniske betegnelser gjennomført oftere enn tidligere i etterforskningsprotokollene. I straffesaker er den vanligste betegnelsen «blandet herkomst», noe som ofte peker på samisk og kvensk opprinnelse. «Blandet herkomst» knyttet til det norske, blir ofte beskrevet som «norsk og lappisk» eller «norsk og kvensk» opprinnelse. Det finnes et tilfelle der det blir skrevet at vedkommende er av «norsk og finsk herkomst».⁶ Om tiltalte er kven eller same, er vanskelig å fastslå. Men sannsynligvis peker etnonymet på samisk opprinnelse, fordi det fortsatt var vanlig å kalle dem som kom fra Finland for kvener.⁷

2 For eksempel lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1898: 59. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

3 Lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1899: 48. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

4 Lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1900: 161. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

5 Lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1900: 161. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

6 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 18. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

7 Se lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 16-17. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

Båttur på Reisavann. Fotograf og år ukjent. Tromsø museums fotoarkiv.

På 1910-tallet kommer det fram noen tilfeller der personens opprinnelse blir beskrevet som «finlender». Det er mulig at norske myndigheter helt bevisst har begynt å bruke betegnelsen «finlender» for dem som er finske statsborgere for å skille dem fra kvener som er norske statsborgere.⁸ I etterforskningsprotokollen blir det beskrevet en spesiell sak sommeren 1917. Politimesteren i Vest-Finnmark etterforsker et reintyveri i nærheten av finskegrensen. I introduksjonen blir det skrevet at de anklagede er «finnlender». «Lappegutten» fra Kautokeino gir forklaring gjennom

⁸ Lnr. 66. Etterforskningsprotokoll 1912: 50. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

tolk der han forteller at han og et par andre gutter hadde sett at to finlenderne kom fra den finske siden sammen med reinkjøtt en gang i mars 1917. Da de kom nærmere finlenderne, så de at rundt en av dem var 5 reinskinn på snøen. Finlenderne påstod at de var «lendsmandsfolk» som hadde kommet for å se etter reinkjøtt som en annen finlender hadde gjemt i snøen. Samegutten tvilte på om disse mennene snakket sant.⁹

Denne saken er interessant på grunn av bruken av etnonym. For det første blir betegnelsen «lappegutt» brukt gjennom hele saksframstillingen i

⁹ Lnr. 73. Etterforskningsprotokoll 1917: 98-99. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

forbindelse med vitneuttalelser. Hvis dokumentet hadde blitt skrevet i dag, hadde det stått «lappguttens» navn i dokumentet i stedet for hans etnonym. For det andre blir også betegnelsen «finlender» brukt både i introduksjonen av saken og i vitneuttalelser. I denne sammenhengen ser det ut til at begrepet er knyttet til personer som bor i Finland. Det ser ut til at på denne tiden ble betegnelsen kven ofte brukt for å beskrive kvener og finlendere som var bosatt i Norge, men betegnelsen finlender pekte på personer som hadde sitt bosted i Finland. På denne måten gjorde man forskjell mellom finskættete folk bosatt i Norge og finlendere bosatt i Finland, selv om det var en del uklarheter i bruken av disse betegnelser. På det lokale nivået ble begrepet i flere offentlige sammenhenger knyttet til personer som nylig hadde bosatt seg i Norge, selv om betegnelsen på det statlige nivået var et offisielt gruppenavn på alle som hadde kvensk/finsk opprinnelse.

Etter at jeg hadde lest etterforskningsdokumentene i perioden 1891-1920, fant jeg ut at etter 1905 kommer det fram noen forskjeller i hvordan kvener som var norske statsborgere og kvener som kom fra Finland blir beskrevet i offentlige dokumenter. Selv om man bruker begrepet «kven» for begge gruppene, kan man finne ut om vedkommende er en norsk kven eller en kven fra Finland. Den tydeligste måten å finne ut dette på er å se hvor personer er blitt født. I de fleste tilfeller står det at vedkommende er født enten i Finland eller en eller annen kommune i Norge. Den andre måten er mer komplisert. Personene som kom fra Finland, blir ofte beskrevet i dokumentene som «kven N.N», mens de som er norske kvener, ikke får noe etnonym foran navnet sitt

eller de blir beskrevet som av «kvensk herkomst». Den samme måten finner vi blant den samiske befolkningen. De som var fjellsamer blir presentert som «fjellfinn» eller «lapp», mens de som var fastboende, blir beskrevet som av «lappisk herkomst».¹⁰ For meg ser det ut til at for embetsmenn var det naturlig å kategorisere folket på denne måten på denne tiden. Likevel varierer kategoriseringene i den grad at man ikke kan lage altomfattende regler om dette.

I etterforskningsprotokoller kommer det fram at også den lokale befolkningen ser ut til å forbinde etnonymet «kven» med personer som nylig hadde kommet fra Finland. I en av sakene kommer dette trekket fram. Saken gjelder ærekrenkelse der en 50 år gammel husmannskone i Sørkjosen anklager en annen kvinne for å ha antydnet ærekrenkende beskyldninger. Hun forteller at en gang på vinteren gikk «en kven» ved veien i Sørkjosen og han kom inn hos henne. Da han satt inne, kom en annen kvinne på besøk. Da «kvenen» bestemte å gå ut, fulgte nabokonen med ham. Hun tenkte at det ikke var galt at hun gikk ut sammen med «finlenderen». Ifølge kvinnen hadde nabokonen blitt fornærmet for et eller annet i denne situasjonen, noe som fikk nabokona til å spre rykter om at husmannskona hadde vært i Spitsbergsskuta og kalte henne for «Spitsberghore».¹¹ I dette tilfelle blir etnonymet «kven» tilknyttet en person som nylig hadde kommet til Norge.

¹⁰ Se lnr. 68. Etterforskningsprotokoll 1915: 106. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

¹¹ Lnr. 74. Etterforskningsprotokoll 1919: 74; lnr 73. Etterforskningsprotokoll 1917: 98-99. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

Rundt 1918-1919 ser det ut til at beskrivelser av etnisk tilhørighet blant de anklagete forandrer seg. Da er det ikke lenger vanlig å nevne etnisitet i forbindelse med lokalbefolkningen, men de blir beskrevet som «gaardsfolk» eller «landbruksfolk». I 1920 fant jeg bare et par tilfeller der det ble nevnt at personen var født av «egteviiede kvenske foreldre»¹² og et tilfelle der det blir skrevet av «egteviiede norske foreldre».¹³ Det finnes likevel et spesielt tilfelle der det står at vedkommende er født «i Nordreisa av ekteviiede foreldre, faren finlender». Spesielt i saken er at vedkommende satt i tillitsvalgtposisjon og hadde verv i rettssystemet i Nordreisa.

Forandringer i beskrivelsen av etnisk tilhørighet gjelder likevel ikke fjellsamer. Det ser ut til at det fortsatt var vanlig å beskrive «fjellfinn» eller «lapp» foran navnet til vedkommende. I 1920 er det en sak der det blir tilkalt fjellap N.N. med flere som må gi forklaring for at «de» har forårsaket brann på statens skog. Hver eneste gang disse personene blir nevnt, blir de kalt «fjellapper».¹⁴ Ved å beskrive folkets bakgrunn som «gaardsfolk» eller «landsbruksfolk» gjorde myndighetene sannsynligvis skille mellom fastboende befolkning og de som var reisende på en eller annen måte. Samtidig viser «fjellapp» til personens næringsvirksomhet. Da vil betegnelsen peke på hans funksjon i stedet for etnisitet.

12 Lnr 74. Etterforskningsprotokoll 1920: 99. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

13 Lnr 74. Etterforskningsprotokoll 1920: 143. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

14 Lnr. 74. Etterforskningsprotokoll 1920: 121; lnr. 75. Etterforskningsprotokoll 1920: 122. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

6.2 Etnonymet «kven» som selvidentifikasjon i lensmannens arkiv

Før jeg begynte dette prosjektet, håpet jeg å finne dokumenter som kunne gi noen pekepinn på hvordan den kvenske befolkningen omtalte seg selv på 1800-tallet. Ble ordet «kven» brukt blant kvenene selv eller var det bare norske myndigheter som brukte betegnelsen? Jeg var klar over at å finne svar på disse spørsmålene er vanskelig, fordi arkivdokumentene er skrevet hovedsakelig på norsk og avspeiler de norske myndighetenes synspunkter. Jeg fant et par eksempler på dette.

Fra 1700-tallet finnes det en del dokumenter der begrepet «Qven» blir brukt som etternavn av personer med kvensk bakgrunn. I dokumentet kommer det fram at noen av kvenene også selv brukte betegnelsen som et slags etternavn. På slutten av 1700-tallet i Kvæningen bodde en velstående handelsmann, Henrik Hanssen Qven. Han titulerte seg selv med bokstavene «H.H.S.Q» som står for Henrik Hans Sønn Qven. Dermed brukte han begrepet «kven» som selvidentifikasjon. Blant dokumenter i Senja og Tromsø sorenskriveri finnes det et dokument fra 1791 som gjelder en regning sendt fra kjøpmannen i Bergen til Henrik Hanssens enke. Henrik Hanssen Qven hadde fraktet varer til Bergen med Nils Gievers jekt. På andre siden av regningen står det bokstaver som han brukte for å titulere seg selv.¹⁵ Det at en velstående handelsmann brukte ordet som selvidentifikasjon, da han skrev under viktige dokumenter eller da han ble nevnt som en aktiv partner i forskjellige sammenhenger, viser at kvenbegrepet ikke ble oppfattet som en negativt

15 Lnr. 205. Senja og Tromsø sorenskriver 1755-1854. Statsarkivet i Tromsø.

ladet betegnelse i Nord-Troms på denne tiden.

I Skjervøy lensmannsarkiv kommer også fram et dokument som tyder på at betegnelsen «kven» ikke ble oppfattet negativt av lokalbefolkningen. I dokumentet blir betegnelsen brukt som en positiv selvidentifikasjon. Hendelsen skjedde i Nord-Troms sommeren 1909. En kvinne, som ifølge etterforskningsprotokollen er av blandet herkomst fra Kjækan, blir tiltalt for å ha abortert et barn, og etterpå ha gjemt barnet uten å melde om aborten. Når saken blir undersøkt av myndighetene, blir det viktig å finne faren til barnet slik at man kan konstatere tidspunktet da kvinnen er blitt besvangret og om barnet var fullbåret. Hun forteller at «Jeg hadde samleie med en gut ved navn [x], farsnavnet husker jeg ikke og ikke vet jeg hvor han var fra, men han var kven»¹⁶. Han hadde bodd hos kvinnen noen dager etter jul. Kvinnen forteller at hun hadde vært forlovet med en svensk mann et par år tidligere. Hun påstår at hun ikke hadde hatt noen annen mann etter at det ble slutt mellom henne og svensken før hun møtte den nevnte gutten etter jul. Da kommer det en interessant kommentar: «[x] sa til meg at han var en velstaaende kvæn».¹⁷ I denne sammenhengen er det relevant å legge merke til at gutten selv har kalt seg for en kven. Spesielt i saken er det at han har brukt betegnelsen for å forføre en kvinne. Selv om betegnelsen som kommer fram er annenhånds informasjon, kan man anta at informasjonen er riktig. Det var nemlig viktig for henne å gjenta ord for ord hva han hadde sagt, fordi saken

gjelder etterforskningen, og alt hun sier blir skrevet ned. Hvilket språk de har brukt seg i mellom, kommer ikke fram i forklaringen. Hennes kommentar viser at etnonymet «kven» ikke er blitt oppfattet som negativt på det norske språket, noe som også adjektivet «velstaaende» foran etnonymet framhever. I hennes uttalelse kommer heller ikke fram noen tegn på at hun hadde et dårlig forhold til gutten; hun ville bare peke ham ut som barnefar. Mot slutten av hennes vitneuttalelse kommer det likevel fram at gutten ikke var faren til hennes barn.¹⁸

Kvengutten som kvinnen først pekte på som barnefar kommer opprinnelig fra Nordreisa. Han dukker opp også i forbindelse med andre saker gjeldende blant annet legemsfornærmelse og bedrageri der han gir vitneforklaringer. I protokollen blir det beskrevet at han er født i Nordreisa, konfirmert og er av blandet herkomst.¹⁹ Likevel valgte han å presentere seg for en kvinne som en velstående kven, noe som tyder på at etnonymet «kven» ikke var en negativ betegnelse på norsk for ham eller kvinnen han forførte. Dette kan tyde på at kvenene kalte seg selv kvener på norsk, men dette forklarer ikke hva de kalte seg selv på sitt eget språk.

I diskusjoner gjeldende spørsmål om hvilken betegnelse de har brukt for å beskrive selvidentifikasjon, er det viktig å gjøre skille mellom språkene de har anvendt i identifikasjonen. Offentlige dokumenter fra Nordreisa forteller at kvenene i Nord-Troms anvendte den norske betegnel-

16 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 124. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

17 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 125. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

18 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 229. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

19 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 87-88. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

sen «kven» som selvidentifikasjon, da de brukte norsk, men det kommer ikke fram om de brukte betegnelsen «kveeni» eller «kainulainen», da de snakket kvensk/finsk. Den norske betegnelsen er tross alt opprinnelig et utgruppenavn. Dokumentene fra Kistrand kommunearkiv tyder på det samme. Der kommer det heller ikke fram hvilken betegnelse kvenene brukte som gruppeidentifikasjon på kvensk/finsk.

6.3 Etnisk relaterte forbrytelser

I vårt moderne samfunn er diskusjoner om kriminalitet knyttet til forbryterens etniske opprinnelse et omdiskutert tema. For det første vil slike diskusjoner stigmatisere etniske minoriteter selv om kriminalitetsrapportene og statistikk berører bare en liten del av de etniske grupper. Disse framstillingene er skapt av media som ofte framhever forbryterens etniske bakgrunn ved å gjøre skille mellom etnisk norsk eller ikke norsk opprinnelse. Disse framhevingene skaper negative bilder om etniske minoriteter uten at man er klar over grunnlaget for forbrytelser. Når det gjelder det nordnorske samfunnet for over hundre år siden, ser det ut til at noen typer kriminalitet var knyttet til etnisitet. Her er det viktig å ta hensyn til kulturelle, sosiale og historiske faktorer, samt folks rettsoppfatning, noe som kan variere fra folkegruppe til folkegruppe og fra område til område.

I forbindelse med sokneprestens arkiv skrev jeg om kvener som ble anmeldt for bigami på 1890-tallet. Dette punktet kommer også fram i lensmannen arkiv, men sakene gjelder hovedsakelig på 1900-tallet. I et av tilfellene ville en kven født i Finland gifte seg i Norge i Skjervøy prestesokn i 1908. Han hadde ikke nødvendige

vitnemål med seg fra Finland, noe som får presten til å ta kontakt med Finland. Det kommer fram i papirene sendt fra Finland at han allerede var gift. Dermed vil presten ikke vie paret og anmelder forholdet til lensmannen.²⁰

Bigami-sakene gjelder imidlertid bare kvener som er født i Finland, ikke kvener som er norske statsborgere. I 1912 finnes det en sak der et par blir anmeldt for å bo sammen uten å være gift. Mannen er født i Uleåborgs län i Finland og har bodd 14 år i Norge. I Norge har han levd sammen med en kvinne fra Nord-Troms. Samtidig har mannen en kone i Finland. Mannen behersker ikke det norske språket tilstrekkelig for han forklarer seg til lensmannen gjennom tolk.²¹

I forbindelse med dette arkivet har jeg gjort en interessant observasjon om tiden rundt århundreskiftet 1900 til 1920-tallet. Man kan nemlig se at i rettsprotokollene er etnisk relaterte forbrytelser knyttet til gruppens næringsgrunnlag. Handelsmenn og lærere var oftest nordmenn. I dokumentene blir de anklaget og tiltalt for ligningsbedrageri. Samene, derimot, blir ofte arrestert for reintyveri.

Når det gjelder kvener, spesielt i Reisadalen, blir de ofte anklaget for skogstyveri. De hadde hogget i statens skog til eget bruk eller hadde solgt tremateriale til tjæremiler. Det ser ut til at kvenene syntes at det var akseptabelt å hogge ved i statens skog uten at det direkte ble oppfattet som en kriminell handling blant lokalbefolkningen. Rundt århundreskiftet blir anmeldtes etnisitet

20 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 53. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

21 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1912: 70. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

ikke nevnt i protokollene, men jeg antar at sakene gjelder kvener, fordi de anmeldte kommer fra Reisadalen, som hovedsakelig var et kvenskpråklig område. I tillegg anvendte de anmeldte en tolk under forklaringene.

Etter 1910 blir det merkbart mer anmeldelser om skogshogst i Reisadalen. I etterforskningsprotokollene blir de anmeldtes etniske opprinnelse beskrevet nøyte. I denne forbindelse er det interessant at også de norskfødte begynner å hogge ulovlig i statens skog etter 1910. Dette tyder på at ulovlig skogshogst ikke blir sett på som kriminelt uansett etnisitet.

I 1916 finnes flere tilfeller der reisværingene har hogget statens skog ulovlig. Hva som er grunnen til dette er vanskelig å si. I et av tilfellene blir det skrevet at vedkommende er ektevidde småkårsfolk og er av blandet norsk og kvensk herkomst.²² Neste sak i protokollen gjelder også ulovlig skogshogst. I saken blir en gutt på 16 år tiltalt for å ha hogget statens skog. I etterforskningsprotokollen blir det skrevet at tiltalte er født 1900, dato og måned husker han ikke, men at han blir 16 år ganske snart. Foreldrene hans er ektevidde husmannsfolk, faren er finlender og moren av blandet herkomst. Han blir anklaget for å ha hogget statens skog ulovlig. Han forklarer seg gjennom tolk.²³ Disse sakene gjelder kvener, men det blir mer vanlig at også norske og personer med blandet herkomst blir anklaget for skogstyveri.²⁴

22 Lnr. 70. Etterforskningsprotokoll 1916: 108. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

23 Lnr. 70. Etterforskningsprotokoll 1916: 109. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

24 Se Lnr. 74. Etterforskningsprotokoll 1918: 14. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

6.4 Finske etterlyste i justisprotokoller

Den 4. mai 1901 undertegnet regjeringen den første fremmedloven i Norge. Loven inneholdt bestemmelser som forpliktet nykommerne til å melde seg til politiet ved ankomsten. Utlendingen fikk en oppholdsbok som skulle bevares. Loven var en lags kontrollov der staten ville kontrollere «de uønskete» personer i Norge. De uønskete var de som ikke meldte seg til politiet, ikke hadde oppholdsbok, kom tilbake til landet selv om de var tidligere utvist eller var straffedømt. Lovens mening var å hindre de fremmede og reisende løsgjengere i å etablere seg i landet.²⁵ I Nord-Norge var rundt århundreskiftet flere finlendere som var etterlyst enten i Finland eller Norge. For dem var det ikke lett å få skjulested i Norge etter den nye fremmedloven.

I justisprotokollene finnes det noen interessante dokumenter gjeldende finske/russiske statsborgere. Ellers finnes det lite informasjon om etnisitet eller etnisk opprinnelse i forbindelse med Justisprotokoller. I protokollene fra 1920-tallet finnes det noen saker der «flyttlapp» blir nevnt i forbindelse med reintyveri og en sak der begrepet «same» blir brukt.²⁶ Den første justisprotokollen stammer fra 1901. I protokollserien mangler årene 1906-1921, men etter 1921 finnes alle protokollene helt til 1981.

Justisprotokoller ligner brevjournaler fordi det i protokollen er skrevet alle anmeldelser som lensmannen har mottatt. Forskjellen er likevel den at justisprotokollen bare inneholder saker som enten er klager, er blitt anmeldt eller er under etter-

25 Kjeldstadli 2003: 371.

26 Lnr. 78, sak 69 1928. Justisprotokoll 1925-1928. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

forskning, mens brevjournalene inneholder alle mottatte brev. Justisprotokollene skiller seg fra brevjournalene også på måten boken er blitt ført. I brevjournalene blir brevene skrevet ned i den rekkefølgen de er blitt mottatt, mens justisprotokollene blir ført etter innkommende saker. Under et saksnummer blir skrevet hvert brev i den rekkefølgen lensmannen har mottatt dem. Dermed kan justisprotokollen være en kilde for forskere som vil vite sakens utvikling og dokumenter som er knyttet til hver enkeltsak.

Den første saken gjelder en omreisende finsk statsborger i Norge. Saken er fra 1901. Politimesteren i Vest-Finnmark sender telegrafisk ordre om å anholde en «omvandrende finlænder, spillemand Anders» som har stjålet diverse saker i Kåfjord i Alta. Under sin reise til Kvæningen ble vedkommende ettersøkt. I saken blir det opplyst at da han den 4. oktober hadde vært i Kvæningen, fortsatte han den samme dagen til Nordreisa og derifra til Kåfjord i Lyngen.²⁷ I protokollen kommer det ikke fram om mannen ble arrestert, men sannsynligvis ble han ikke det. Denne saken viser at lensmannen hadde lite informasjon om mannen, om hans navn eller hvor han kom fra. Politiet visste bare at han var på vei til Kåfjord, men han kunne ha rømt tilbake til Finland både fra Nordreisa og Kåfjord. Saken ble sannsynligvis uopklart.

Året 1903 finnes det to saker i justisprotokollen gjeldende finske ettersøkte i Norge. I den første saken sender politimesteren i Tromsø sorenskriveren en meddelelse om en svensk undersøtt fra Pihtipudas sokn. Mannen er drømt til 5 år og 5

²⁷ Lnr. 76, sak 67 1901. Justisprotokoll 1901-1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

måneders fengsel for innbrudd, tyveri og andre kriminelle forhold i Kolari kirkeby. I etterlysningsteksten nevnes mannens utseende som ser ut til å være spesielt. Han er 30 år gammel, har lyst hår og et spesielt arr på venstre kinn. Han bes å bli pågrepet.²⁸ Denne etterlysningsteksten ser ut til å inneholde feilinformasjon. Mannen er sannsynligvis finlender, fordi han kommer fra Pihtipudas sokn, som ligger i Midt-Finland. Dette området har helt fra gammelt av vært finskspråklig. Hvis han hadde kommet fra kysten, kunne han ha vært finlandssvensk. I tillegg er han etterlyst for kriminelle handlinger i Nord-Finland.

Den andre saken er mer alvorlig. I justisprotokollen ligger et løst dokument som er sendt fra Tana-Varanger politimesterembete til politimesteren i Tromsø sorenskriveri. Saken gjelder en arbeider med typisk finsk navn fra Helsingfors. Mannen blir etterlyst for å ha drept sin kone sommeren 1903. Han antas å ha rømt til Nord-Norge i september i det samme året. I dokumentet blir hans utseende beskrevet meget nøye:

Mannen är omkring 26 år gammal, kort men kraftig till växten, mörklätt med bruna ögon, svart hår, svarta müstaschen och skägg under nedra läppen samt ründlätt med dystert udseende, äfvensom ett ärr i bakre delen af hufvudskålen i hvilket ställe saknar hår.²⁹

I brevet står at der er vedlagt et fotografi av mannen, men bildet er ikke med i justisprotokollen.

²⁸ Lnr. 76, sak 24 1903. Justisprotokoll 1901-1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

²⁹ Lnr. 76, følgebrev. Justisprotokoll 1901-1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

Dette dokumentet blir også nevnt i justisprotokollen som sak 59. I justisprotokollen står det imidlertid at mannen er fra Utsjok, som ligger Nord i Finland med grense til Finnmark. Ellers ser informasjonen ut til å tilsvare dokumentet fra Tana-Varanger politiembete. Videre i saken står det at noen dager etterpå har politiet anholdt en mann i Kjækken. Den anholdte ser ut til å være den ettersøkte mannen. De anholdte påstår at han kommer fra Talvik der han har bodd i to år. I tillegg påstår mannen at han har et norsk navn. Det blir tatt bilde av mannen som lensmannen i Skjervøy sender til Vadsø. Politiet har imidlertid ikke tilstrekkelige beviser, og signalementet ser heller ikke ut til å stemme med den ettersøkte. Mannen blir løslatt noen dager etterpå.

Saken er likevel ikke over. Statsadvokaten, som ikke ser ut til å tro på mannens fortelling, vil reise sak mot ham. Statsadvokaten skriver at mordet ble begått den 25.6, mens mannen derimot påstår at han var i Syd-Varanger på denne tiden. Saken blir undersøkt nærmere.³⁰ Til slutt ser det ut til at mannen var den etterlyste fra Finland. Han prøvde antagelig å skaffe seg en annen identitet ved å ta seg et norsk navn. På denne måten prøvde han antagelig å få myndighetene å tro på at han var en kven fra Talvik. Myndighetene ser likevel ikke ut til å tro på ham, og sannsynligvis ble han arrestert og levert tilbake til Finland.

Lensmannsarkivet er annerledes enn de øvrige arkivene i denne undersøkelsen. For det første tilsvarte arkivet ikke mine forventninger på samme måte som de andre arkivene gjorde. Arkivet og dokumentene var nøytrale og inneholdt lite

subjektiv informasjon som kommunearkiver og sokneprestembetets arkiver gjør. Derfor kunne jeg heller ikke sette lensmannens arkiv innenfor den teoretiske rammen jeg har anvendt i andre deler i denne undersøkelsen. For det andre inneholdt dokumentene lite informasjon om samer og kvener som grupper og språkforholdene i kommuner. For meg ser det ut til at de i rettsvesenet er blitt behandlet på lik måte som andre norske innbyggere. Dermed skiller denne delen av undersøkelsen seg både innholdsmessig og teoretisk fra de andre delene. På den andre siden viser lensmannsarkivet at arkivet på det statlige nivå ble ført objektivt så langt det var mulig, mens de andre arkivene ble preget av personer som skrev og skapte dokumenter. Til tross for at soknepresten var en statlig embetsmann, ble sokneprestembetets arkiv preget av hver enkeltprest og hans holdninger. Dermed er ikke skillet mellom sokneprestembetets arkiver og kommunearkiver så stor som det er mellom lensmannsarkivet og de andre arkivene.

³⁰ Lnr. 76, sak 59 1903. Justisprotokoll 1901-1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

Konklusjon

TAUSE STEMME VAR IKKE TAUSE

Arkivene tenkt som primærkilder svarer på de spørsmålene vi stiller. Selv om dokumentene har vært uforandret siden de ble skapt, kan innholdet og konteksten de er blitt sett sammen med gi ulik informasjon, alt etter hva man ser etter og hvilke spørsmål som stilles. Slik sett vil dokumentene aldri bli ferdig tolket eller ferdig utforsket. I prosjektet har målet vært å finne ut hvordan etniske minoriteter kommer til syne i kommunale og statlige arkivdokumenter, og på hvilken måte arkivmateriale gir uttrykk for maktulighetene mellom minoriteter og arkivskapere i to kommuner i Nord-Norge; i Nordreisa og Porsanger (tidl. Kistrand). I undersøkelsen min har jeg lett etter både hovedkulturens og minoritetskulturers perspektiver i de samme dokumentene.

Det finnes lite forskjeller i hvordan etniske minoriteter kommer fram i eldre kommunalt og statlig arkivmateriale. I det statlige materialet blir imidlertid etniske kategoriseringer hyppigere brukt enn i kommunalt materiale. I kommunalt arkivmateriale ble det ikke gjort skille mellom folkegrupper hvis de hadde tilegnet seg en stabil

livsstil. Bare grupper som ble oppfattet å skille seg fra hovedbefolkningen, som fjellsamer og nykommere fra Finland, ble kategorisert under en etnisk betegnelse. I statlige saker angående minoriteter ser det ut til at spørsmålet om kategorisering har vært et viktigere punkt enn i forbindelse med kommunale saker. Kategoriseringen fra statens side kan sees som en måte å holde orden på sine undersåtter, men den kan også sees som et maktinstrument. Gjennom kategorisering kunne myndighetene holde kontroll over marginale grupper.

Dokumentene jeg har undersøkt fra Kistrand kommunearkiv og Nordreisa kommunearkiv har flere fellestrekk. En stor del av begge arkiver har forsvunnet under krigen. Likevel ble en vesentlig del av Kistrand kommunearkiv reddet. Den største delen av det bevarte arkivet fra Kistrand blir oppbevart i Statsarkivet i Tromsø, mens Nordreisa kommunes arkiv i sin helhet finnes i Nordreisa. Det mangler arkivmateriale både fra Kistrand kommunearkiv og Nordreisa kommunearkiv; sannsynligvis fordi noen forskere og bygdebokforfattere har lånt en del materiale, men ikke

Kvensk institutt i Børselv. Fotograf: Jaro Hollan. Kvensk institutts fotosamling.

har levert dokumentene tilbake til sitt opprinnelige sted. Jeg antar at man finner dette problemet i flere kommunearkiver i Norge.

I Kistrand kommunes arkiver for formannskapet, fattigstyret, skolestyret og forlikskommissjonens arkiver har jeg funnet over 230 kvenskpråklige og over 120 samiskspråklige dokumenter fra perioden 1867-1911. Den største mengden er fra århundreskiftet 1800-1900. Det kan synes som et paradoks at det finnes minoritetsspråklig materiale nettopp fra disse årene, ettersom fornorskingen og språkpolitikken er framstilt som meget hard på

denne tiden. De fleste dokumentene finnes i fattigstyrets arkiv. At dokumentene på samisk og kvensk forekommer oftere hos fattigkommissjonen og i forbindelse med økonomiske forhold som skatt og lignende er helt i tråd med at det er her den store mengden kommunikasjon mellom privatpersoner og kommunen foregår i denne perioden.

Dokumentene viser at minoritetene i noen grad kunne delta i kommuneforvaltningen i Kistrand på sitt eget språk. I noen tilfelle fikk samer og kvenner svar på sine henvendelser på sitt eget språk. Dette viser at kommunale embetsmenn kunne

samisk og kvensk på 1800-tallet. Minoritetene har også deltatt i dokumentproduksjon i Kistrand. Likevel kommer det fram i arkivet at minoritetspråklige dokumenter er marginalisert innenfor arkivet. I katalogene eller på arkivmappene var det ikke nevnt at mappene inneholder minoritetspråklig materiale. I tillegg var flere av de minoritetsspråklige dokumentene plassert enten på begynnelsen eller på slutten av mappene, det vil si at de ikke var i sin opprinnelige sammenheng.

Kistrand kommunearkivs minoritetsspråklige materiale viser at arkivordnings- og beskrivelsessystem i Norge må problematiseres ettersom de nåværende standarder for arkivbeskrivelse kan fungere marginaliserende for flere menneskegrupper. I Norge har arkivordning og arkivbeskrivelse vært basert på prinsippet av «verdinøytralitet». Arkivet er blitt oppfattet som ferdig skapt av arkivskapere som ikke har sett andre kategorier som relevante enn de som direkte har gjeldt saker. Dermed er kategorier som kunne være viktige i ettertid, som «etnisitet» eller «språk», ikke blitt registrert. Dette viser at arkivet ikke er «nøytralt» siden det gir uttrykk for visse synspunkter og visse maktforhold. Arkivet blir formet av arbeidet med bevaring, kassasjon, ordning, katalogisering, tilgjengeliggjøring og formidling. I disse prosessene blir det gjort mange valg. Disse valgene har konsekvenser for hvordan arkivet har blitt beskrevet, og dermed for den forskningen som er gjort og de historiene som er blitt skrevet.

Det viste seg å være en vesentlig forskjell mellom de to kommunene. Generelt nevnes samer og kvener ofte i dokumenter i Kistrand før andre verdenskrig. Selv om det i kommuneforvaltningen ble produsert mer dokumenter på kvensk,

kommer det fram at det samiske språket og den samiske kulturen ble favorisert i Kistrand i tråd med den norske statens oppfatning av minoriteter. I Nordreisa, derimot, fant jeg ingen dokumenter verken på samisk eller kvensk i de mappene jeg gikk gjennom. I tillegg blir det i forbindelse med dokumenter knyttet til fornorskingsarbeid eller språkpolitikk ofte nevnt bare kvener. I Nordreisa er samene stort sett fraværende i dokumenter i den perioden jeg undersøkte, antagelig på grunn av at kommunen oppfattet dem som en fornorsket minoritetsgruppe. Under krigen forsvinner også kvenene fra arkivdokumentene.

Dokumentene fra disse to kommunene viser at fornorskingens strenghet og hvordan den rammet forskjellige folkegrupper har variert fra kommune til kommune. I Nordreisa ble det drevet streng språkpolitikk der det ikke ble gjort noen forskjell mellom samer og kvener. Alle ble behandlet på samme måte. I Kistrand derimot var det flere smutthull i den nasjonale språkpolitikken og hvordan den ble iverksatt i kommunen. Språkpolitikken fulgte langt på vei den enkelte prests instruksjoner og hvordan han forholdt seg til fornorsking og etniske minoriteter generelt. Presten overså språkinstrukser i praksis, samtidig som han kunne sende motstridende informasjon til sentrale myndigheter. Kistrand hadde flere prester som forholdt seg positivt til etniske minoriteter, noe som avspeiles i kommunens arkivdokumenter.

Min undersøkelse viser at vi ikke har nok kunnskap om minoriteter i arkiver i Norge. Arkivbeskrivelser og tilgjengeliggjøring underkommunisere det språklige og etniske mangfoldet i samfunnet som arkivene skal gjenspeile. Noen arkiver inneholder relevant kunnskap om minoriteter,

Trespråklig veiskilt. Porsanger er i dag offisielt en trespråklig kommune.

Fotograf: Mervi Haavisto 2008. Kvensk institutts fotosamling

deres historie, språk og deres situasjon i fortida og i dag, men dette innholdet kommer ikke fram. Etter min mening er arkivundersøkelser knyttet til minoriteter og marginale grupper en måte å gjøre dem synlige i samfunnet der de er blitt marginalisert i lange perioder. Etter at man har skaffet relevant kunnskap om minoriteter og marginale grupper, kunne arkivinstitusjonene formidle denne kunnskapen videre.

Til slutt vil jeg konkludere med at vi trenger flere arkivundersøkelser i kommunale arkiver. Kommunearkiver i Troms og Finmark bør også

sørge for at deres egne arkiver blir gransket og finne ut hva de egentlig inneholder. Dette vil kunne berike deres egen historie. Etter at vi har fått mer kunnskap om kommunearkiver, kan vi fatte den endelige konklusjonen om arkivfunnene i Kistrand var enestående eller om det finnes minoritetsspråklige dokumenter i andre arkiver. I tillegg viser denne undersøkelsen at samer og kvenner ikke var så tause og usynlige som man i ettertid har trodd. De har på lokalt hold vært aktivt med på fellesskapets forskjellige områder. Tause stemmer var ikke så tause likevel.

KILDER OG LITTERATUR

Primærkilder

Nordreisa kommune:
Nordreisa kommunearkiv 1886-1949.
Porsanger kommune:
Porsanger kommunearkiv 1804-1949.
Statsarkivet i Tromsø:
Kistrand kommunearkiv 1845-1918.
Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv.
Lensmannen i Skjervøy
Senja og Tromsø sorenskriver 1755-1854.
Skjervøy sokneprestembetes arkiv.
Tromsø stiftsdireksjon.
Visitatsprotokol for Hammerfest prosti 1865-1896.
nr. 32.
Visitatsprotokol for Hammerfest prosti 1896-1936.
nr. 33.

Arkivkataloger (upubliserte)

Bjerkås, Ola 2002: «Skjervøy sokneprestembete».
Arkivkatalog. Statsarkivet i Tromsø.
Bjerkås, Ola 2003: «Kistrand/Porsanger sokneprestembete».
Arkivkatalog. Statsarkivet i Tromsø.

Nilssen, Svein-Olaf 2002: «Lensmannen i Skjervøy».
Arkivkatalog 1839-1986». Statsarkivet i Tromsø.
«Nordreisa kommune 1886-1970/88». Foreløpig katalog.
Interkommunalt arkiv i Troms.

Litteratur og sekundærkilder

Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön politisoituminen 1990-luvulla*. SKS. Vammala.
Arkivlova med forskrifter 2001(1992): Det Kongelige Kulturdepartement. Oslo.
Atwood, Margaret 1972: *Survival: a Theoretic Guide to Canadian Literature*. Toronto.
Bastian, Jeanette A. 2008: «A Non-traditional Archive in a Post-Colonial Community: The Recordness of Carnival in the United States Virgin Islands». In *ICHORA 4. Conference Papers*. Unpublished. University of Western Australia: 49-61.
Bjerkås, Ola 1997: *Preste- og prostearkiver*. Riksarkivaren. Oslo.
Carter, Rodney G.S. 2006: «Of Things Said and

- Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence». In *Archivaria*. The Journal of the Association of Canadian Archivists, Special Section on Archives: Space and Power. 61. Spring 2006: 215-298.
- Dahl, Helge 1957: *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905*. Oslo.
- Derrida, Jacques 1996: *Archival Fever*. The University of Chicago Press. Chicago & London.
- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar 1981: *Den finske fare. Sikkerhetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo.
- Evjen, Bjørg 2008: «Giftermål, næring og etnisk tilhørighet 1850-1930». I Evjen B. og Hansen L. I. (red.). *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Oslo: 239-271.
- Folketellinga 1865*. Kistrand. Registeringssentralen for historiske data. 1988. Universitetet i Tromsø
- Fonnes, Ivar 2000: *Arkivhåndboken for offentlig forvaltning*. Kommuneforlaget. Oslo.
- Fuglerud, Øivind 2001: *Migrasjonsforståelse. Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Otta
- Hansen, Emil 1957: *Nordreisa bygdebok*. Trondheim.
- Hansen, Lars Ivar & Evjen, Bjørg 2008: «Kapittel 1. Kjært barn – mange navn». I Evjen B. og Hansen L. I. (red.). *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Oslo: 17-47.
- Hanssen, Einar Richter 1986: *Porsanger bygdebok*. Bind 1. Porsanger kommune.
- Harris, Verne 2002: «The Archival Sliver: Power, Memory, and Archives in South Africa». In *Archival Science* Vol. 2 No. 3-4 (2002): 63-86.
- Havdal, Olav 1977: *Læstadianerne*. Fra Nordkattens kirkehistorie. Trondheim.
- Holmesland, Hilde 2006: *De nasjonale minoritetene*. ABM-skrift #25.
- «Innledning». I *Lappenes forhold* nedskrevet 1896-98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen og Porsanger herreder. 1999. Finnsnes.
- Jakobsen, Rolf 1988: «Historie forvitret i rådhuskjelleren». I *Finnmark Dagblad* 09.01. 1988.
- JanMohamed, Abdul & Lloyd, David 1990: «Introduction: Toward a Theory of Minority Discourse: What Is to Be Done? ». In JanMohamed A. R. and Lloyd D. (eds). *The Nature and Context of Minority Discourse*. New York, Oxford University Press: 1-16.
- JanMohamed, Abdul 1992: «Worldlines-Without-World, Homelessness-As-Home: Toward a Definition of the Specular Border Intellectual». In Sprinker M (ed.). *Edward Said. A Critical Reader*. Oxford: Blackwell: 96-120.
- Kjeldstadli, Knut 2003: «Del III. 1901-1940». I Kjeldstadli K. (red.). *Norsk innvandringshistorie 2. I nasjonalstatenes tid 1814–1940*. Oslo.
- Kurtz, Matthew 2006: «A Postcolonial Archive? On the Paradox of Practices in a Northwest Alaska Project». In *Archivaria*. The Journal of the Association of Canadian Archivists, Special Section on Archives: Space and Power. 61. Spring 2006: 63-90.
- Masdalen, Kjell-Olav 1987: «Sosiale oppgaver». I Mykland L. og Masdalen K. O. (red.). *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene*. Universitetsforlaget.
- Mathisen, Stein R. 1995: «Den farlige kunnskapen. Makter, moral og viten i sagn om svarteboka.» I Hauan M. A. og Skjelbred A. H. Bolstad

- (red.). *Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon*. Stabek: 17-32.
- Mykland, Liv 1987: «Økonimiforvaltning». I Mykland L. og Masdalen K. O. (red.). *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene*. Universitetsforlaget.
- NAT – Nordisk arkivterminologi 2003. <http://www.narc.fi/nat/>
- Niemi, Einar 2003: «Del I. 1814-1860». I Kjeldstadli K. (red.). *Norsk innvandringshistorie 2. I nasjonalstatenes tid 1814–1940*. Oslo.
- Norsk historisk leksikon* 1995 (1974): *Næringsliv, rettsvesen, administrasjon, mynt, mål og vekt, militære forhold, byggeskikk m. M. 1500-1850*. Fladby R, Imsen S. og Winge H. (red.). Otta.
- Otterbech, Jens 1917: «Forord». I Hidle J og Otterbech J. (red.). *Fornorskningen av Finnmarken*. Kristiania: 7-8.
- Pettersen, Arvid 1994: *Småfolk og drivkrefter. Porsanger bygdebok, bind 2. Fra 1900 til 1960–årene*. Porsanger.
- Ryymän, Teemu 1998: «*Bein av vårt bein, kjøtt av vårt kjøtt*». *Finske nasjonalister og norske myndigheters kvenpolitikk i mellomkrigstiden*. Upublisert. Universitetet i Tromsø.
- Ryymän, Teemu 2003: «*De nordligste finner*». *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten*. Upublisert. Dr. art. avhandling. Institutt for historie. Universitetet i Tromsø.
- Saarelainen, Lassi 2002: *Kveenien maa*. Tampere.
- St. meld. Nr. 15 – 2000-2001. St. meld. Nr. 15 – 2000-2001*. Nasjonale minoriteter i Norge – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogsfinnar.
- Stoler, Ann Laura 2002: «Colonial Archives and the Arts of Governance». In *Archival Science* Vol. 2 No. 3-4 (2002): 87-109.
- Thommasen, Theo 2001: «A First Introduction to Archival Science». In *Archival Science* Vol. 1 No 4 (2001): 373-385.
- Valderhaug, Gudmund 2002: «Eit hamskifte i arkiva. Kommunal arkivdanning 1950-2000». I Bråstad K. J., Johannessen, K. og Sirevåg T. (red.). *Med Clio til Kringsjø. Festskrift til riksarkivar John Herstad*. Riksarkivarens skriftserie 13. Oslo: 324-336.
- Vallén, Erkki 1998: *Kansankodin kuokkavieraat. II maailmansodan jälkeen Ruotsiin muuttaneet suomalaiset kaunokirjallisuuden kuvaamina*. SKS. Helsinki.